

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Mixail Yuryeviç
Lermontov

---

seçilmiş əsərləri

«ASPOLİQRAF»
Bakı – 2014

Tərtibçi və tərcüməçi:

Eyvaz Borçalı

Ön sözün müəllifi:

Nəriman Həsənzadə,

xalq şairi

Lermontov M.Y.

L 49 Seçilmiş əsərləri. Bakı, «Aspoliqraf», 2014, 272 səh.

L $\frac{4603010000}{053}$ 2014

© «Aspoliqraf», 2014

Mixail Yuryeviç Lermontov

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

Bakı, «Aspoliqraf», 2014.

Redaktoru *Məsudə Əvəzqızı*

Bədii və texniki redaktoru *Abdulla Ələkbərov*

Kompyuter tərtibatçıları *Abdullah Rüstəmov, Təhmasib Mehdiyev*

Korrektoru *Natəvan Məmmədova*

Çapa imzalanmışdır 26.05.2014. Kağız formatı 60x90 ¹/₁₆.

Fiziki çap vərəqi 17. Sifariş 30. Tiraj 500.

«Aspoliqraf LTD» MMC nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsinin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 121^B

Tel: (+994 12) 567 81 28; Fax: (+994 12) 567 82 68

e-mail: aspoligraf_az@yahoo.com

**LERMONTOVUN «İLHAM MƏNBƏYİ»,
«BEŞİYİ» VƏ «POETİK VƏTƏNİ»**
(*Eyvaz Borçalıya açıq məktub*)

Əzizim Eyvaz!

Lermontovdan tərcümələrin əlyazmasını məmnuniyyətlə oxudum. Dilin, ruhun, təşbəhlərin gözəldi. Hamısı təzə-tərđi. Puşkinin Qnediçə məktubunu xatırladım.

«İliada»nın rus dilini zənginləşdirdiyini yazırdı. Təsəvvür edirsənmi? Tərcümə dilini necə dəyərləndirir. Bu sözləri Puşkin deyir – rus dilinin yaradıcısı. Bu gün bütün millət onun dilində danışır.

Bu o deməkdi ki, əsər hansı dilə tərcümə olunursa, gərək o dilin də qanun-qaydalarını nəzərə alsın. Özün yaxşı bilirsən, qrammatik qanun-qaydaları demirəm. Dilin – süddən-sümükdən gələn, bir az laylalardan, bir az bayatılardan, bir az da ağıllardan gələn mənəvi, ruhi aləmini nəzərdə tuturam.

Dilin – tərcümə zamanı, tərcümə olunmayan idiomatik təbiətini demək istəyirəm.

Lermontov sənin tərcüməndə sadə, aydın, bulaq suyu kimi duru, musiqili bir dildə danışır.

Sənin şair ilhamını, tərcüməçi istedadını mən həmişə alqışlamışam. Hamısı gözümün qabağında olub: Bakıda Axundov adına Rus Dilləri İnstitutuna qəbul olunduğun gündən, Moskvanın Qorki İnstitutuna getdiyən günə qədər. Elə sonralar da.

Bu tərcümələrin özü – şairin xatirəsinə bir abidədir.

Lermontov mənim də mütaliə etdiyim şairlərdəndi. Onun şəxsiyyəti – yaradıcılığını, yaradıcılığı da – şəxsiyyətini tamamlayır. Nadir təbiət hadisəsidir.

Maraqlıdır ki, Belinski onu nə Bayrona, nə Höteyə, nə də Puşkinə bənzədir; «O məhz Lermontov olacaqdır... Lermontov tamamilə başqa bir şairdir», – deyirdi.

Hələ ilk gəncliyində yazdığı şeirlərindən birində şairin özü də bunu hiss edirdi.

*Mən Bayron deyiləm, özgə bir kəsəm,
Hələlik kül altda bəlırsız közəm.
Olsam da, onuntək cəlayi-vətən,
Xalis rus ürəkli didərginəm mən.
Çox az yaradacaq aqlım dünyada,
Erkən alışımsam, erkən də sönnəm.
Sınıq ümidlərlə yüklənib yatan
Bir ümman uyudub alovlu sinəm.
Sən ey tutqun ümman, o sirlərini
Kim aşkar eləyər, kim öyrənər bəs?
Kim açar kütləyə fikirlərini?
Özümmü? Allahmı? Yoxsa ki, heç kəs!*

(1832)

Lermontovun ilk şeirlərini yüksək qiymətləndirən Belinski sonradan onun və başqa görkəmli rus şairlərinin Qafqaza, eləcə də qafqazlılara olan böyük məhəbbətini özünə xas olan sonsuz ehtirasla alırdı: «... təbiət təsvirləri şairin böyük sənətkar fırçasına sahib olduğunu göstərir: bunlar əfsanəvi Qafqazın əzəməti ilə, zəngin parıltısı ilə doludur... Qərribə işdir! Puşkinin ilk poemalarından biri – «Qafqaz əsiri», son poemalarından birisi olan «Qalub» də Qafqaza həsr olunmuşdur; onun son dərəcə gözəl olan bir neçə lirik şeiri də Qafqaza aiddir. Qriboyedov öz «Ağıldan bəla» komediyasını Qafqazda yaratmışdır...

Çox təəssüf ki, Lermontovun başqa bir poeması çap olunmamışdır; bu poemada da hadisələr Qafqazda cərəyan

edir... Biz «İblis» haqqında danışırıq»; «... biz Lermontovu nə Bayron adlandıracağıq, nə Höte, nə Puşkin. Lakin, zənnimizcə, «Su pərisi», «Üç alma» və «Terekin töhfələri» kimi şeirləri yalnız Bayron, Höte və Puşkin kimi şairlərdə tapmaq olar desək, heç bir mübaliğəyə yol vermiş olmarıq».

«...böyük şair özü haqqında, öz mənliyi haqqında danışarkən, ümumilik haqqında danışır, çünki bəşəriyyət nə ilə yaşayırsa, bunlar hamısı onun təbiətindədir. Məhz buna görə də onun qüssəsində hamı öz qüssəsini görüb tanıyır, onun qəlbində və ruhunda hamı öz qəlbini və ruhunu görür və onu yalnız bir şair deyil, eyni zamanda bir insan, bəşəri qohumluq nöqtəyi-nəzərindən öz qardaşı hesab edir. Biz onun simasında, sözün ən yüksək və ən nəcib mənasında, bir xalq şairini, rus şairini görürük, rus cəmiyyətinin tarixi dövrünü ifadə edən bir şairi görürük».

Lermontov dünyaya tək gəlməmişdi; şair – taleyi ilə birlikdə doğulmuşdu. Sənətkar taleyinin nə olduğunu, necə olduğunu hələ vaxtilə Füzuli öz həyatından gətirdiyi misallarla ümumiləşdirirdi:

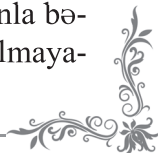
*Məhvəşindən, dustlar dövrən cüda istər məni,
Düşmənimdir, heç bilməm, netmişəm dövrən ilə.*

Yaxud:

*Dust bipeərva, fələk birəhm, dövrən bisükun,
Dərd çox, həmdərd yox, düşmən qəvi, tale zəbun.*

A.İ.Gertsen Rusiyada «Taleyi zəbun» olanların siyahısını tutmuşdu.

Nizami Gəncəvi dünyanı ona görə «ifritə» adlandırır və bağışlaya bilmirdi ki, həyatda hünər, istedad yox, hər şeyi tale həll edir. Qədim dünya filosofu Aristotel isə taleyin insanla bərabər, əkiz doğulduğunu yazır, mövqeyindən asılı, olmaya-

raq, insanların azad, yaxud qul təbiətli olmalarının səbəbini izah edirdi.

Böyük Balkar türk şairi Qaysın Quliyev Lermontovu çox sevirdi. Moskvada, tələbəlik illərimdə mən ondan eşitmişdim ki, rus şairi, Nobel mükafatı laureatı Boris Pasternak da Lermontovun yaradıcılığını və şəxsiyyətini yüksək qiymətləndirirdi. Qaysın deyirdi ki, şairlərin bir-birilə tale qohumluğu var.

Qədim Roma şairi Ovididən bəri Nəsimi də, Puşkin də, Lermontov da, Pasternak da, Cavid də öz əsrinin tuncdan tökülən poetik abidəsi kimi ucalsalar da, hikkəli taxt-tac sahiblərinin qurbanı oldular.

«Şairin ölümü» – «rus poeziyasında ən güclü şeir» (M. Qorki) kimi əsrin elə bir fəryadı idi ki, o səs çar I Nikolayın qulağına çatan kimi müəllifini həbs etdirdi; Puşkini – məzara, Lermontovu da Qafqaza – qafqazlılara müharibəyə yola saldı. Bununla da qətlin təşkilatçısı olduğunu etiraf etdi. Çünki şair hədəfi düz seçmişdi.

Burada hər iki şairin xatirəsinə hörmətlə bütün şeiri misal çəkmək istəyirəm. Həm də istəyirəm ki, sənin bu qədər sərrast tərcüməni və o ağırlı hissləri yenidən yaşadığını görüb oxucu düzgün qiymətləndirsin.

*«Öldü böyük şair – Qeyrəti həssas,
Ömrü şəhid oldu şayəli şərə,
Sinədə qurğuşun, ürəkdə qisas
Əyilməz başını əydi son kərə!..
Xırda təhqirlərin ağır daşına
Dözmədi şairin köksündə ürək.
Kübar aləmində o, təkbaşına
Rədd edib rəyləri həmişəkitək...
...Axır öldürüldü!.. Daha nə lazım
Gərəksiz təriflə, rboş hönkürtülər.
Qurtarın haqq deyən miskin avazı,*

*Hökmünü bitirib qəzavü-qədər!
Sizlər deyildimi elə qərəzlə
Ötkəm bir talantı perikləyənlər?
Sizlər deyildimi zöngü-həvəslə
O gizli yangını körükləyənlər?
Nə olar? Əylənin... Gülün bir daha,
Bitdi əzablarla sonuncu cəngi:
Söndü çıraq kimi munis bir düha,
Soldu təntənəli zəfər çələngi.*

*Mərhumun qatili laqeyd, zirəng,
Zərbəsi amansız oldu yamanca:
Aramla vurarmış duyğusuz ürək,
Zərrəcə əsmədi əldə tapança.
Bu nə möcüzədir?.. Tale göndərib,
Baxmayıb yurdunun soyu-sovuna,
Başlayıb – necə ki, yüzlərcə qərib –
Səadət ovuna, rütbə ovuna,
Gülüb, layiq bilib sonsuz nifrətə
Yabançı adəti, dili o qansız;
Acıya bilməyib bizim Şöhrətə,
Anlaya bilməyib qan tökən vədə
Nəyə əl qaldırdı belə amansız!..*

*Şair öldürüldü – amansız, nahaq;
Böyük bir ilhamla özü vəsf edən,
Özütək qısqançlıq badına gedən
O məchul, o əziz nəğmələr sayaq
Onu da qoynuna apardı torpaq.*

*Niyə o pak dostlardan ayrı düşüb bihudə,
Ayaq açdı bu paxıl, bu xəfəli mühitə*

*Onda bir ağızdan sizin hamınız
Nahaq söysəniz də o haqq qanunu,
Yuya bilməyəcək qara qanınız,
Təptəzə, dupduru Şair qanını!*

(1837)

Bu sadəlikdə (adilikdə yox!) sənin tərcümə dilində dilimizin fəlsəfi, ləngərli intonasiyasını və siqlətini duyduqca razılıq hissi ilə sevinirdim.

«Qeyrəti həssas», «şayəli şər», «miskin avaz», «rütbə ovu», «badına gedən», «kölə dabanı», «daraşan yığın», «əcəl cəlladı» kimi söz və ifadə tərzii əsərin özünə də xüsusi mənə çaları verir.

Hələ onu demirəm ki, bu tarixi şeirə də dilimizdə olan bir çox tərkibləri, bakirə sözləri gətirməklə onu daha oxunaqlı və bizimki eləmişən.

Rus poetikası (onun yambı, xorey və s. ölçülərlə yazılan nümunələri) bizim heca vəzninin 13, 11, 8, 7, 5 və s. ölçülərində aydın və rəvandır.

Yeri gəlmişkən M.F.Axundzadənin «Səbuhi» təxəllüsü ilə Puşkinin ölümünə həsr etdiyi əsərini xatırlamaq istərdim.

Lermontovun tədqiqatçıları «Puşkinin ölümünə Şərq poeması»nı yüksək dəyərləndirir və onun Moskva jurnallarının birində çap olunduğunu yazırlar.

Lermontovun şeiri də həmin nömrədə getmişdi. Amma biri imzalı, o biri imzasız.

Axundzadə əsərində çar I Nikolaya, onun taxt-tacına eyhamla, sətiraltı işarə edirdisə, Lermontov onları birbaşa ittiham edir. Mütləq məhşər gününün gələcəyini bildirirdi. Buna görə də onun əsəri imzasız verilmişdi.

Lermontov Tiflisdə Axundzadə ilə görüşür və ondan «Tatar» (Azərbaycan) dilini öyrənir. O, dostu Rayevskiyə göndərdiyi məktubda yazırdı ki, Tatar dilini öyrənməyə başlamışam. Tə-

əssüf ki, daha öyrənə bilməyəcəyəm. Sonralar lazım ola bilərdi. Mən artıq Məkkəyə getmək barədə də plan tutmuşam...

Lermontovun Tiflisdə Axundzadə ilə görüşü, Azərbaycan dilini öyrənmək üçün ondan dərs alması iki şairin dostluğuna səbəb olmuşdu.

Rusiyada yaşamağa yer tapa bilməyən bu gənc üsyankar şair, üsyankar Qafqazı sevirdi. Ona könül verir, Azərbaycan dilini öyrənir, əsərlərində çoxlu Azərbaycan sözləri işlədir; azərbaycanlıların «Aşiq Qərib» dastanı əsasında əsər üzərində işləyirdi. Folklorumuzu öyrənir, Azərbaycan dilini fransız dili ilə müqayisə edir və yüksək qiymətləndirirdi.

Çarın siyasəti elə idi ki, Sibirə – məğrur Azərbaycan oğulları, Qafqaza da («İsti Sibir») – Rusiyanın düşünən başları sürgün edilirdi.

Puşkin də Qafqaza – rus-türk müharibəsinə «könüllü» göndərilmişdi. Burada tarixçi Bakıxanovla tanış oldu, yolda Fazil xan Şeyda ilə rastlaşdı. Səngərdə, rus qoşunlarının sırasında Qarabağ atlıları ilə, Şirvan polkunun döyüşçüləri ilə görüşdü. Fərəculla bəyin, Fərhad bəyin şəkillərini çəkdi.

Puşkin müharibədən (Tiflis səfərindən) yarımçıq qayıtmasının səbəblərindən danışarkən yazırdı ki, ...Paskeviçin yedəyində gəzmək məni lap cana gətirmişdi. Mən istəyirdim ki, bizim doğma epopeyanın şərəfli bir hissəsi olan bizim Qafqazlı hünərpərvərlərin qəhrəmanlıq şücaətini tərənnüm edim. Ancaq o məni başa düşmürdü və çalışırdı ki, məni ordudan uzaqlaşdırsın. Mən də çıxıb gəldim.

Altı cildlik «Qafqaz müharibəsi» kitabının müəllifi və Paskeviç ordusunun tarixçisi general-leytenant Vasili Potto etiraf edirdi ki, bir şair kimi «Puşkin Qafqaza məxsusdur».

Belə olmasaydı, böyük rus şairi «Qalub» poemasında Qafqazda çöllərə səpələnən baş daşlarını «vəhşi ata-babalardan vəhşi nəvələrə yadigar» kimi real boyalarla mənalandırıb, çar qoşunlarının cinayətkar xislətini açıb göstərməzdi.

Lermontov da Puşkin kimi Qafqazın füsunkar təbiətini sevdi, insanlarına qaynayıb-qarışdı. Dağlı xalqların tarixini, adət-ənənəsini, dilini öyrənməyə başladı. O da Puşkin kimi bir-birinin ardınca Qafqaz həyatından gözəl əsərlər yazdı.

Lermontov – Qafqazda Puşkinin şəhid varisiydi. Lermontov Qafqazda Puşkinin ədəbi varisi də oldu. Daxili intibahıyla yeni bir Lermontov ədəbi mühiti də qoyub getdi.

Şair Qafqaza poruçik kimi, əsgər şinelində göndərilə də, əslində, ruhu ruhundan olan azadlıq sevən xalqlar içinə düşmüşdü. Prometeyin vətəninə. Qanlı caynaqlarıyla onun sinəsini deşmək istəyən cütbaşlı qartal Peterburqdaydı, Qafqazda yox.

Lermontov – qafqazlı gülləsinə deyil, Qafqazda rus qatilinin gülləsinə tuş oldu. Məzarı burada ziyarətə çevrildi.

Qədim Roma sərkərdəsi Qney Pompey də legionerləri ilə Qafqaza gəlmişdi. Ulu babalarımız albanlar (gürcülərlə əl-ələ verərək) romalılarla döyüşdü və onların vassalı olmadı. Legionerlər Muğandan və Mildən geri qayıtmağa məcbur oldular. Bu da bizim tariximizdi.

Əzizim Eyvaz, sən Lermontovu dilimizə çevirəndə, təkcə tərcüməçilik istedadını yox, həm də şairliyini həsr etmişən. Yanılmamısan. Mən bunu bütün külliyyatı oxuyanda bir daha hiss etdim.

Bir dəfə də səndən belə razılıq etmişdim. Başqırd xalq şairi Mustay Kərimin əsərlərini, demək olar ki, azərbaycanlaşdırmışdın. Sual da verdim sənə: Özün mənzum pyes yazmısanmı? Yox, – dedin.

İndi Mustay Kərimin əsərlərinin tərcümələri ilə Lermontovun əsərlərinin tərcümələri arasından xeyli vaxt keçib.

Lermontovu – onun əzəmətini olduğu kimi, belə yaradıcı eşqlə azərbaycanlı oxuculara çatdırmaq (əsəbi maneraları, poetik rəngləri, boyaları saxlamaqla) özü bir hünərdir, ruslar «podviq» deyirlər. Mən də «hünər» sözünü elə o mənada işlədirəm.

Sənin ilham dolu ürəyini alqışlayıram, Eyvaz. Bugünkü ədəbi prosesdə və ədəbi mühitdə tanınan görkəmli qələm dostum kimi bu ədəbi nailiyyətinə mən də sevinirəm.

Sən həmişə şair və tərcüməçi nüfuzunu qorumaqla, yaradıcılıq yollarında mübariz olmusan.

Hələ vaxtilə sənin ağılnla, fəaliyyətinlə, həm də şəxsi cəsərinlə məşhurlaşan «Mozalan» kino və «Kirpi» satirik jurnallarının şan-şöhrəti indi də yaxşı yadımızdadı. Ən mürəkkəb illərdə hər iki mətbuat orqanının baş redaktoru olmusan.

Mən indi görürəm ki, böyük rus şairi Lermontovun şeirləri, poemaları da sən kimi şəxsiyyət və tanrı vergisi olan Azərbaycan şairinin könül süzgəcindən süzülüb gəlib. Şeirimiz, sözüümüz təzələndi.

Bütün bunlar üçün sənə minnətdaram.

Həmişə belə qal!

Bir şeirin, yaxud poemanın yeni tərcüməsi – mütləq yeni məziyyətlərin üzə çıxmasına səbəb olur. Bu təbiidi. Çünki hər şairin yaradıcılıq üslubu olduğu kimi, seçilən tərcüməçilik istedadı da olur ki, bundan yan keçmək olmur.

Vaxtilə sovet dövründə ziyalıların dili (xüsusilə vəzifədə olanların) «Kommunist» qəzetinin dilinə oxşayırdı. Çünki yerli qəzet mərkəzdə çıxan «Pravda» qəzetinin materiallarını tələsik tərcümə edib, öz səhifələrində verirdi. Dilimizin vəziyyəti, bir para hallarda, o tərcüməçilərin insafına qalırdı.

Dildə dəyişikliklər etmək, islahat aparmaq, yeni söz (neologizmlər) axtarıb tapmaq, əlbəttə, cəmiyyətin və istehsal münasibətlərinin müqabilində mümkündür.

Amma hər şey düşünülmüş olanda yaxşıdı.

Neçə dəfə əlifbamız dəyişdi, eləcə də təhsil sistemimiz. Cəmiyyətdə də, bir növ dildə də «təbəqələşmə» əmələ gəldi. Halbuki dil heç bir bazisə, üstquruma daxil olmayan tarixi milli fenomenidi.

Çinli, heroqlif yazı mədəniyyəti ilə yazıb-yaradır və inkişaf edir. Onlarda keçmiş – bu gündü. Tarix – həm də müasirlikdi. Yüz il, beş yüz il əvvəl yazılanı tələbə bu gün asan oxuyur. Kulturoloqların fikrincə, tarix – Çində cəmiyyətin inkişaf prosesi, mədəniyyət isə – cəmiyyətin yaşaması üçün vasitədi. Millət –milli mentalitetini, zövqünü, adət-ənənəsini nəsil-nəsil saxlaya bilir və özündən sonra gələn nəsllə rahat ötürə bilir.

Şairlər təqib olursa, qətlə yetirilirsə – bundan qədim Romada Oktavian Avqustun, Rusiyada çar I Nikolayın, Sovet dönəmində Leninin, Stalinin mütləq xəbəri var. Bütün dövrlərdə bu mütləq həqiqətdir.

Çünki şairlik – çağırışdır. Onun səsi sonrakı əsrlərdə də eşidilir. Necə ki, Rusiyada dövrən nəsil-nəsil dəyişsə də, Puşkinə, Lermontova atılan güllələrin səsi hələ qulaqlardan getməyib.

İntibah dövrü İtaliyada da F.Petrarkanın lirik yaradıcılığı – çağırışdır. Elə buna görə də şairin adı, görkəmli sərkərdə Harribaldi ilə yanaşı çəkilirdi.

Lermontovun bütün yaradıcılığı, demək olar ki, çağırış üstə bəstələnmiş «Mən Bayron deyiləm» şeirindən tutmuş, «Yelkən»ə, «Kazak laylası»na qədər ittihamdı.

Şair cəmiyyətlə, cəmiyyətin dözülməz əxlaq qanunları ilə üz-üzə gəlmişdi. Yaşadığı mühitin nə qədər pozulduğunu və öz vətəninə tənhalığını gördüyü üçün:

*Ey kirlə Rusiya, əlvida artıq!
Əlvida! Ağalar, qullar ölkəsi.
Ey mavi mundirlər, siznən qurtardıq,
Siznən də – onların müti köləsi.*

*Bəlkə, can qurtardım hürr Qafqazda mən
Səndəki paşalar caynaqlarından,
Onların hər şeyi görən gözündən,
Bir də darı dələn qulaqlarından.*

(1841)

– deyə çıxış yolu axtarırdı. Şairin zəmanəsi ona duel yolunu göstərdi.

Puşkinin «Boris Qodunov» və Qoqolun «Ölü canlar» əsərlərini oxuyandan sonra Belinskinin «bu rus ruhudur, burdan rus ətri gəlir» deməsi adi hal deyildi.

Əzizim Eyvaz! Lermontovdan tərcüməndə də sənin azərbaycançılığını mən görürəm. Toxuduğun bu xalının ipi – sapı, rəngi – boyası hamısı rusundu, amma ordan üzümüzə Azərbaycan havası dəyir; Kür çayından qalxan, Borçalıdan əsən səhər mehi ürəyimizi oxşayır.

Böyük Sabir görkəmli əsərləri şikəst eləyən tərcüməçilər haqqında gör necə sözlər işlədirdi:

*Öylə bir tərcümə kim, ruhi – Şekspir görcək,
Ağladı ruhi – Otelloyla bərabər özünə.
«Ax, mütərcim!» – deyə bir odlu tüfürçək atdı,
Şübhəsiz, düşdü o da tərcüməkarın gözünə.*

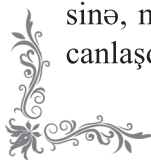
Yaxşı tərcümə – artıq ədəbi materialdır. Tərcüməçi – tərcümədə şairin prototipidi.

Şairlər anadan doğulursa, gərək onun tərcüməçisi də anadan doğulsun. Çünki o, şairin «astarını» yox, «üzünü üzə» çevirir. İkinci müəllif rolunda birincini – şairin özünü təmsil edir. Mən Lermontovda – səni, səndə də – Lermontovu görməliyəm. Puşkin «Rus İliada»sı sözü işlədir. O, Qnediçdə Homeri görürdü.

Biz Posternakda, Marşakda – Şekspiri, Rəsul Rzada – Mayakovskini, Səməd Vurğunda – Puşkini, Tofiq Bayramda – Tvardovskini gördüyümüz kimi.

Başqa misallar da gətirmək mümkündür.

Sən qüdrətli rus şeiri üstə işləyərkən ruslaşmamısan. Əksinə, milli ruhunu qoruyub saxlamaqla, rus şeirini azərbaycanlaşdırmısan. Bu da böyük şairin xeyrinə olub.

Lermontov – sənin şəxsində, dueldən sonra Qafqazda doğulub. Mən indi Azərbaycan sözlərini Lermontovun «öz dilindən» eşidirəm.

O, Qafqazı yalnız sevmirdi. Ona bağlanmışdı. «İzmail bəy» poemasında nə deyir?

*Sənə salam olsun ağsaçlı Qafqaz!
Sənin dağ yollarında mən yad yolçu deyiləm.
O yollarda keçibdi mənim də ilk gəncliyim,
Orda sonsuz göylərə baxmağı da, dağlar öyrətdi mənə.*

(Sətri tərcümə: N.H.)

Tərcümənin ağır əzablarını çəkdiyən zaman, güclü «sel suları» səni aparmadı.

Bu da ədəbi hadisəydi.

Səməd Vurğun yazırdı ki, «Yevgeni Onegin» üzərində işlədiyim zaman «milli ruhdan ayrılmamaq üçün mən həyat yoldaşından xahiş edirdim ki, potefonda Azərbaycan havası çaldırsın... Beləliklə, mən Azərbaycan ruhundan ayrılmadım. Mən qorxurdum ki, rus adamına çevriləm. Qorxurdum ki, dilim Azərbaycan dilindən uzaqlaşsın.

Bu sözlər tərcümə zamanı böyük şairin xoşbəxt «mənəvi sıxıntıları» barədə səmimi etirafı idi.

Mən hələ bilmirəm sən hansı musiqi əsərinə qulaq asmısan? Şəhər mühitindən qaçıb, Borçalıya neçə dəfə gedib-gəlmisən? Hansı əzizinlə daim ünsiyyətdə olmusan ki, milli ruhu, dilimizin şəhdi-şirəsini belə saxlaya bilmisən.

Bütün bunlar belə də olmalıydı. Böyük ədəbiyyatın başqa yolu yoxdu.

Görəsən, rus tənqidçisi Belinskinin özü Qafqazda bizim ulu babaların ocağında qonaq olsaydı, ya adi bir dağlı çuxalı, xançallı bir igidin süfrəsində çörək kəssəydi, nə yazardı?!

Gəl, hələlik böyük tənqidçinin kəlamlarına ikilikdə bir də qulaq asaq:

«Qafqaz şairlərimizin ilham mənbəyi olmuşdur. Bizim poetik istedadlarımızın beşiyi olmaq... onların poetik vətəni olmaq... Qafqaza nəsis olmuşdur...»

Budur, yeni böyük istedad meydana çıxır və Qafqaz onun alovlu bir məhəbbətlə sevdiyi poetik vətəninə çevrilir; Qafqazın əbədi qarlarla örtülü, ayaqdəyməz zirvələrində o öz Parnasını tapır...»

Lermontov iddialı şairlərdən deyildi. Lermontovun şairliyi (əsərləri) – iddialıydı. Bəlkə də, buna görə Belinski onu müqayisə etməyə şair tapmırdı.

Qafqaz – Lermontovun «Poetik vətəni» olan gündən, Lermontov da – Qafqazın poetik abidəsi oldu.

Bu abidənin Azərbaycanda sonuncu müəllifi və şairin birinci prototipi sənən. Şair dostum Eyvaz Bərçalı.

Mir Cəlal «təbrik» sözünü işlətməzdi.

Mübarək olsun, – deyərdi.

Mən də o sözü təkrar edirəm.

Hörmətlə,
Xalq şairi Nəriman Həsənzadə
Bakı, 07.05.2014

ŞEİRLƏR

ŞAIR

Elə ki, ilhamı gəlib tüğyana,
Qənirsiz bir qızın pak çöhrəsini
Rafael fırçayla gətirib cana,
Baxıb, heyran qalıb öz hünərinə –
Döşənib o rəsmi qədəmlərinə!
Di gəl ki, tezcə də soyuyub, düzü,
Cavan ürəyində bu gözəl həvəs,
Qalıb yorğun kimi, lal kimi dinməz,
Unudub könlündə ilahi közü.

Şair də belədir: fikir gəldimi,
Qəlbini boşaldıb – deyir qələmə.
Oynaq rübabının söz sehri kimi
Nəğmə deyə-deyə dünya-aləmə.
Cənnət yuxusunda bayılıb gedər,
Sənəmlər! Tək sizi, sizi vəsf edər,
Birdən də soyuyar odlu yanaqlar,
Azalar ürəkdə amanlar, ahlər,
Beləcə dağılıb uçar, xəyalət!
Amma uzun zaman yaddaşı, yadı
Xatirə saxlayar ilk təəssüratı.

1828

D..VA

Gəzib diyar-diyar Rusiyanı mən,
Yazıq bir qəribtək gəldim fəryada;
Əfi ilanüzlü hər rıyanı mən
Görəndə dost yoxdu dedim dünyada!
Yoxdu bu dünyada dostluq, sədaqət,
Yoxdu təmənnasız, adi bir ülfət.
Elə ki sən gəldin qəfil, nığahan,
Dincliyim özümə qayıtdı o an.
Çağladı sinəmdə duyğular, hislər,
Xoşbəxtəm, məmnunam şux söhbətindən
Daha düşmənimdi məkrli qızlar,
Onlara etibar eləmirəm mən!

1829

TÜRKÜN ŞİKAYƏTLƏRİ

(əcnəbi dostu məktub)

Meşələri, çəmənləri erkən saralan,
Hiyləgəri, biganəsi zülmə yar olan,
Ürəkləri ehtirasdan dolub boşalan,
Hər parlayan zəkasının qəlbi daş olan,
Qüdrətisə zəifləyib vaxtsız qüssədən.
Qəlb odunun söndüyünü duyub hiss edən
Ömrün-günün çətinliyi erkən duyulan,
Təsəllisi təqiblərlə lağa qoyulan,
Sərt köləlik zəncirində susub inləyən,
Gün altında qovrulduqca qəlbi kinləyən
Vəhşi diyar, ya məmləkət tanıyırmısan?
Mənim müdhiş vətənimdir... ey dost, o məkan!

P.S.

Eh, məni dərinləndən duyub anlasan,
Bağışla gizlini aşkar yazmağı.
Haqq sözün üstünü örtsə də, yalan,
Nə etmək? Hamımız insanıq axı!

1829

ULDUZ

Qonub bir ulduz
Göyün üzünə;
Çəkir fikrimi
Daim özünə;
Yarıb nuruyla
Dumanı, çəni,
O, ucalıqdan
Səsləyir məni!
Neçə il əzəl
Dönüb bir gülə,
Məni bir gözəl
Səslərdi belə;
Amma halıma
Yanmadı haqdan;
O ulduz kimi
Yandı uzaqdan.
Vurğun gözlərim
Kırpik çalmadı;
Yandı hislərim,
Vecə almadı.
Ulduztək o da
Mənim olmadı.

1830

QAFQAZ

Ömrün sübh çağında bu çərxi-fələk
Məni ayırdısa, a dağlar, sizdən,
Ömürlük bəs imiş bircə yol görmək;
Odur ki, yurdumun nəğmələritək
Sevirəm Qafqazı mən.

İtirdim anamı lap körpəlikdə;
Çöldə qürub vaxtı sanıram hərdən,
Səsini əks edir dağlar o yerdən;
Könlüm həyan tapır qayalı dikedə;
Sevirəm Qafqazı mən.

Ötən xoş günlərim sovuşdu yeltək,
Beş ilim çay kimi axdı dərədən.
İlahi gözləri sizdə görəndən
Çırpınır hələ də sinəmdə ürək:
Sevirəm Qafqazı mən.

1830

TƏKLİK

Necə məşəqqətdi təkcə sürümək
Bir ömrün əzablı qandallarını.
Sevincə ortaqdı hamı sevincək,
Amma bölən yoxdu qəmin barını.

Durub boylanıram xəyali çartək,
Əzablar içində çırpınır ürək.
Görürəm hökmünü veribdi qədər,
Keçib yuxu kimi ötüşür illər.

Yenə qayıdırlar, gözlərdə bulud,
İstəyin qəzəbi artıbdı ancaq...
Görürəm o yanda gözləyir tabut,
Mənasız deyilmi durub dayanmaq?

Yaman olmayacaq, yaxşı bilirəm,
Çox da açılmayıb səhvim düyündən.
Çoxu sevinəcək, bəlkə də, möhkəm
Təvəllüd günümdə sevindiyyindən...

1830

QAFQAZA

Qafqaz! ey uzaq diyar!
Ey bəlalı, hürri məkan!
Səni hərblər, qovğalar
Etdi qanına qəltan!..
Bəxtə, taleyə bax bir,
Köksündə dərd-bəlatək
Yenəmi səslənəcək
Şöhrət, qızıl və zəncir?
Çərkəz, qayıtmır gedən –
Şirin olsa da, ətri...
Bir vaxt hürri olan vətən
İndi də ondan ötrü
Məhv olur göz görəti...

1830

ELEGİYA

Parçalan, parçalan, ey gecə dalğası,
Köpüyün köpürüb sahili çulğasın.
Fikirli-fikirli durmuşam qayada,
Tərk edib aləmi, hamıya mən yadam.
Tərpədib sürürəm öz xəyal gəmimi,
Heç kəsə vermərəm qəlbimdən qəmimi.
Balıqçı çadırı qaralır yaxında,
İşığı «gəl» deyir diqqətlə baxanda;
Qayğısız bir külfət daşına-daşına
Toplanıb yığılıb ocağın başına;
Ortada külfətin qazanı qaynayır,
Nağılçı qoca da nağıldan doymayır.
Mən çox da deyiləm onların fərqində,
Xəyalım – paytaxtın yalançı bərqində –
Hey coşub çağlayan o müzür şənlikdə...
Nə etmək? – yaş axıb sallanır kirpikdə,
Göynəyən yanğılar sinəmi dəlirlər
Məhv olan günlərim tökülüb gəlirlər;
Görünür gözümə nazənin bir baxış,
Könlümə deyirəm: gəl unut, gəl yığış!
Di gəl ki, deməyim hədərmiş, hədərmiş,
Könlümün qənimi taleyim – qədərmiş!
Bu yerlər məkrdən, hiylədən kənardı,
Ah, burda doğulsam dünyanı qopardı?!
Alnında qırıqlar bitirsə gəncliyi,
Olar mı o kəsin qəlbində dincliyi?

Puç olub getməzmi arzular, diləklər,
Kədərə, xiffətə dözərmə ürəklər?
Kim duyub mən qədər əzabın dadını,
Kim görüb mən qədər dünyanın zatını?
Kim atıb mənəmtək öz doğma mülkünü,
Kim istər mənəmtək könüllü sürgünü?!

1830

OSSIANIN QƏBRİ

Qopsa da, zamanın sərt tufanları,
Dumana bürünüb durur yerində;
Durur Ossianın köhnə məzarı
Şotland dağlarının ətəklərində.
Ruhum qanad çalıb uçur o yerə
Doğma havasını udmaqdan ötrü.
O əziz məzarı qucub bir kərə
Ömrümü ömrünə qatmaqdan ötrü.

1830

***

Düşünmə ki, layiqəm mərhəmətə, rəhmə mən,
Sözüm qəmli olsa da, nəyə gərəkdi aman.
Təkcə özüm halıyam qəlbimin çəkdiyindən
Min cür bəla gətirir bir yol qəlbimə daman.

Cavanam, ürəyimdə min bir nəğmə çağlayır,
İstərəm ki, ucalıb lap Bayrona çatım mən.
Eyni olan qəlbimiz eyni dərdədən ağrıyır,
Kaş ki, nəsibimiz də eyni ola taledən.

Axtardığım hürriyyət – daim könlümün yarı
Körpəlikdən onuntək yanmaq olubdur peşəm.
Dağlarda qürub vaxtı köpüklənən çayları,
Yer üstə, göy üzündə tufanları sevmişəm.

Onuntək məruz qalıb hər yanda təqiblərə,
Bir dinclik axtarıram təng olunca nəfəsim.
Dönüb geri baxıram – dəhşətli bir mənşərə,
İrəliyə baxıram – yoxdur doğma bir kəsim.

1830

16 MAY 1830

Mən qorxmuram vaxtlı-vaxtsız ölümdən.
Birdəfəlik yox olmaqdan qorxuram.
İstəyirəm nə süzülə könlümdən,
Şeirə dönüb işıq görsün, alım kam.
Amma artır çətinliklər durmadan;
Nədən ötrü? Bir məna var bəlkə də?
Mənim ömrüm puç olacaq bir zaman
Görmədiyim uzaq, qərib ölkədə.
Ey yaradan, bumu ömrün hesabı,
Niyə gəzim aralıqda boş-bekar?
Bununçünmü dindirmişəm rübabı,
Bununçünmü yaranmışam nəğməkar?
Bununçünmü məni qəbrə çəkdilər
Coşan təbin, ehtirasın tüğyanı?
Yox könlümdə yetərincə hökmü-zər,
Mən sevirəm əzabını dünyanın.
Mən sevirəm ömür sürəm beləcə,
Dinçlik nədir heç bilməyəm bir daha.
Bu surətim, bu yaşantım bir köçə
Vəd etdiyin o ədəbi dərgaha.
Amma heyif: rahatlığın gülləri
Nə o yanda, nə bu yanda kök atmaz.
O amansız, o tükənməz illəri
Cəfakeşlər ömrü boyu unutmaz!

1830

KƏHANƏT

Haqdır, Rusiyanın bəd günü haqdır,
Çarların tacları yıxılacaqdır;
Əvvəlki sevgilər çıxacaq yaddan,
Camaat keçəcək ölümdən, oddan;
Günahsız qadınlar, böyüyən uşaq
Çökən qanunlarla qorunmayacaq;
Meyit qoxusundan sızan vəba da
Dolanıb gəzəcək eldə, obada;
Səsləyib elləri, əlində yaylıq,
Bu kasıb diyarı üzəcək aclıq;
Çaylar boyananda al rəngə əbəs
O gün zühr edəcək qüdrətli bir kəs;
Sən onda tanıyıb bilərsən ancaq
Neçindi əlində o polad bıçaq,
Onda vay halına həməən ağanın,
Gülməli gələcək ahın, fəğanın;
Onun əynindəki pləştək o vaxt
Hər şey qapalı bir dəhşət olacaq.

1830

DİLƏNÇİ

Müqəddəs bir kilsə önündə biri
Sədəqə umurdu gəlib keçəndən.
Bir sümük qalmışdı, yazıq, bir dəri
Aclığın, əzabın, dərdin içində.

Onun diləndiyi – bir tikə çörək,
Yalvaran gözləri bir məşəqqətdi.
Kim isə ötəndə rişxənd edərək
Uzalı əlinə daş qoydu getdi.

Beləcə yalvarıb sevdim dəruni,
Acı göz yaşlarım yandı həsrətdən;
Könlümün ən əziz istəklərini
Beləcə aldatdın əbədilik sən.

1830

30 İYUL 1830 (PARİS)

Sən ad qazanardın kral adınla,
Amma istəmədin. Verib qərarı
Xalqı alçaldırkən istibdadınla
Yaxşı tanımadın fransızları!
Bilmədin divan var çarlar üçün də,
Onun da hökmünü yetirdi zaman;
Görüb axırını qaçdığın gündə
Tacın yerə düşdü titrək başından.

Elə ki qızıqırdı dəhşətli qovğa
O məğrur kütlənin kükrədi kini,
Hürriyyət bayrağı düşüb qabağa
Alovlar içində getdi ruh kimi.
Atəş səslərindən batdı qulaqlar,
Qan yudu Parisin hər meydanını.
Nəylə yuyacaqsan, sən ey zülümkar,
Vətəndaş qanını, millət qanını?

Sonuncu şeypurun zəhmli səsi
Biçəndə göylərin mavi tağını;
Tabutda uyuyar cəsəd yiyəsi
Yırtıb tullayanda kəfən ağını;
Gələndə ortaya mizan-tərəzi,
Çəkib tərəzini verəndə qərar,
Hakimin hökmündən əllərin əsib,
Dimdik dayanmazmı başında saçlar?..

Halın nə olacaq, deyəsən, bəlkə,
Gəlib haqlayanda səni xəcalət,
Taleyə aldanan ağılsız kölgə,

Cəhənnəm mülkündə rişxəndə alət!
Ömürlük yaranla ölüb müxtəsər
Yalvaran gözlərin baxacaq lal-kar;
Bir haray salacaq qanlı cərgələr:
Bax odur günahkar, odur günahkar!

1830

GECƏ

Süzüb sakit gecədə
Sönən şamın səsini,
Qələmim dəftərçədə
Cızır qadın rəsmini.
Ötəndən xatirələr
Qanlı bir kölgə təhər
Yada salır olanı –
Dinliyimi alanı.

O illər verib səda
Məni titrədən sözlər,
Çoxdan unudulsa da,
Gəlib xəyalı bəzər –
Dayanıb skeletlər –
Üzündə məhzun kədər.
Onlardan biri gidi,
Könlümə hakim idi.

Necə sevməyəydim mən
O xəncər baxışları –
Sancılıb düz sinəmdən
Ömrümü böldü yarı.
Qəbrə getsəm – o gözlər
Məni kabustək izlər;
Dağlar görmüş bu sinə
Vurulmaz özgəsinə.

Gözümdə qibtə, həsəd
Baxıram özgələrə;
Evdə düşüb həvəsə
Yığışaraq bir yerə,
Deyib-gülür ürəkdən,
Ya skitcə, ya bərkdən.
Ey Allahım, bəs nədən
Bəd yazdın alnıma sən?

Rəvamı heç bu qədər
İlk eşqə zəhər qatmaq,
Qanı qaynadıb hədər,
İstehzayla oyatmaq?
Candakı odu gərək
Özgə səmtə çöndərək;
Bu qədər göz yaşına
Kim dözər özbaşına?

1830

QARA GÖZLƏR

Gecə ulduzludu göylər sərasər!
Bəs niyə sizinki tək bircə cütdü?
A cənub gözləri, a qara gözlər,
Niyə ilk görüşdən tale yan ötdü?

Ulduzlu göyləri dindirsen əgər,
Deyər ki, bu məkan cənnət hesabdı;
Mən sizin göylərdə, a qara gözlər,
Cənnət-cəhənnəmi birlikdə tapdım.

Könlümə yazıldı göydəki sözlər,
İlk eşqin hökmüdür o yer üzündə.
Ulduzu sizsiniz, a qara gözlər
Daha gecəmin də, gündüzümün də.

1830

DÖYÜŞÇÜ MƏZARI

Gedib son yuxuya, yatıb nə vaxtdan,
Gedib son yuxuya, qovuşub yerə.
Üstü təpələnib adi torpaqdan,
Ətrafı bürünüb adi çəmlərə.

Başında qıvrılan o bəyaz saçlar
Torpağa qarışib ovxalanıbdı.
Bir vaxt kef üstündə onlar o ki var
Çiyinə tökülüb dalğalanıbdı.

O saçlar ağ idi daşa çırpılan
Mavi dalğaların köpükləritək.
Söz-söhbət aşiqi ağzı da çoxdan
Susub, buz torpağa əsir düşərək.

Qaçıb bət-bənizi, sozalıb yanaq,
Bir zaman dəhşətli döyüşlərdəki
Düşmən qabağına yalnız çıxaraq
Bağrını yardığı yağılar təki.

Sinəsi üstünə örtülən torpaq
Ağırılıq eləmir daha döşünə.
Qorxusuz, hürküsüz qımılaraq
Qurdlar, soxulcanlar dolub nəşinə.

O bundan ötrümü qılınc gəzdirib,
Qürub çağlarında dəstəbədəstə
Səhra quzğunları qanad əsdirib
Haray qoparalar məzarı üstə?

Həyat nəğməkarı bu göylər altda
Şəninə nəğmələr qoşa da, uca,
Nəğmə öz yerində, həyat həyatdı,
Gedib son yuxuya, uyuyub qoca.

1830

ASMODEYİN ZİYAFƏTİ

(*satira*)

Şeytan bayram edir, çoxdur qonağı,
Cinlər, əcinnələr, ruhlar yığnağı
Çapıb gəlirlər ki, görünsün gözə;
Aşpazlar mətbəxdə bənddi bir sözə.
Əyanlar büzüşüb gözləyir zalda;
Hərə öz yerini tutan macalda
Dolanıb süfrəni o başdan belə
Lakey kartof verir Mefistofelə.
Bilir ki, almandı, kartof sevəndi,
Xoşdu müstəbidə lakeyin fəndi.

Sağdakı Paveldi – o qərib susan,
Solda – böyük Faust – ustadın özü –
Doktorlar rəisi – məşhuri – cahan;
(Bizə o öyrədib hər axmaq sözü
Camaat içində yayıb çözməyi)
Qapılar açılır: əldə məcməyi
Üç iblis təzimlə girib içəri
Taxt-taca qoyurlar hədiyyələri.

I iblis

Qadın ürəyidir, şahım, yaxşı bax,
Allahdan gizləyib çox vərdişini;
Çoxuna vəd edib bu qəlbi, ancaq
Heç kəsə verməyib, bilib işini.

Yamanlıq etməyib tək cə özünə,
Özgəyə pislilər olub xisləti.
Töhfəmi qaytarıb çırpma üzümə,
Dəyərsiz olsa da, əsl qiyməti.
«Çox adı bir şeydi!» – deyərək birdən
Ziyafət sahibi nida qopardı.
Acı təbəssümlə titrəyib hərdən
Qaçan dodağında nifrət də vardır –
«Hədiyyən hədiyyə olardı, bəlkə,
Amma bir yenilik istəyir ölkə.
Yoxmu yaxşı işlər, nəcib əməllər,
Niyə eşitməyim bir xeyir xəbər?
Dediyin o saysız satqınlıqları
Bilir ölkəmizin hər daş-divarı».

II iblis

Azadlıq şərabı gətirdim sənə
Bunu çox təşnələr içib doymayıb.
Elə xalqlar olub – girib küpünə,
Sonra da taxt-tacda tutar qoymayıb.
Nə edək? Gedəkmi dəbin əksinə?
Məstlikmi yeridək satqın köksünə?
Lütfən qəbul edin, qibleyi-aləm.
Hökmdar könlünüz bilməsin dərd-qəm!

Bu dəm bütün çarlar köpdü köpürdü,
Hamı dabanına birdən tüpürdü.
Qorxub qaçdılar ki, bu cin nökərlər
İçdikcə keflənib hesab çəkərlər.
Əyanlar susaraq baxdı qıyqacı
Onlar da qaçmaqda gördü əlacı.
Amma böyük şeytan çəkib bir nərə,
Hədiyyə şərabı əndərdi yerə.

III iblis

Kimsə Moskvaya bəla gətirib
Həkimlər bir belə öhdə götürüb;
Biri yoluxdurur, biri sağaldır,
Bəlanın çarəsi əmri-mahaldı;
Bir vaxt qulluğunda durduğum biri
İcad eləyərək belə tədbiri
Birinə məcburi xlor içirdi,
Sağlam bir vücudu qəbrə köçürdü.
Sözünü bitirib, sonra ərkyana
O məşum xloru verdi şeytana.
«Doktorluq elminin bir rəhni olan
Bir şüşə qəmli, gözəl ərməğan
Gəlsə də, şimaldan – soyuq ölkədən,
Bunu məmnunluqla götürürəm mən».
Deyib hədiyyəni qucdu Asmodey,
Məclis bitənəcən gülüşdülər hey...

***

Yetər, bağışlandı əxlaq qələti!
Zalıma zirehmi şahlıq xələti?
Qoy onu vəsf etsin ağıldankəmlər,
Qoy onu oxşasın diringi simlər.
Sən dayan, sənətkar, deyil səninki
Ucuz sarayların qızıl çələngi.

Öyün öz elindən qovulmağınla,
Öyün hürriyyətlə öyündüyüntək.
Qüdrətdən ürəkli doğulmağınla
Sən fikri ucasan, amalı yüksək!
Kəssə də, hər yanda pislik qarşını,
Bir yol əyməmişən məğrur başını.

Zalımlar qudurub edam quranda
Hürriyyət demisən hürri sözünlə sən.
Gözünü qırpmadan, hürkü bilmədən,
Tək haqdan qorxmusan yer üzündə sən.
Sözünü demisən, bil ey sənətkar,
Səni bu diyarda bir anlayan var!

1830

MAHNI

Bilmirəm heç məni aldatmısanmı,
Ya ki, ələ salıb oynatmısanmı.
Amma and içirəm sevmişəm özüm,
Sevmişəm, qalıb da sevgidən izim.
Səni and verirəm göydəki kəsə,
Səni and verirəm gedər-gəlməzə,
Mənim görmədiyim səadətinə,
Sən mənim sevgimi bağışla mənə.

Bəzəksiz sözlərə yoxdu inamın
Bu kağız çatdırar – gəlsə məqamı –
Anladar o sənə qayğılarımı,
Bir vaxt saymadığın duyğularımı.
Bəlkə də, bu kağız düşdü çəminə,
Bəlkə, köks ötürüb ağladın o gün
Yadın göz yaşına, yadın qəminə
Zərrə ehtiyacı olmayan üçün.

Necə ki görmürsən o vaxtdan bəri
Azad bir sinə də qalanıb oda
Hönkürsən arzunu, qəmi, kədəri,
Heç vaxt görməyəcək soyuq dünya da.
Əgər qayıtsaydım həmin o günə –
Həmin əndişəli könül kürəmə.
Köhnə ağırlara dözərdim yenə;
Sevə də bilməzdim özgə cürə mən!

1830–1831

EPİTAFİYA

Gözəl hürriyyətin təmiz övladı
Əritdi ömrünü duyğular üçün.
Sevib təbiətdə əsl həyatı,
Köçürtdü üzünü səbrlə hər gün.

İnanıb dumanlı kəhanətlərə,
İnanıb tilsimə sevgi dilədi.
Bu qeyri-təbii, süni vədlərə
Ömrünü-gününü qurban elədi.

Çox idi canında can qayğıları,
Heç biri sonacan aranmamışdı.
Gedib bu dünyadan – budur məzarı –
Yazıq bəşər üçün yaranmamışdı!

1830

1831-in YANVARI

Ölümün o məşum yarğanı üstə
Seyrəlik zamanın boz dumanları.
Yenidən canlanır gözlərimizdə
Ötən əsrlərin pəhləvanları.
Səsləyib könlümü çəkir özünə,
Onlar səslədikcə dinirəm mən də.
Duyğular qəlbimdən köçür gözümə,
Hürkürəm boylanıb geri dönəndə.

Qorxuram dünyanın adi səsləri
Nəğməmə qarışıb çıxıx vəzndən;
Ayrı əzabları ayrı kəslərin
Ayrı nəğmə qoşa mənim özümdən.
Anmaq istəmirəm mən bu dünyanın
Qarğışlı, möhürlü bir surətini,
Zəhərə tutulmuş açıq məkanın
Yalanlı, riyalı səadətini.

1831

AXŞAM

Göy üfüqdə al günəş
tərk edəndə dünyanı,
Duman qalxıb, kölgələr
bürüyəndə hər yanı.
Düşünürəm sükutda
eşqi, əbədiyyəti.
Bir səs deyir ki, bir də
xoşbəxt olmazsan qəti.
Baxıram kövrək-kövrək,
baxıram göy üzünə;
Möcüzələr yaradıb,
ancaq ondan bizə nə!
Göylərin yaratdığı,
istəyir min il qala,
Bir nazlı baxışından,
Gözündən artıq deyil
mənim kimi abdala.

1830–1831

ANDRE ŞENYEDƏN

Bəlkə də, yıxıldım ellik yolunda,
Bəlkə də, sürgündə çürütdüm canı.
Bəlkə, alçaldıldım, təhqir olundum
Gəlib qəzəbinə şərin, şeytanın.
Xəcalət qəhrinə çətin dözərəm,
Ondansa, özümə ölüm gəzərəm.
Amandı, qınama gənc sitəmkarı,
Gülməli sözlər də danışma barı.
Kim bilir, bəlkə də, yetibdi vaxtım,
Sənin göz yaşına layiqdi baxtım.
Pisliyin çox olub, çox da çəkmişəm,
Alsın qisasını düşmən də, nə qəm.
Mən xəbis deyiləm, özgədir andım,
Özgə taleyimdi mənim cəlladım;
Bu ömrü aləmə nəzir verəli
Mən qurban getmişəm, sinəm irəli.
Məndən cəmiyyətə xətər yetsə də,
Bil, sənə sadıqəm, ey dost, hər vədə;
Qiyam zamanı da, təkləkdə də mən
Tək səni sevmişəm candan, ürəkdən.

1830–1831

İSTƏK

Niyə başım üstə qıy vurub süzən
O quzğun deyiləm, quş deyiləm mən;
Niyə bacarmıram göydə uçmağı,
Təkcə azadlığı sevib qucmağı?

Uçam Qərbə sarı, uçam – zirvədə
Görünə əslimin əkin yerləri;
Dumanlı dağlarda köhnə türbədə
Uyuyan nəslimin lal qəbirləri.

Köhnə divarlardı illər uzunu
Orda yaraqların quru balıncı.
Uçub, qanadıyla siləm tozunu
O miras qalxanın, paslı qılıncın.

Şotland arfasına dəyəydi telim
Simlər tərپənəydi, tağlar əsəydi;
Bircə təmasımla səslərin seli
Birdən qopduğutək, birdən kəsəydi.

Amma boş xəyallar gələrmi kara
Taleyin yazısı bəxtə qıyanda;
Dağlar dənizlərlə örtülüb ara
Əcdadım hayanda, özüm hayanda?!

Döyüşən ərлərin qərib övladı
Buzlu bir diyarda solur qüssədən.
Burda doğulsam da, qəlbim ordadı,
Ah, niyə qanadlı quş deyiləm mən?!

1831

DOSTUM V.Ş-ya

Ayrılıq anında tutub əlimdən,
«Gözəl günlərəcən!» – dedin astadan.
Hər gün o günləri gözləsəm də, mən,
Aldatdı vüsalın, aldatdı yaman!

Ey dost, gəlməyəcək, gəlsələr belə,
O gələn günlərdə azdı səadət.
Sevincli günləri ansam da hələ
Ötənlər geriyə qayıtmaz, əlbət.

Bizə fayda verməz ötüb keçənlər,
Ey dost! Beləcədi, bil ki, mayak da;
Fırtına qoranda zülmət gecələr
Sahilə səsləyir yanıb uzaqda.

Tufanlı dənizdə qorxub qəzadan
Tənha qayıqçı da bir nicat gəzər;
O, yaxın sahili – xeyli uzaqdan,
Amma öz sonunu yaxından sezər.

Könül divanəsə, yersizdi bu iş –
Bəhərsiz istəklə qəlb aldadasan.
Hələ gözlərinə çimir gəlməmiş
Səksənib yuxudan oyanır insan.

1831

ATAMAN

1

Yazıq sənə, Qazan şəhri,
Üzüb gəlir ərlər nəhri:
Tacirlərdən bac almağa,
«Dinmə, ver» – xərac almağa.
Altlarında bir qayıq
Üzürlər Volqa boyu...
Avar çəkirlər əlbir,
Mahnı deyirlər dilbir.

2

Yazıq sənə, rus torpağı,
Ataman da qayıqdadı;
Tökülübü qaşqabağı,
Susub, yaman qayğıdadı.
Cavanca bir gözəlsə
Ağarıbdı kəfəntək.
Atamana hey nəşə
Yalvarır diz çökərək.

3

«Yazıq mənə, yazıq qızam!
O böhtançı həyasıza
Çox inanma, neyləmişəm?
Mən özgəni sevməmişəm!
Taleyinə tuş olan
Bəxtiqara bir qulam;
Qəlbimi üzmə, aman,
Üzmə, zalım ataman!»

4

«Yazıq sənə, fitnəli qız! –
Söylədi tutqun ataman, –
Haqlı haqdı, bil ki, yalnız
Günahkara yoxdu aman.

Fitnən mənə əyandı,
Gözümdən gizlənməmməz.
Bundan sonra, gözəl qız,
Sevgim də təzələnməz!

5

Qəlbinin nə yarası var,
Məndə gözəl çarası var.
O, qisasdı, atam, anam,
Yoxsa niyə atamanam?

Mən heç ağlayarammı
O biri məşuqumtək?
Daha yumşaltmaz məni
Göz yaşların, ey mələk!»

6

Yazıq sənə, ey ataman,
Öz hökmünü verdin yaman!
Alışdıqca ellər odda
Odlu gözlər çıxmaz yaddan!

Döyüşdə olduğutək
Soyuqmu qaldın belə,
Göy sulara atdırıb
Qıyanda o gözələ!

7

Yazıq sənə, dədə igid,
Didirmi heç səni vicdan?

Yuyammırsan  ll rini
Təmiz suda o zamandan.
Su yerinə s nin n
 l yumağa qıř, bahar
Uřaqların al-qanı,
Dulların g z yařı var!

1831

ÜMİD

Bir quşum var – cənnət quşu;
Olub hər gün sərvə qonaq,
Başdan alır ağı, huşu;
Gündüz vaxtı dinmir ancaq.
Girdə başı – qan qırmızı,
Kürəyisə lacivərddi.
Buludlardan qanmı sızıb,
Qanadları qızıl zərdi.
Toran yatıb hər bucağa
Sislənəndə üstü yerin,
Qonub uca bir budağa
Cəh-cəh vurur şirin-şirin.
Dinlədikcə aram-aram
Çıxır candan ağrılarım.
Sanıram ki, bəxtiyaram,
Qonaq gəlib əziz yarım;
Vaxt olub ki, tufanda da
Sevdiyim səs verib səda,
Qovub candan qəm-qubarı;
Mən də o hürr nəğməkarı
Ümid deyə səsləmişəm,
Ona ümid bəsləmişəm!

1831

ÖMÜR PİYALƏSİ

Göz yaşıyla isladıb
Zər üzlü haləsini,
Gözübağlı içirik
Ömrün piyaləsini.

Bizi cəzb edən hər şey
İtir ölümqabağı –
Yox olur sarğıyla bir
Gözdən enəndə sarğı.

Bir də baxıb görürük
Zər piyalə boş imiş;
İçindəki xəyal da
Xəyal kimi nuş imiş!

1831

L-ya

(*Bayrona nəzirə*)

Özgələrin ayağına düşəndə
Gözlərini anmışam;
Özgələrin alovunda bişəndə
Əzəl eşqə yanmışam.
Tərpətdikcə keçmişimin közünü
Şeytanvari xatirəm,
Vird eləyib mən döyürəm özümü:
Təkcə onu sevirəm!

Tale səni özgəsinə yazdırıb
Unudulub nəğməkar;
O zamandan xəyal məni azdırıb
Gəzdirir diyar-diyar.
Gəmmim üzür, üzüb gedir qürbətə,
İstəyirəm çevirəm.
Göy dalğalar təkrar edir hər vədə:
Təkcə onu sevirəm!

Xəbər tutub bilməyəcək bu dünya
Kimdi belə səslənən.
İllər boyu salıb məni ah-vaya
Xatirəmdə bəslənən;
Hansı yanda dinclik olsa gərəyim,
Lap zamanı devirəm,
Yenə durub dinəcəkdə ürəyim:
Təkcə onu sevirəm!

1831

***

Yalanı haqq çağır, ümidi – yuxu,
Təriflər yağanda uyma heç kimə;
Özgə məramlıdı tərifin çoxu,
Ancaq inan mənim halal eşqimə.

Sevgidən yoğrulub bütün varlığım,
Hələ bürünməyib gözlərim çənə;
Qıymaram mən sənə riyakarlığı,
Axı mələkdən də mələksən mənə!

1831

GÖYLƏR QIZINA

Üçüncü qatında göydə cənnətin
Qarşıma çıxsaydı əgər surətin,
Könlümü ovlayıb alardı ələ
Səndəki ilahi gözəllik ilə;
Dünya sevincini o dəqiqə mən
Yəqin unudardım sevindiyimdən.

Sakit gözlərinin lal mavisində
Nəsə xatırladır mənə o yarı.
Mənə hər cəhətdən xoşdu səsin də
Uzaq sədasıtək uzaq dağların.
Bəlkə, ilahi bir məlahətindi
Mənə salamın da, məzəmmətin də.

Sən ki yerlər üçün yaranmamısan,
Sevə bilərəmmi səni dəruni?
Tamam özgə qadın səsləməlidi
Mənimtək cavanın ümidlərini.
Sən ondan gözəlsən, sən ondan qəşəng,
Ancaq olammazsan heç vaxt onuntək!

1831

XOŞBƏXT AN

Qorxma, ey gözəl pəri,
Burda təkik, gəl bəri;
Yersiz həyanı burax,
Əl verək, qoşa duraq;
Buz olsa da, otağın,
Daş olsa da, yatağın,
Dodaq dodağa dəysək
Canın qızınar bişəkk.

Rəhm et cahil çərənə,
Pərdə tut pəncərənə;
Soyun at paltarı tez,
Tərslik etmə, barı sez;
And olsun, nə ki varam
Kef üstə danışmaram
Bizim bu gizli sirdən,
Tez elə, əsir bədən;

Ah, yupyumru, təzə-tər
Köz kimidir məmələr;
Nələr varmış canında
Şirin şəhvət anında.
Yupyumşaq boy-buxun,
Topuqlar buğum-buğum;
Köynək altda alar can
Gizlətdiyin talisman.

Bəkarətdən keçəndə
Nə hal yarandı səndə;
Görən yanar halıma,
Demə sevən zalımam.
Gözlərin ki, həslədi,
Sanki aman istədi
Ancaq, Lena, qulaq as
Bir anlıq dəhşət olmaz.

Yetmək üçün vüsala
Mənəm dözən bu hala;
İşdi gəlsən həvəsə,
Əl elə çağır kəsə,
Çürüdəndə hesabı
Qəlb unudar əzabı;
Olub ləzzətə şərik,
Qol-boyun süst düşərik.

1831

***

Mən Bayron deyiləm, özgə bir kəsəm,
HələlİK küİ altda bəlİrsİz közəm.
Olsam da, onuntək cəlayİ-vətən,
Xalis rus ürəkli dİdərgİnəm mən.
Çox az yaradacaq ađlım dÜnyada,
Erkən alİşmİşam, erkən də sönnəm.
Sınıq ümİdlərlə yüklənİb yatan
Bir ümman uyudub alovlu sİnəm.
Sən ey tutqun ümman, o sİrlərİnİ
Kim aşkar eləyər, kim öyrənər bəs?
Kim açar kütləyə fİkİrlərİnİ?
Özümü? Allahmı? Yoxsa kİ, heç kəs!

1832

***

Yaşamaq istərəm! Kədər istərəm!
Eşqin, səadətin acığına mən.
Ərköyün öyrədib, onlar bircə dəm
Əlini çəkməyib başımın üstən.

Dəyişsin bir az da ömrün ovqatı,
Rahatlıq üstündən çəkilsin duman;
Nədir iztirabsız şair həyatı?
De, nəyə gərəkdir tufansız ümman?

Yaşamaq istəyir qəm havasına
Qəlbinə yar bilib dərdi-möhnəti.
Sözü haqdan alır can bahasına,
Havayı qazanmır şair şöhrəti!

1832

İKİ PƏHLƏVAN

Tökmə qızıl şapkalı
Bir qocaman pəhləvan
Bir rəqib gözləyirdi
Uzaq, qərrib diyardan.

O rəqibin şöhrəti
Bürümüşdü hər yanı;
Sınaşmaqdı niyyəti
Hər iki pəhləvanın.

Gəldi hərbi hədəylə
Üç həftənin qoçağı,
İstədi bir ədayla
Qoparsın tac papağı.

Ağsaç rus pəhləvanı
Rişxəndlə baxdı ona:
Bir yol əl bulayantək
Rəqib yıxıldı yana!

Amma yıxıldı o vaxt
Məchul qranit üstə
Girdəbli, fırtınalı
Uzaq, yad bir dənizdə.

1832

***

1

Bağışla! – qurtardı bir də görüşmək,
Daha sıxmayacaq əllər əlləri...
Bağışla! – azaddır köksündə ürək,
Amma tapmayacaq bir sevinc yeri.
Bilirəm: kövrələr, kükrəyər həzin,
Sonra da çırpınar – qopar fəryadı –
Çoxdan dünyasını dəyişən kəsin
Gəlib qulağına çatanda adı.

2

Səslər var – bir heçdi mənası, varı,
Eşidən iyrenib çiyrinir daha.
Amma unutmaq da olmur onları
Ömrün özü kimi qarışib ruha.
Haçansa dünyada var olanların
Kökü o səslərin dibində olar;
Yalnız iki nəfər duyar onları,
Eşidən kimi də diksinib qalar!

3

Bir an görüşdü o gün bizləri,
Getdi əbədilik anlıq görüşlə;
Bir anda tükətdik bütün hisləri,
Bir anda yandırdıq bircə öpüşlə;
Bağışla! – ağlımı itirmə artıq
O qısa sevgiyə çox yanma üzde;
Çox çətin gəlirdi bizə ayrılıq,
Çətin baş tutardı görüşümüz də!

1832

***

Bəli, divanəyəm! Haqlısız, haqlı;
Gülüncdü sanasan ömrü əbədi.
Siz belə xoşbəxtkən tozlu-pasaqlı,
Nə üzlə ummuşam bəs mən şöhrəti?

Necə doğrayıb ki, ağlın kəsəri,
İtirib zənciri qəzavü-qədər;
Vicdan əzabından qopan közləri
Şəriyyət yangısı bilmişəm hədər?

Şairə bənzərim yoxmuş qətiyyən!
Tamam aldanmışam (gərək düz deyəm).
Aləmə onuntək yad olsam da, mən,
Elə göylərə də yadam, özgəyəm!

Sözlərim kədərli qəmlidir; düzdü,
Mənası sizləri çətin yarıda!
Bir-bir qopardıqca ürəkdən sözü,
Dartıb qopardıram əzabları da!

Ömrümü həsr edib, versəm də, yelə,
Hamını ram etmək gəlməz əlimdən.
Sizdən yuxarıya ucalsam belə,
Qopa bilərəmmi öz təməlimdən?

İlk eşqi unutmaq sığmır ağılıma,
Çətin ki, yaddaşı tikib gözədəm.
Əvvəllər qanımla inandığıma
İnana billəmmi dönüb təzədən?

1831

QAYIQ

Möcüzə bir hökmün əlləriylə mən
Atıldım kənara eşq aləmindən;
Sınan qayıqlar da atılır belə
Tufanlı dənizdən qumlu sahilə;
Sular oxşasa da, qayığı hərdən,
Aldanıb tərپənməz durduğı yerdən;
Gücsüz olduğundan düşüb qorxuya
Yalandan özünü vurur yuxuya;
O sınıq qayığa itər etibar,
Daha nə yük vuran, nə minən olar;
Heç nəyə yaramır – amma azaddı!
Məhv olub – deməli, canı rahatdı.

1832

YELKƏN

Ağarır bir tənha yelkən
Dənizin mavi çənində!..
Nə axtarır uzaq eldə?
Nə itirib Vətənində?..

Dalğa qopub, yel əsdimi
Dor əyilir – himə bənddir,
Əfsus, onun nə gəzdidi,
Nə qaçdığı səadətdir!

Altda mavi şırnaq üzür,
Üstdə – qızıl, zər şüalar,
Havalanıb tufan gəzir,
Guya, onda rahatlıq var!

1832

BALLADA

Cuhud qızı, bu vaxtı hara qaçırsan belə?

Dan düşməyib heç hələ...

Asta yeri açılıb zəncirli boyunbağın,

Çıxıb düşər başmağın.

O görünən körpüdü, o da çuğun mühəccər

Nur salıb solğun fənər.

Mühəccərdən tutub get, solub üzünün rəngi

Bax bu ev, bu da zəngi!

Cuhud qızı qapıda susub qaldı küt kimi,

Solğun, mərmər büt kimi.

Sonra dartıb qaytanı, zəngi çaldı ucadan,

Kimsə baxdı bacadan.

Yəhudi qız toplayıb qovrulan hislərini

Qaldırdı gözlərini.

Əlbəttə ki, bu anda yüz ilin dərdi qədər

Dəhşətliydi o kədər.

Dedi: «Bircə nəzər sal, ey dinim, ey imanım,

Daha tab etmir canım...

Qurtar yazıq Saranı işgəncədən, fəsaddan,

Qurtar bıçaqdan, oddan...

Atam deyir ki, əl çək, səni peyğəmbər Musa

Rəva bilmir urusa.

Canımda əsməcə var atamın dediyindən,

Həm səni sevdiyimdən.

Yığış məni boğaza onun hədə-qınağı,
Biləyibdi bıçağı.
İndi çıxıbdı evdən... çıxıb əyni yalınca
Gəlir sənin dalınca.

İnan kinli atamın yaman ağır əli var,
Di yubanma, qaç qurtar!
SİLƏ bilməz dilimdən adıntək şirin adı
Soyuq əli cəlladın!

«Di qaç!» elə bu anda pəncərədən boylanın
Şəfəqdə oldu əyan.
Nəsə parlayıb əldə bir küt zərbə endirdi,
Səs divarı dindirdi.

Nəsə ağır bir şey də gumbuldayıb hündürdən
Yerə quylandı birdən.
Ondan qorpan inilti sanki uçan həyatdı,
Ağrısı neçə qatdı.

Səhər axışmış ora, gördüyünə qalıb mat,
Danışmışdı camaat:
Bir xəncər, iki meyit – burda bir rus yaşardı,
Yəhudi yarısı vardı...

1832

QARĞI

Bir gülürüz balıqçı
bir çayın sahilində
Gördü qarğılar əsir
küləklərin əlində;
Bir quru qarğı kəsib,
deşik açdı, rəflədi;
Bir ucunu tıxayıb,
bir ucunu üflədi.

Qarğı canlanıb birdən
danışdı kövrək-kövrək;
Səsindən də elə bil
həm adamdı, həm külək.
Oxudu qəmli-qəmli:
«Day çalma, bəsdi, məni!
Balıqçı, ay balıqçı,
çalmağın üzdü məni!

Cavan, qız vaxtlarımda
çox gözəldim, qəşəngdim,
Mən analıq yanında
zindandakı çiçəkdim.
Günahsız göz yaşlarım
töküldükcə üzümə,
Erkən ölüm dilərdim
mən Allahdan özümə.

Həmin analığımın
    əziz bir oğlu vardı,
Adamları qorxudar,
    qızları aldadardı.
Bir dəfə axşamüstü
    bir sərt sahilə çıxdıq,
Orda mavi sulara,
    qızıl üfükə baxdıq.
Məndən ürək dilədi,
    necə sevərdim onu!
Pul da təklif elədi,
    götürmədim pulunu;
Sinəmə bıçaq vurub,
    məhv etdi mən yazığı.
Qəbrimi burda qazıb,
    dəfn etdi mən yazığı.

Gəlib bu qəbrin üstə
    uca bir qarğı bitdi,
Böyüdükcə özüylə
    dərdimi də böyütdü.
Sən ay yaxşı balıqçı,
    bu qarğıdan, gəl, əl çək!
Nə dərdimə çarəsən,
    nə ağrımə öyrəncək!»

1832

SU PƏRİSİ

Su pərisi süzüb gəzir mavi çayda,
Nur çiləyir üstən ay da.
Silkindicə, gümüş-gümüş köpükləri
Ay üzünə çırpır pəri.

Çay burulub sinəsini qaynadırdı,
Buludları oynadırdı.
Su pərisi nəğmə deyir gəlib dilə
Səsi çatır sərt sahilə.

Su pərisi nəğmə deyir: «Lap dərində
Şəfəq nurlu bir sərində
Vardır mənim qızıl balıq sürülərim,
Büllur görklü şəhərlərim.

İndi orda yadelli bir igid yatıb,
Qaşlarını düyüb çatıb.
Kölgəsidir başı üstə sıx qamışlar,
Başы altda – qum balışlar.

Xoşlayırıq biz darayaq gecəyarı
Qıvrım-qıvrım gur saçları.
Gözəllər də busə alır zaman-zaman
Gah üzündən, gah alnından.

Çox soyuqdur, məhəl qoymur bircə kərə
Bizim odlu öpüşlərə.
Yuxusunda hərdən mənə dirsəklənir,
Nə səs çıxır, nə də səmir!»

Su pərisi elə qəmli oxuyurdu,
Səsi kədər toxuyurdu.
Mavi çaysa ləpələri boğub yarı
Oynadırdı buludları.

1832

***

Xəyallar içində quruyub matım
Gümüş mahmızları görəndən bəri;
Baxıb yançağına, a köhlən atım,
Odlara yanırım səndən ötəri.

Mahmız tanımayıb babalarımız,
Çöllərdə at çapıb əli yüyəndə;
Qamçı götürüblər bir halda yalnız,
O da xam atları yəhərləyəndə.

Köhnə adətlərin kobud pasını
Silib, yenilikdən irfan almışıq.
Uzaq, yad ellərin ixtirasını
Gətirib vətəndə işə salmışıq.

İndi də şərəfdir atı bəsləmək,
Qəşəng tumarlanır, sığal çəkilir.
Dünən vurmaq vardı, bu gün – bizləmək,
Hansı sərfəlidi? – bir Allah bilir.

1833

YUNKER DUASI

Ey pərvərdigar,
Canımı qurtar;
Dar gödəkcədən,
Azad olum mən.
Ayaq döyməkdən
Topuğum sınar.
Rəsmi keçidə
Çağırmasınlar.
Tapşır Alyoxin
Bizi maneje
Cəlb eləməsin
Gündüz ya gecə.
Bir arzum da var,
Budur iltimas:
Qoy gələn bazar
Gecikim bir az.
Vallah, bu işdə
Eyləsən kərəm,
Ayrı xahişlə
Zəhlə tökmərəm.

1833

***

Sükut çulğalayıb qəm dəstəsini,
Durub dəfn edirik bir dost əsgəri.
Alay keşişinin udur səsini
Payız küləyinin hönkürtüləri.
Hüznü cərgələr girib dumana,
Son dəfə süzülər torpaq balıncı.
Taxta tabut üstə durub yan-yana
Ulan şapkasıyla döyüş qılıncı.
Artırıb qəlblərin dərdi-sərini,
Torpağa dikilib damcılı gözlər.
Elə bil indicə verdiklərini
Qoparıb geriyə qaytarmaq istər.
Ağırdı sızlayıb göz yaşı tökmək,
Ağırdı – qovrulub, yanıb yaxılmaq.
Dinir tük ürpərdən vida səsitək
Məzara atılan bir ovuc torpaq.
Əlvida, nakam dost, nəğməkar laçın,
Keçdi yuxu kimi sürdüyün həyat.
Bir taxta xaç oldu axır qazancın,
Bir də könlümüzdə qəmli xatirat!

1833

CAN VERƏN QLADIATOR

Roma bayram eləyir... çəpiklər vermir ara,
Bürünüb geniş meydan sürəkli alqışlara.
Osa yerə çırpılıb – sinəsi darmadağın,
Sürünür dizin-dizin içində toz-torpağın.
Mərhəmətə çağırır boz – bulanıq gözləri
Qələbəni bölüşən laqeyd nakəsləri.
Cəlb eləmir zərrəcə o məğlubun nəvası
Nə havalı əyanı, nə yaltaq senatoru.
İndi o qansızlara xatırladır o yazıq
Səhnədən fiştırıqla qovulan bir aktyoru.

Qanı axır süzülür... hey sozalır get-gedə,
Əcəl kəsib üstünü, son anıdı, bəlkə də.
İşıq salıb könlünə xəyalının şöləsi,
Canlanır göz önündə doğma Dunayın səsi...
Çiçəkləyir vətəni... o hürriyyət diyarı,
Gəlir gözü önünə öz doğma ocaqları;
Uzanıbdı yollara atasının əlləri –
Arxa, dayaq istəyir bu qocalıq illəri;
Qazanc, şöhrət dalınca gedənini gözləyir
Ürəyində hələ də ona ümid bəsləyir;
Osa məşum döyüşdə həlak olub vəhşitək,
Qansızların əlində oyuna çevrilərək.
Bağışla, pozğun Roma, ...bağışla doğma diyar.

Olsan da, çox zamanlar çoxlarının xülyası,
İndi sən də beləsən, ey Avropa dünyası.
Artıq qəbrə gedirsən şərəfsiz bir hüznə,
İtib ümid, inamın şübhələrdə solmusan;
Bu gün bayram eləyən bu kütlənin önündə
Oyuncağa çevrilib, gülünc yeri olmusan.

İndi ölümqabağı yangılı ah çəkirsən
Nəzərini qüdrətli bir gəncliyə dikirsən –
Maarifin yarası, dövrün zinəti-varı,
Qayğısız yaddaşından çıxarmışdın onları.
Qəlbində izzətə tamamilə ovutmaq üçün
Keçmişin mahnısını oxuyursan sən bu gün.
Riyakar yuxusutək daha çin olmaz qəti
Cəngavərlik dövrünün sehrli rəvayəti.

1836

ŞAIRİN ÖLÜMÜ

Öldü böyük şair – Qeyrəti həssas,
Ömrü şəhid oldu şayəli şərə,
Sinədə qurğuşun, ürəkdə qisas
Əyilməz başını əydi son kərə!..
Xırda təhqirlərin ağır daşına
Dözmədi Şairin köksündə ürək.
Kübar aləmində o, təkbaşına
Rədd edib rəyləri həmişəkitək...
Axır öldürüldü!.. Daha nə lazım
Gərəksiz təriflər, boş hönkürtülər.
Qurtarın haqq deyən miskin avazı,
Hökmünü bitirib qəzavü-qədər!
Sizlər deyildimi elə qərəzlə
Ötkəm bir talantı perikləyənlər?
Sizlər deyildimi zövqü-həvəslə
O gizli yangını körükləyənlər?
Nə olar? Əylənin... Gülün bir daha,
Bitdi əzablarla sonuncu cəngi:
Söndü çıraq kimi munis bir düha,
Soldu təntənəli zəfər çələngi.

Mərhumun qatili laqeyd, zirəng,
Zərbəsi amansız oldu yamanca:
Aramla vurarmış duyğusuz ürək,
Zərrəcə əsmədi əldə tapança.

Bu nə möcüzədir?.. Tale göndərib,
Baxmayıb yurdunun soyu-sovuna,
Başlayıb – necə ki, yüzlərcə qərib –
Səadət ovuna, rütbə ovuna,
Gülüb, layiq bilib sonsuz nifrətə
Yabançı adəti, dili o qansız;
Acıya bilməyib bizim Şöhrətə,
Anlaya bilməyib qan tökən vədə
Nəyə əl qaldırdı belə amansız!..

Şair öldürüldü – amansız, nahaq –
Böyük bir ilhamla özü vəsf edən;
Özütək qısqanclıq badına gedən
O məchul, o əziz nəğmələr sayaq
Onu da qoynuna apardı torpaq.
Niyə o pak dostlardan ayrı düşüb bihudə,
Ayaq açdı bu paxıl, bu xəfəli mühitə
Azad, alovlu qəlbi gündə sınan, qanayan?
Niyə əl verdi belə böhtançı rəzillərə,
Niyə inandı, görən, yağlı, şirin dillərə
O uşaq vaxtlarından adamları tanıyan?

Çələngini götürüb, təzəsini hördülər,
Bir dəfnəli göyəmi alnı üstə sərdilər;
    Amma pünhan tikanlar
Onun şanlı alnına ağı süzdü o ki var.
    Zəhərləndi anbaan
O təlxək cahillərin hiyləli pıçpıçından.
O öldü – qisas eşqi qaynasa da, qanında,
Aldanmış ümidlərin təəssüfü canında.
    Susdu şaqraq nəğməkar
    Qalxıb oxumaz bir də;

Kip qapandı dodaqlar
Ensiz, kəsif qəbirdə.

Siz ey rəzilliyə əyilənlərin
Dikbaş xələfləri, məğrur əyanlar,
Tale qırmancıyla döyülənləri
Kölə dabanıyla tapdalayanlar!
O ac gözləriniz niyə doymadı,
Ey taxt ətrafına daraşan yığın;
Sizsiniz qatili, əcəl cəlladı
Dühanın, Şöhrətin və Azadlığın!
Sizlərə pərdədir qanun cahanda,
Susur qarşınızda haqq da, divan da...
Ey pozğun əxlaqa sirdaş olanlar,
Bilin, Tanrının da öz divanı var;
Görür qabaqcadan fikri, əməli,
Ona yetməyəcək altunun əli!
Onda bir ağızdan sizin hamınız
Nahaq söysəniz də o haqq qanunu,
Yuya bilməyəcək qara qanınız

Təptəzə, dupduru Şair qanını!

1837

BORODİNO

– Şahidi olmusan, söylə bir, əmi,
Alışan Moskva müftə yerəmi
Keçdi firəngə?
Deyirlər döyüşlər olub ki axı,
Hələ də unutmur Vətən torpağı
Borodino günü çəkilən dağı!
Heyrət o cəngə!

– Bəli, ərlər vardı – hər biri bir nər,
Onların yanında, deyim müxtəsər,
Sizlər hədərsiz!
Di gəl ki, bəd oldu tale qisməti,
Çoxları döyüşdən geri dönmədi...
Onlar Moskvanı verməzdi qəti
Qəza-qədərsiz!

Susub çəkildikcə biz xeyli müddət,
Qocalar qəlbində kükrədi hiddət
Umu-küsüylə:
«İsti komayamı dönürük geri?
Bəyəm ordumuzun komandirləri
Yırta bilməzdimi yad mundirləri
Rus süngüsüylə?»

Axır gəlib çatdıq bir düzəngaha,
Nə qədər istəsən cövlan et daha!
Qazıldı səngər!

Gecə qulağımız darı dəlirdi!
Elə ki top-tüfəng, meşə bəlirdi,
Gördük səhər-səhər bəri gəlirdi
Müsyö firənglər.

Topun lüləsini doldurub bu dəm,
Dedim dostlarımı qonaq eylərəm!
Dayan bir, aşna!
Daha hücum vaxtı neynirdim fəndi,
Biz ki, yıxmalıydıq bərəni, bəndi.
Axı, and yerimiz ana Vətəndi! –
Qurban daşına!

İki gün atışdıq biz ordan-burdan,
Nə çıxar mənasız atışmalardan?
Gözlədik fürsət.
Bürüdü hər yanı söhbət, vic-vicə:
«Vaxtdı, yağları tutaq karteçə!»
Döyüş meydanına üçüncü gecə
Çökdü bir zülmət.

İstədim uzanıb alım mürgümü,
Nəşəli firənglər səhərə kimi
Bör-bör böyürdü.
Amma sakit idi bizim düşərgə:
Kimi əl gəzdirir papağa, börkə,
Kimi biğ çeynəyib hirsiyə birgə
Süngü döyürdü.

Göylər avazıyıb dan ağaranda
Cərgələr tərpeşib dindi hər yanda
Hay verə-verə.
İgid polkovniki qoy salım yada,
Çara nöker idi, əsgərə – ata!
Hayıf, bir qılınca gedərək bada,
Sərildi yerə.

Gözünü bərəldib dilləndi birdən:
«Uşaqlar! Moskva biz duran yerdən
Uzaq ha deyil!
Ölən qardaşlartək biz də həyatda
Qoyaq başımızı Moskva altda...»
Bəli, sadıq qalıb o əhdə, anda
Getdi bir nəsil.

Haman o bəd günü tüstü içində
Firənglər buludtək gəlib keçəndə
Bizim səngərə,
Sinəsi nişanlı lovğa ulanlar,
Papağı atquyruq boz draqunlar
Sel kimi axışıb gəldi o ki var,
Gəldi bu yerə.

Sizə göstərməsin heç pərvərdigar!
Tüstüdə, dumanda odlar, alovlar
Yıxdı yağını.
Kartəç vızıldadı, qılinc oynadı.
Süngü zıplamaqdan qollar doymadı.
Güllə şütüməyə yer də qoymadı
Meyit yığını.

Yadlar əlbəyaxa rus döyüşünün
Dadını yamanca daddılar o gün,
Bələnib qana.
Bizim sinəmiztək titrədi torpaq,
Cəsədlər, cəmdəklər qalandı dağ-dağ
Topların səsi də haray salaraq
Gəldi tüğyana.

Havalar qaralıb qovuşanda şər,
Hızırca dayandıq yeni döyüşə –
Dözüb əzaba...
Biz elə çaldıq ki, barabanları –
Geriyə oturtduq basurmanları.
Sonra ölənləri, sağ qalanları
Aldıq hesaba.

Bəli, bizim nəsil özgə nəsil
Sizin bu süstlərin tayı deyildi.
Sizlər hədərsiz.
Bəd oldu onların tale qisməti,
Çoxları döyüşdən geri dönmədi.
Onlar Moskvanı verməzdi qəti
Qəza-qədərsiz.

1837

FƏLƏSTİN PÖHRƏSİ

Fələstin pöhrəsi, bir söylə görüm,
Sən harda bitmişən, çiçəklənmişən?
Hansı təpələrin, hansı düzlərin
Bəzəyi olmusan, qəşənglənmişən?

İordan çayının duru selimi,
Şərfin şəfəqimi gülləyib səni?
Livan dağlarının gecə yelimi
Belə hirsəndirib, yelləyib səni?

Yazıq övladları Yerusəlimin
Yarpağından nələr toxuyubdular?
Onda keçmişlərin nəğməsinimi,
Ya həzin dualar oxuyubdular?

Necədir palmanın indi günləri?
Yayda, günortanın qızdığı vaxtda
Yenə səsləyirmi yol ötənləri
O enliyarpaqlı tacının altda?

Yoxsa ki, ağrıdıb, sıxıbdı hicran,
O da sənin kimi solub, saralıb?
Yoxsa düzənlərin bomboz tozundan
Sarı yarpaqları yanıb, qaralıb?

De, hansı mömindir? Səni gətirib
Bizim bu yerlərə, ellərə sarı?
Çoxmu kədərlənib, de, səndən ötrü,
Yadında qalırımı o göz yaşları?

Ya haqq ordusunda ən yaxşı ərdi,
Alın buludsuzdu hər bir anında?
Sənintək göylərə layıqdi hər dəm
O insan yanında, Allah yanında?

Bir qızıl ikona önündə durub,
Sadiq keşikçisən müqəddəsliyə;
Fələstin pöhrəsi, qürbət qüruru,
Bir sirli qayğıdı səni bəsləyən!

Qüdsi xaç, ikona qoyulan yerdə
O qəndil nurunun saf toranında
Hamının sevinci, fərəhi birdi
Həm başın üstündə, həm dörd yanında.

1837

MƏHBUS

Açın zülmət zindanı,
Verin nurlu dünyanı,
Qaragözlü dilbəri,
Qarayallı kəhəri;
Öpüm yarın əlindən,
Öpüm azı min kərə,
Qalxıb kəhər belinə,
Qoşulum küləklərə.

Pəncərəm hündür, sağır,
Qapım qıfıllı, ağır;
Qaragözlüm – uzaqda,
Bərbəzəkli otaqda;
Kəhərim göy çəməndə
Sərbəst çapır, oynayır;
Xilas olub yüyəndən,
Sevincindən doymayır.

Hər tərəfim nəm divar,
Ürəyimdə qəm-qubar;
Yanıb qurtarır yağı,
Sönür solğun çırağım;
Dinir qapı dalında
Keşikçi addımları,
Sən ha çağır, zalımdan
Cavab da çıxmır barı.

1837

QONŞU

Məkrli taleyin bu tərs oyunu,
Bu gün daş-divarla, sabah əsrarla,
    Bizi ayırsa da, sonsuz qubarla,
Təsadüf yoldaşım, göstər boyunu
Hər kimsən, nəçisən nəyimə gərək,
    Mən səni sevirəm gənclik dostutək.

Sönən Günəşin də alatoranı
Məhbəs bacasından düşüb, daranıb,
Ölümcül vidalı salam deyəndə,
Keşikçi tüfəngə dirənib qalıb,
Ötən günlərinin fikrinə dalıb,
    Elə ayaqüstü mürgüləyəndə, –

Alnımı söykəyib nəmli divara,
Mən qulaq asdıqca, səsin dübarə
    Yayılr zülmətə səpələnərək.
Zümzümən nə deyir qəmdən, kədərdən –
Duya bilməsəm də, o səslər dən-dən
    Tökülür sakitcə göz yaşlarıtək...

O şux günlərdəki eşqin, ümidin
Yenidən çağlayıb coşan dəmidi,
    Fikrim də pərəndi dərbədər kimi.
Coşub çağladıqca ehtiraslarım
Qanımda qaynayır, saf göz yaşlarım
    Tökülür dəmadəm o səslər kimi.

1837

***

Dalğalanıb tərənəndə saralan zəmi,
Çağlayanda tər meşələr külək səsindən,
Moruq rəngli gavalını, meyxoş göyəmi
Gizləyəndə göy yarpaqlar öz kölgəsində;

Qürub vaxtı, ya sübh çağı günün ləçəyi
Al boyanıb qızıl rəngdən sehlənəndə;
Şəhdə çimib ətirlənən inciçəyi
Kol dibindən mənə baxıb mehrləndə;

Dərə boyu şütüyərək çağlayan bulaq
Qatqarışlıq yuxulara çəkib xəyalı,
Uzaq, sirli diyarlardan yetirib soraq
Yad etdikcə əfsanəli bir dinc mahalı;

Dərdli könlüm rahatlanır qəmdən, hüzdən,
Çözələnir alnımdakı düyün qırışlar.
Səadətə qovuşuram mən yer üzündə
Və görürəm göylərdəki Allahı aşkar.

1837

***

Ayrıldıq, bir şəklin xatirə qaldı,
Sevib saxlayıram sinəmin üstə.
O xoşbəxt illərim indi xəyaldı,
İsdir könlümü bir solğun göz də.

Uyub yenisinə yansam yalandı,
Heç zaman vəfasız olmaram sənə.
Varıb gedilsə də – məbəd qalandı!
Devrilən Tanrı da Allahdı yenə!

1837

***

Könlümü göynədən sirli dastanı
Əsla istəmirəm eşitsin aləm.
Bir Allah şahiddi, bir öz vicdanım
Mən necə qovrulub, necə sevmişəm.

Kövrəlib, onlara açılar ürək,
Onlardan diləyər mərhəmət, kərəm.
Çəkdiyim əzabı göndərən mələk
Versin cəzamı da, dözüb çəkərəm.

Cahillər tənbehi, ellər tənəsi
Uca könüllərə kədər gətirməz.
Dalğalar dənizdə tüğyan eləsin,
Qranit qayaya xətər yetirməz.

Başı buludlarda boylanır göyə;
İki təbiətin tutqun sakini
Tufandan, şimşəkdən başqa heç nəyə
Etibar eləyib açmaz fikrini...

1837

***

Tələsib gedirkən şimala sarı
Havası istili qərib ellərdən,
Kazbek! Qoca şərqi keşik vüqarı,
Salam gətirmişəm hüzuruna mən.

Əzəldən başının bəyaz çalması
Örtüb alınıdakı qalın qırışı;
Məğrur insanların haray salması
Pozmayıb təmkinli məğrur duruşu.

Kaş uca mülkündə, axşam sərini
Uca qayaların yazıb baxtına,
Bu kövrək könlümün diləklərini
Yetirə Allahın uca taxtına.

Ona yalvarıram, sərin göndərə
Qızmar vadilərə, tozlu yollara.
Cansıxan düzlərdə barı bir kərə
Oturub dincələm, baxam kollara.

Ona yalvarıram, qopan hər tufan
Oyun oynamasın qoy həyatımla.
Dərya dərəsindən keçdiyim zaman
Məni haqlamasın yorğun atımla.

Çoxdu ürəyimdə hələ arzular!
Deməyə qorxuram – ürəyim əsir.
Sürgündən bu yana yurdda kimim var?
Məni yada salıb anan nə gəzir!

Qalıb gözləyirmi, nə bilim, hələ
O köhnə qucaqlar, loğman salamlar?
Tanıya bilərmə heç indən belə
Cəfakeş könlümə doğma olanlar?

Bəlkə, mən özüm də dönəndə geri
Köhnə qəbiristanda gəzindiyim vaxt,
Üstündən keçdiyim məzarın biri
Bir əziz doğmanın, dostun olacaq?

Belədə, qoy ömrüm axıra yetsin;
Küləklər ağzına verib külümü,
Səpələ, ey Kazbek, səpələ getsin
Dərin dərələrə qərrib külümü!

1837

EPIQRAM

(F.Bulqarinə)

Satır Rusiyanı yalançı Fadey,
İlk dəfə deyil ki, talançı odey,
Satar arvadını, uşağını da,
Satar lap cənnətin bucağını da;
Satar vicdanı da, qiymət versələr,
Alan da tapılar... amma görsələr...

1837

***

Kəhanə hüznümə çox gülmə hədər;
Bilirdim: məni də tapacaq qədər.
Sevib sinən üstə oxşadığın baş
Sürüşüb qalacaq baltalar altda.
Mən sənə deyirdim, deyirdim yavaş;
Nə şöhrət tapacam, nə baxt həyatda.
Bilirdim, nə vaxtsa qanlı bir qərəz
Gülüb şərləyəcək nakam dühamı.
Köçüb bu dünyadan gedərəm əbəs,
Ümidin, əzabın bitər davamı.
Vaxtdı, gözləyirəm vaxtsiz əcəli,
Çəksin haqq evinə məni öz əli.
Qoy şöhrət tacımı, əzab tacımı
Ayaqlar altında etsinlər həşəm.
Qoy çəkim beləcə ağrı-acımı,
Onların qədrini mən bilməmişəm.

1837

XƏNCƏR

Mən səni sevirəm, a qolum gücü,
A polad xəncərim, a soyuqnəfəs!
Səni qisas üçün döyübdü gürcü,
Qanlı savaş üçün biləyib çərkəz.

Nilufər biləkli bir bəyazsinə
Sənə bəxş edəndə ayrılıq vaxtı,
İlk dəfə tiyəndən qan əvəzinə
İnci göz yaşları süzülüb axdı.

Süzüb qara gözlər baxanda mənə
Kədərli, qüssəli sehrə döndülər.
Titrək bir şölədə bənzəyib sənə
Gahdan alıqdılar, gahdan söndülər.

Əziz yadigarsan bir lal sevgidən,
Mənə həm yoldaşsan, həm də ki, örnək.
Daha bundan sonra dəyişməyəm mən,
Qəlbən möhkəm ollam, ey dost, sənintək

1837–1838

***

İqbala baxıram qorxulu, ürkək,
Keçmişə baxıram qəmli hüznlə;
Edam vədəsində məlul canitək
Bir yaxın gəzirəm mələr gözümlə;
Bir xilas xəbəri gətirən ola,
Arzunu, istəyi qaydaya sala,
Tanıda həyatda əsl yerimi.
Danışa – alınma nə yazıb Allah,
Niyə gül açmamış puç eyləyir, ah,
Bu cavan yaşımnda ümidlərimi.
Dünyəvi haqqını qaytarmışam mən
Sevginin, ümidin, xeyirin, şərin.
Hazıram başlayım ömrü yenedən,
Susub gözləyirəm: yetib günlərim;
Qalası bir kəsim yoxdu dünyada,
Bir yorğun, bir üzgün könlüm var, o da
Haçandı soyuqla, zülmətlə dolub;
Bir faraş, şirəsiz bardı həyatda,
Dövrünün amansız günəşi altda
Tale tufanında saralıb, solub.

1837–1838

***

O zil, zərif səsinə
Bircə yol eşidəntək,
Quştək çırpıb özünü
Vurur sinəmdə ürək.

Masmavi gözlərinlə
Üzbəüz gələndə mən,
İlahi hislər ilə
Könlüm uçur yerindən.

Sevincimdən şadlanıb
Az qalırım ağlayım.
Az qalırım atlanıb
Boynunu qucaqlayım.

1838

***

Gözlərin – göy qübbəsi,
Minalı kuzə kimi;
Qopanda şaqraq səsin
Əriyir busə kimi.

Sözü əfsunlu sənəm,
Bəri sal nəzərini;
Vallah, peşkəş eylərəm
Bu gürcü xəncərimi!

Onun da öz şöləsi,
Öz ləzzəti, həzzi var;
Ürək titrədən səsi
Ürəkdə qan qaynadar.

Keflərə meyil salıb
Əylənib gülmürəm mən,
Səsinə heyran qalıb
Gözünü görən gündən.

1838

DÜŞÜNCƏ

Kədərle seyr edirəm bizim indiki nəsli!
Görürəm ki, sabahı ya heçdir, ya qaranlıq.
İdrak şübhə yükündən ağır, üzgün nəfəsli
Qocalıb gedəcəkdir bu taleyi viranlıq.
Beşikdən qalxar-qalxmaz əcəb zənginik yaman
Əhlikef ataların bəl-bəl nöqsanlarıyla.
Məqsədsiz, hamar yolda yad məclisə oxşayan
Sonrakı ağılların bu sonrakı varıyla.
Xeyri-şəri ar bilib, yanından yan keçirik
Mübarizə deyəndə solub gedir rəngimiz,
Bir təhlükə görəndə qorxudan can çəkirik,
Hakimiyyət önündə iyrənc, rəzil quluq biz.
Vaxt-vədəsiz yetişən cılız meyvə, cılız bar
Nə ağıza dad verən, nə gözü oxşayırdı.
Gəlmə yetimlər kimi göy budaqdan sallanar,
Budağın da bəzəyi barın qopduğu andı!

Bar-bəhrəsiz elmlə aqlımızı qurutduq,
Gülünc-gülünc səylərə itirib etibarı
Dostlardan, doğmalardan həsədlə gizli tutduq
Ən gözəl ümidləri, mərdanə çağırışları.
Kef-damaq badəsinə əlimiz uzanantək
Canımızda gəncliyi qorumadıq ömürlük.
Həddən artıq doyumdan çəkinib usanantək
Hər sevincin şəhdini seçib tamam sümürdük.

Ürək açan şeirlər, qəlb oxşayan sənətlər
Bizləri heyran qoyub tərpətmir beynimizi.
Sinəmizdə gömülən səmərəsiz sərvətlər –
Qalıq duyğular təki keyidib eynimizi.
Təsadüfi sevgimiz, təsadüfi kinimiz
Nə kinə qurban gedir, nə eşqə-məhəbbətə
Damarda qanımıztək coşub qaynasaq da, biz
Gizli bir soyuqluq var qanımızda hər vədə.
Sələflərin sevdiyi o pozğunluq, təmtəraq
Sadələvh görünsə də, açmır bizi bir tikə.
Çevrilib biz onlara istehzayla baxaraq,
Tabuta tələsirik şöhrəti kəm, bəxti kəm.

Qaş-qabağı tutulmuş, səssizcə qatar-qatar
Köçəcəyik dünyadan – belə qoyulub təməl;
Bu gündən nə atmışığı sabahlara yadigar,
Nə bəhrəli bir fikir, nə dühalı bir əməl!
Xələflər də şeirini büküb acı qadaya
Ruhumuzu söyəcək – olub nifrət hakimi.
Var-yoxunu sovurmuş əhlikef bir ataya
Aldadılmış oğuldan gizli istehza kimi.

1838

ŞAIR

Saf, qızılı naxışıyla par-par yanır xəncərim –
Qüsur bilməz etibarlı yarağım;
Saf poladı – dəyanətin sirli, mübhəm səngəri,
Cəng-cidallı Şərqin miras sorağı.

İllər boyu gərək olub dağlar gəzən atlıya,
Qulluq üçün haqq davası döyməyib;
Çalın-çarpaz dağlar çəkib neçə qəlbi odluya,
Biçib-töküb neçə zireh köynəyi.

Quldən artıq boyun əyib yiyəsinin sözüne,
Cingildəyib-götürməyib qarğışı.
O günlərdə yad bəzəktək ar bilibdir özünə
Üstündəki zərif, zəngin naxışı.

Terek çayın o tayında tapıb onu bir kazak,
Saplanıbmış bir ağanın köksünə,
Sonralarsa gizlədilib, saxlanılıb o yasaq
Bir erməni dükənində bir sənə.

Gəlib indi ayrı düşüb, qın hardadı, o harda;
Qalıb döyüş dostundan da xəbərsiz.
Qiyətli bir oyuncaqtək par-par yanır divarda –
Yanır, heyhat, şərəfsizcə, xətərsiz!

Unudublar vaxtlı-vaxtlı qayğısına qalmağı;
Yoxdu daha oxşayanı, siləni,
Tiyəsinə nəqş olunmuş yazıları sübh çağı
Bir sövq ilə oxuyanı, biləni.

Şair, sən də xumarlanıb əsrimizin nazına,
İtirmisən məqsədini, qayəni.
Dəyişmisən öz hökmünü sən mənəsbə, qızıla,
Adamları valeh edən sayəni.

Bir zamanlar hay-haraylı sözlərinin qüdrəti
İgidləri döyüslərə kükrədib.
Gərək idin camaata məclislərdə çaxırtək
Gərək idin azan vaxtı buxurtək.

Şeirlərin başlar üstə bir ruh kimi, tən kimi
Olub nəcib fikirlərin sədası,
Səslənərdi hündür vəçə qülləsində zəng kimi
Hər gələndə el bayramı, el yası.

Adi dilin, məğrur dilin nəşəmizi edib təng,
Göz oxşayır parıltılar, yalanlar;
Qoca dünya öyrəşib ki, bir qartımış sifəttək
Qırıqları örtə ənnik-kirşanlar...

Bir də haçan oyanarsan, həcvə məruz peyğəmbər!
Dur, xəbər tut qisas adlı qanından.
Təhqirlərdən qızıl qında pas bağlamış bir xəncər
Yoxsa heç vaxt çıxmayacaq qınından?

1838

KAZAK LAYLASI

Uyu, körpəm, uyu görək,
Layla, a layla.
Beşiyinə titrək-titrək
Nur çiləyir Ay.
Çoxlu nağıl söyləyim mən
Olsun şirin pay.
Gözlərini yum, uyu sən,
Layla, a layla.

Dəli Terek ləçər-ləçər
Çırpılır daşa,
Kinli çeçen əldə xəncər
Dırmanır qaşa;
Dünya görmüş əsgər atan
Can verməz hayhay!
Yat, a körpəm, yat rahatlan,
Layla, a layla.

Böyüyərsən, bu dünyadan
olarsan agah,
sən üzəngi tutan zaman
Əldə silah,
Sənin döyüş yəhərini
Tutaram şala,
Uyu, uyut dərd-sərimi,
Layla, a layla.

Ruhən kəzak olacaqsan,
Üzdən igid ər;
Səni yola salan zaman
Mənə əl eylər,
Sən gülərsən, mən ağlaram
Könlümdə ah-vay;
Uyu, körpəm, aram-aram,
Layla, a layla.

Həsərətindən qovrularaq
yola qaçaram,
Gecə-gündüz sovrularaq
Hey fal açaram;
Düşünərəm: darıxırsan
Yad eldə hər ay.
Uyu, balam, karıxırsan,
Layla, a layla.

Qoyacağam ikonanı
Sənin yoluna;
Öpüb-oxşa dua anı –
Gücdü qoluna.
Ananı da döyüş vaxtı
yadda saxla, say...
Uyu, mənim körpə baxtım,
Layla, a layla.

1840

***

Bir sevimli çağanı
Salamlayır şairin gecikmiş ərməğanı.
Xoş arzular, diləklər
Yağdırsın başı üstə yerdən, göydən mələklər.
Ad alsın atasıtək,
Olsun anası kimi sevimli gözəl-göyçək.
Ruhu rahat yaşasın,
Haqqa əminlikdə də haqq-qılmana oxşasın.
Ağrıtməsın qəlbini
Nə sevgi izzirabı, nə yad şöhrətin kini.
Ona verməsin qubar
Bu hay-küylü dünyada yalançı parıltılar.
Özgə səbəb gəzməsin
Özünün sevincində, ya eşqində bir kəsin.
Təmiz çıxsın hər zaman
Üfunətli, zədəli mühit bataqlığından!

1839

ÖZÜNƏ GÜVƏNMƏ

*Nəyimizə gərəkdir boğaz yırtan, hay salan
Bəlağət ustaları, təmtəraq dəllalları?
Söz oynadıb ortada oynamaqdan zövq alan
Söz-sənət aləminin belə ağıllı kalları?
(Oqyust Barbye – fransız)*

Xamxəyala qarılıb özünə güvənmə çox,
Yaradan qorxan kimi ilhamından qorun, qorx!
O öz xəstə könlünün söz sayaqlamasıdır,
Ya da əsir fikrinin sözü dağlamasıdır!
Onda göydən nişanə axtarmağın əbəsdir,
O bir qüvvə çoxluğu, qan qaynadan həvəsdir.
Get yaşa dərd-sərinlə, ömrünün bağrını sök,
O zəhərli içkini çalxalayıb yerə tök!

Arzusunda olduğun günlərin bir günündə
Çoxdan susub dinməyən o yanğısız sinəndə
Çox adi zümzüməylə salıb adi səs-səda,
Qüdrətindən bakirə bir bulaq çağlasa da,
Ona qulaq kəsilib vaxtını vermə bada,
Üstünü pərdələ ki, unudulsun dünyada;
Nə o soyuq şeirin, nə sığallı ahəngin
Əks edə bilməyəcək o mənani, o rəngi.

Könlünün hücrəsinə yol tapsa gizli kədər,
Tufanlı, qasırgalı bir eşq yetirsə qədər,
Hay-küylü məclislərə gedib orda görünmə,

Coşqun ilham bildiyin o qudurmuş pərinlə;
Özünü alçaltma sən, alver etmə, bir utan,
Gah hiddətli-öfkəli, gah qəmli olmağınla;
Öz yaranı kibrlə qoparıb qaysağından
O sadələvh kütləni heyrətə salmağınla.

Çəkmisən, çəkməmisən iztirablar, əzablar
İndi bizdən ötəri bunun nə mənası var?
Nəyimizə gərəkdi – alınının qırışları
Hansı eşqin izidi, hansı illərin barı!
Bir boylan irəli bax: orda gördüyün hər kəs
Gedir adi yoluyla, gedir dinməz-söyləməz.
Bir qayğılı görünsə də, kimlərinsə üzündə
Görməzsən bir göz yaşı sən onların gözündə.

Onların arasında eləsi yoxdu, bəlkə,
Ömründə bir dəfəsə, düçar olmaya bərkə –
Gördüyü işgəncələr cinayətsiz, itkisiz,
Ya acısız-ağrısız alınına salmaya iz.
Sən inan ki hər dəfə onlara vird etdiyin
Hıçqırıqlar, qınaqlar gülməli görünəcək.
Üz-gözü qrimlənmiş faciə artistinin
Səhnədə oynatdığı yalançı bir qılınctək.

1839

ÜÇ PALMA
(*Şərq nağılı*)

Ərəbistan elinin qumsallı bir düzündə
Üç palma boylanırdı vüqarlı bir hüsndə;
Onların arasında boş yerdən qaynayaraq
Süzürdü sərin sulu, zümzüməli bir bulaq;
Palmalar kölgəsində hifz olurdu hər zaman
Od yağdıran günəşdən, qum sovuran səmumdan.

İllər sovuşdu keçdi zamanın lal köçündə;
Yol yorğunun bir səyyah gəlib burdan keçəndə
Söndürmək arzusuyla sinəsində təşnəni,
Əyilmək istəyirkən üstünə buz çeşmənin,
Od ələyən günəşin can qarşından qızmarı
Susdurdu zümzüməni, soldurdu yarpaqları.

Üz tutaraq Allaha gileyləndi palmalar:
«Yanmağamı yaratdın sən bizi, pərvərdigar?
Biz göyərüb gül açdıq bu səhrada boş yerə
Sinə gərdik qızmara, qum sovuran yellərə.
Könlünü oxşamadıq iltifatlı bir kəsin,
Haqlı deyil, ey Allah, o müqəddəs son sözün!»

Palmalar susan kimi oynadı sərt səmumlar,
Borum-borum burulub göyə dirəndi qumlar.
Həzin zıncırov səsi yüksəldikcə uzaqdan,
Yükü xalı-xalçadan axıb gəlirdi karvan.
Gözişləməz səhrada belində gəcavələr
Dənizdə qayıq kimi ləngər vurur dəvələr.

Hürgüclərdə yırganan kəcavənin ləngəri
Meh kimi tərpedirdi naxışlı örtükləri.
Əsmər rəngli bir əl də hər çəkəndə ətəyi
Baxan qara gözlərin alov saçır bəbəyi...
Quru-qamçı ərəb də yatıb yəhər qaşına
Qarayorğa atını qovur mənzil başına.

Qarayorğa şütüyür, yellənib külək kimi,
Hərdən də şahə qalxır ox dəymiş pələng kimi.
Ərəbin əynindəki büzməli ağ paltarı
Çiyini üstə sürüşüb açıldıqca qatları
Fit çalıb, haray salıb çapdıqca hey çapırdı
Özü atan nizəni çapıb özü qapırdı.

Palmalara çatanda o haylı-küylü karvan
Bu sərin kölgəlikdə salıb düşərgə-meydan
Zümzüməli bulaqdan su götürdü güyümlər
Açıldı palmaların könlündəki düyünlər.
Bu qəfil qonaqları salamlayıb vüqarla
Kəsdilər yangısını sərin, şirin sularla.

Bir azdan axşam oldu, toran sardı göyləri
Bu balta işə düşüb kəsdi yumşaq kökləri
Yüz ilin ağacları yıxıldı yanı üstə,
Uşaqlar qol-budağı yoldular dəstə-dəstə.
Ağacları doğrayıb bir-birinə qatdılar,
Odunları ocaqda səhərəcən çatdılar.

Dan üzü qərbə doğru çəkildi getdi duman,
Vədə gəlib yetişdi, yola düzəldi karvan.
Orda quru kösövlər yandıqca korun-korun
Günəş çıxdı sonuna ocaqda qalan qorun;
Karvanın arxasınca soyuq, bəyaz külləri
Səpələyib sovurdu səhranın boz yelləri.

Durur o yer indi də – alıb sinə dağları –
Bulaqla pıçıldaşmır pəlmanın yarpaqları;
Əbəs yerə dil tökür peyğəmbərə o bulaq
Onsuz da gözlərinə qaynar qumlar dolacaq.
Hələliksə üstünə lap təzəcə ovlanan
Şikarı qanlı-qanlı didib tökür çalağan.

1839

DUA

Bəd gələndə ömrün anı
Düyün düşsə ürəkdə qəm,
Heyrətamiz bir duanı
Yorulmadan vird edirəm.

Bəhrəli bir qüvvə varmış
Canlı sözlər düzümündə.
Gözəllik də sirr olarmış
Müqəddəslik özülündə.

Ürəkdəki dərd laxlayıb,
Şübhə qəlbdən qaçaq düşür;
Həm inanıb, həm ağlayıb
Adam xeyli yüngülləşir...

1839

TEREKİN TÖHFƏLƏRİ

Uğuldayır dəli Terek
Sal qayalar arasında,
Sıçrantılar hönkürərək
Çiliclənir ağrısından.
Amma düzə çatan kimi
Avazıyır, yatır kini.
Gəlib məzə verə-verə
Şırıldayır göy Xəzərə:

«Qoca, bir az geri çalxan,
Sığıncaq ver, yatsın dalğam!
Dağda-daşda bezib canım,
Bir az mən də rahatlanım.
Mənbəyimdi Kazbek qarı,
Çox əmmişəm buludları.
Bu dünyaya gələn gündən
Yadam insan hökmünə mən.
Dəryal boyu sola, sağa
Talan əli yetirmişəm.
Uşaqların oynamağa
Sürü daşlar gətirmişəm».

Qum sahilə söykənərək
Susdu Xəzər yuxulutək.
Terek yenə məzələndi,
Şırranından söz ələndi:

«Sənə də bir sovqatım var –
Görünməmiş ərməğandı.
Özü igid, ruhu qaynar
Kabardalı bir oğlandı.
Dəbilqəsi qızılqanad,
Qolçaqları tökmə polad.
Bir nemətdi, bax, hərəsi, –
Üstündə «Quran» surəsi.
Düynlənib gur qaşları
Qəzəbindən yana-yana.
Bığlarının şiş ucları
Bələnibdi qızıl qana.
Gözlər – açıq, ağız – bağlı,
Qisas deyən sinə – dağlı.
Süksünündə qara kəkil
Burulubdu hörük təki».

Qum sahilə söykənərək,
Susdu Xəzər əvvəlkitək.
Amma Terek yırgalandı,
Yenə coşdu, lovğalandı:

«Yaxşı-yaxşı dinlə, dayı,
Bu töhfəmin yoxdu tayı.
Hər nəzərdən rahlamışam,
Səndən ötrü saxlamışam.
Dalğam üstə bitirdiyim,
Sənə töhfə gətirdiyim
Çiyini açıq kazak qızı,
O sarışın günahsız,
Baxışı lal, çöhrəsi qəm
Bal yuxuda yatır bu dəm.
Döşündəki yarasından

Sızılıb axır qızılı qan.
İndi onu stanitsada
Bircə nəfər salmır yada –
Canı möhkəm, ruhu sağlam
Qrebenski kazak oğlan!
Minib qara yorğasına,
Gedib gecə qovğasına.
Zalım çeçen xəncərindən
Diyirlənib baş yerindən».

Dəli Terek nəfəs dərib,
Kiridikə yavaş-yavaş
Dalğalardan boy göstərib
Üzə çıxdı hürüklü baş.

Hökmrənə bir görkəmlə
Dik atıldı qoca Xəzər,
Ehtirasdan yanan qəmlə
Parıldadı mavi gözlər.

Başladı kef-damaqları,
Dalğalandı bir rıqqətlə.
Axıb gələn dalğaları
Qucaqladı məhəbbətlə.

1839

A.N.ODOYEVSKİNİN XATİRƏSİNƏ

I

Yaxşı tanıyırdım onu yaxından,
Aşıb Şərq elinin neçə dağından
Qəmdən çırpındıqca sürgün qəlbimiz
Gəzib dolanardıq at belində biz,
Bitdi sınaq vaxtı, döndüm vətənə,
O isə qürbətdə qalıb bir sənə
Səyyar çadırlarda xəstəlik tapdı,
Əcəl köhləninə məzara çapdı.
O uca ilhamlı nakam varlığın
Nakam sinəsində getdi bir yığın
Aldanmış ümidi, peşimanlığı!

II

Səadət aşiqi, sənət vurğunu,
Belə yaratmışdı təbiət onu...
Uşaqlıq libasın çox tez çıxartdı,
Özünü həyatın qoynuna atdı!
Keçdi gödək ömrü darda, çətində
İnsanlar içində, haqq xidmətində...
Nə həyat rəhm etdi, nə haqq qorudu,
Sönmədi qəlbinin alovu, odu.
Saxladı sonacan gözün nurunu,
Uşaq gülüşünü, mərd qürurunu,
İnsana inamda gəzdi görünü.

III

Dostlardan uzaqda tapşırdı canı...
Saşa, əziz tutsun tanrı dünyanı!
O qərib çöllərin qərib canında
Uyusun ürəyin, ay ömrü gödək.
Bu lal yaddaşımın qəbiristanında
Əbədi uyuyan dostluğumuztək.
Hamıtək can verdin sakit səmirsiz,
Amma mətin oldun əcəl önündə.
Hayıf, gözlərini yumduğun gündə,
Əsrarlı dilini tərpedəndə sən
Baş açan olmadı dediklərindən...

IV

Salammı deyirdin doğma ellərə,
Dostmu səsləyirdin sonuncu kərə?
Bəlkə, cavan ömrün həsrət qatıydı,
Bəlkə, son ağrının son fəryadıydı?
Kim bilə nə idi dediyin sözlər
Dərin mənalar, ya acı ərzlər?
Görəcək işləri, gözəl səyləri
Sirli fikirləri, dürlü rəyləri
Axşam buludundan sızan sis kimi
Sovurdu küləklər, apardı tufan
Hardan? Hara? Niyə? – kimdi soruşan...

V

Lap elə indi də göyün üzündə
Soraq yox onların itən izindən;
Bir uşaq eşqiymiş sanki öləri,
Aparıb dünyanın qəza-qədəri.
Daha nə ehtiyac? Unutsun aləm,

Ona ki, yad olub varlığın hər dәм.
Nəyinə gərəkdi diqqət çələngi
Bu qədər böhtanın, havayı cəngin?
Rədd edib o zəncir silsiləsini
Sən ki, körpəlikdən sevmisən təkçə
Çöllər sükutunu, dəniz səsini...

VI

Hələ sağlığında sevdiyin varı –
Dumanlı, çiskinli sıra dağları
Yığıb toparlayıb tale dövrəyə
O qərib qəbrinə xoş olsun deyə...
Sücutlu düzlərin göyərir rəngi
Başının üstündə gümüş çələngi
Qocaman Qafqaz da azman nəhəngtək
Yaşıl qalxanına dirsəklənərək
Mürgülü-mürgülü susub dinləyir
Oynaq dalğaların hekayətini...
Coşub Qara dəniz, susmaq bilməyir...

1839

KƏDƏRLİYƏM, MƏHZUNAM

Kədərliyəm, məhzunam, sıxıntıdan çökür can,
Əl yox – sıxsın əllərim.
Arzuların nə xeyri, uçub gedir bir ucdan,
Gedir məsum illərim.

İndi kimi sevəsən? Ötəri sevgi – halva,
Əbədisi – mahaldı.
Qəlbiməmi boylanım? – nələr çəkib binəva,
Hər şey keçmişdə qaldı.

Nədir sevgi, ehtiras? – ağıl dindimi – heyhat!
Qaçır dadı, ləzzəti.
Ağılın gözüylə baxsan dövrəndəki bu həyat
Boş xəyaldı, məzədi...

1840

QONŞU QIZ

Əlim yetməyəcək azad günlərə,
İl kimi uzundur məhbəsdə hər dəm.
Yerdən hündürdədir qəfəs pəncərə,
Qapıda keşikçi dayanıb möhkəm.

Lap çoxdan ölərdim bu qəfəsdə mən,
Qonşum olmasaydı, o gözəl xilqət.
Durduq ikimiz də bu səhər erkən,
İşarət eylədim mən ona xəlvət.

Zindan ayırsa da, birləşib dosttək
Eyni bir qismətə tuş gəldi hərə.
Bizi doğma edib eyni bir istək,
Bir də bu ikiqat qəfəs pəncərə.

Durub pəncərədə hər səhər ertə,
Baxıb boylanıram mən ona sarı...
Qarşı pəncərədən səs gəlir birdən:
Pərdələr dartılıb qalxır yuxarı!

O şeytan mələk də boylanır şən-şən!
Sonra da əlləri üzündə gəzir.
Zolaqlı yaylığı düşür çiyindən,
Elə bil qəfləti bir külək əsir.

Capcavan sinəsi solub, saralıb,
Oturub boylanır köks ötürərək!
Elə bil bir çılğın xəyalə dalıb,
Azadlıq həsrəti çəkir mənimtək.

Qəm yemə, qonşu qız, mehriban mələk...
O qəfəs açılar – təki sən istə.
Allahın bəxtiyar, hürri quşlarıtək
Qanad da çalarıq gen çöllər üstə.

Açarı oğurla, gətir dədəndən,
Rastına gələni içirt, eylə dəm.
Qorxma qarınızda keşik çəkəndən,
Onun öhdəsindən özüm gələrəm.

Seçdiyini gecə də olsun qaranlıq,
Şərabın tündünü içirt dədənə;
As ki, pəncərədə zolaqlı yaylıq
Uzaqdan baxanda görünsün mənə.

1840

JURNALİST, OXUCU VƏ YAZIÇI

*Les poètes ressembent aux onrs,
gul se nourrissent en suc jant leur patt.
Lnedit**

Yazıçının otağı; pərdələr salınıb. O, böyük kresloda, soba qarşısında əyləşib. Oxucu damağında siqar, arxası sobaya dayanıb. Jurnalist daxil olur.

Jurnalist

Sizi naxoş gördüm, çox şadam yaman;
Ömür qayğısında, mühit küyündə
Şair tez ayrılır toyda-düyündə
Özünün ilahi xülyalarından.
Aldanıb müxtəlif təəssürlərə,
Ümumi bir fikrin qurbanlığıtək
Tamam xırdalanıb məhv olur ürək.
Əyləncə baş qatır, qoyur avara,
Vaxt hanı, bir yetkin əsər düşünə?
Ayrı səfası var, bununla belə,
Şairin qisməti göylərdən gələ:
Hücrə məhzunluğu yata döşünə,
Lap uzun müddətə xəstələnə də;
Özünə qarılıb düşünən vədə
Dinir dodağında dadlı nəğmələr!

* Şairlər öz pəncəsini sormaqla qidalanan aylara bənzəyir.
– çap olunmamış əsərdən (fransız)

Bəzən də qərq olub eşq aləminə,
Vurulur özünün süslü qəminə...
Yaxşı, nə yazırsan? Bəlkə, bir qədər
Açıb deyəsiniz?

Yazıçı

Heç nə...

Jurnalist

Çox nahaq!

Yazıçı

Daha nədən yazaq?
Cənubu, Şərqi
Çoxdan təsvir edib, çoxdan öyüblər;
Qara camaatı söyüb ötərgi,
Külü-külfəti də mədh eləyiblər;
Hamının xəyalı uçub göylərə,
Gizli səcdə qılıb gündə min kərə,
Aşkar yalvarıblar məchul NN-nə –
Hamını təng edib belə ənənə.

Oxucu

Onu da deyim ki, cürətin ola,
Açıb göz qoyasan... sizin jurnala
(Şəxsən öz əlimi min yol yandırıb);
Əvvəla, kağızı bozdu andırım,
Nə deyim, bəlkə də, təmizdi bir az,
Amma ki əlcəksiz keçinmək olmaz...
Açırsan – yüzlərlə hərf xətası!
Şeirlər – boramboş səhra adası,
Duyğusuz, fikirsiz sözlər yığını,

Təbirlər, deyimlər – lehmə axını;
Üstəlik (sirr qalsın amma bu pərdə)
Yaman nöqsanlıdı qafiyələr də.
Nəsrə əl atdınmı, qal baxa-baxa,
Tamam tərcümədi başdan-ayağa.
Hansı hekayəni oxusan harda –
Məşğərə olunur Moskva orda;
Ya da çinovniklər ələ salınır,
Bu cür portretlər hardan alınır?
Harda eşidirlər o söz-söhbəti?
Yox, qəbul etmirik bunu biz qəti...
Yazıq, bərəkətsiz Rusiya nə vaxt
Yalançı hay-küydən can qurtaracaq?
Nə vaxt adi dillə söylənəcəkdir
Nəcib hissiyyatla qüdrətli fikir?

Jurnalist

Elə siz deyəni deyirəm mən də.
Tamam narazıyam rus rübabından.
Vaxt tapıb oxuyun yeri düşəndə,
Bir görün nələr var tənqid qabımda.

Oxucu

Oxuyub görmüşəm. Zor tənqidin var –
Şiriftə, nöqsana cüzi hücumlar.
Nəyə ki, bir kimsə yetirmir diqqət,
Edirsiz siz ona eyham, işarət.
Ancaq ki, cənablar, qalsa düzünə,
Mühitdə mərəkə olardı xalis
Lehmə əvəzinə, çirk əvəzinə
Tünd sərfə süzsəydi mürəkkəbiniz!

Jurnalist

Gərək bununla da razılaşağ biz.
Amma inanın ki, hazıram, şəksiz,
Daha eşitməyim hədyan deyəni;
Ancaq neynəyim ki?.. Söyürlər məni!
Bizim yerimizə siz olun bir an!
Aşağı, yuxarı – hamı oxuyan:
Çılpaq ifadələr, kəskin fikirlər
Oxunub, oxşamır siz deyən qədər;
Mərifət, qanacaq, zövq də nisbidir,
Hamısı eyni bir qiymət kəsb edir.
İnanın, çıxıbdı sözün paxırını,
Düşüb bəxtimizə yükün ağırı.
Hər cəfəng kitabın cəfəng kəlməsi,
Bunları oxumaq asan gəlməsin;
Nə üçün oxuyağ?.. Sizə biz gərək
Bunları oxumağ gərəkməz deyək!..

Oxucu

Amma səfası var – düşə əlinə
Elə bir əsər ki, oxu, ləzzət çək.
Vurul eldən gələn canlı dilinə,
Həm ağıl dincəlsin, həm də ki, ürək.
Elə, məsəl üçün, bu dostum özü
Mahir ustadıdır sənətin, sözün
Fikri də, hissi də bükür bir dona,
Bu, haqq vergisidir əzəldən ona.

Jurnalist

Doğru buyurursuz, amma bir iş var:
Yazmağı tərgidib bizim cənablar.

Yazıçı

Axı nədən yazım? Vaxt olur bəzən
Qayğılar tökülüb düşür çiyindən.
İlhamlı günlərdə ağilla ürək
Eyni bir ahənglə vəcdə gələrək
Süzür misraları durduğu yerdə,
Axır dalğa-dalğa qafiyələr də;
Yuxudan yenicə oyanmış sinə
Boyanır Günəşin nur şöləsinə,
Beyindən dırduru fikir süzülür,
Sözlər inci kimi səfə düzülür...
İlhama sarılan azad şair də
Baxıb seyr eləyir iqbali bir də;
Nəcib arzulardan nur yağa-yağa
Dünya təzələnir başdan-ayağa.
Yazdığı əsəri (taleyə bir bax)
Evində tək özü oxuyur ancaq.
Sonra da zərrəcə heyfsinmədən
Odlara qalayıb çatır sobada.
Yəni doğrudanmı belə səfsətə
Uşaqlıq hisləri heç vaxt, heç vədə
Layiq ola bilməz ciddi sənətə?
Onu məsxərəylə oxuyub hər dəm
Sonra əbədilik unudur aləm...
Bəzən lal gecələr dərddən uzanır,
Yuxusuz gözlər də alışıq, yanır;
Acı bir həsrətlə çırpınır ürək,
Soyuqda büzüşən əl titrəyərək
Uzanır isti bir yastığa sarı;
Qəfil diksinəndə qalxır saçlarım,
Bir dəli, bir xəstə qışqırıq bu an
Qəlbimdən teylənib qopur dodaqdan

Dilində zümzümə dönüb fəryada
Nə qədər adları gətirir yada;
Çoxdan unudulmuş üzlər, hüsnlər
Özünün əvvəlki əlvanlığıyla
Oyadır yaddaşı min bir ağıyla:
Gözlərdə məhəbbət, dodaqda yalan
Yenə inanırsan hər şeyə əlan.
Gah ağrı içində, gah hay-həşirdə
Qaysaqlı yaralar göynəyir bir də.
Yapışır qələmdən qəzəbli ağıl,
Vicdanı dinləyib yazıram mağil:
Örtülü əməllər, mübhəm fikirlər
Bir görün nələri nəzmə çəkirlər;
Ömrünün-gününün cavan çağında
Gizli döyüşlərdə qan-qada salan,
Çılpaq ehtiraslar bataqlığında
Məhv olub, geriyə qayıtmaz olan
Yalanı görünən qara şübhələr
Yalanı görünən əlvan ümidlər;
Eyş-işrət içində soyuq səhnələr,
Yalançı xanımlar, cahil igidlər...
Olub qayıbanə hakimi bəndə,
Özgənin sirrini əsirgəmədən,
Abıra bükülü eyib görəndə
Biabır edirəm cəsərlə mən.
Sərtəm, amansızam belə kəslərə...
Amma bu da var ki, hər vədə, hər dəm
Ürək eləmirəm açıb göstərəm
Acı sətirləri naşı gözlərə...
Özünüz söyləyin, mən nədən yazım?
Necə eləyim ki, naşükur kütlə
Peyğəmbər sözümlü küfür saymasın

Qeyzli, qəzəbli bir həqarətlə?
Neynim ki, sözümün gizli zəhəri
Rahat yuxusunu qatıb uşağın
Kövrək qəlbindəki, kövrək hisləri
Çəkib aparmasın cilovsuz axın?
Bu cani xəyalla, yox, yox heç vədə
Fikri qarışdırıb kölgə salmaram,
Belə ağlagəlməz ağır qiymətə
Sizin o şöhrəti, şanı almaram.

1840

MƏHBUS CƏNGAVƏR

Pəncərə altında dinməz oturub,
Məhbəsdən göyləri seyr edirəm mən.
Orda azad quşlar əndişə qurub,
Baxdıqca yanırım xəcalətimdən.

Elə bir duam var, – dilimdə olan,
Susub, dodağında nəğməm də dinmir.
Köhnə döyüşlərdi yadımda qalan,
Qılıncım ağırdı, zirehim dəmir.

İndi daş içində necə yayxanım,
Basır daş başlığım başımdan məni.
Ovsuna salınıb qılınc-qalxanım,
Çapır köhlən atım – boşdu yüyəni.

Şütüyən zamana – köhlən əvəzi,
Mənim daş zirehim – barı yapısı.
Başlıq pərvazım da – mazqal qəfəsi,
Qalxanım – zindanın çuqun qarısı.

Şütü, ey zamana, baş alıb qaçaq!
Ağırdı bu yeni zireh havası!
Mənim üzəngimi əcəl tutacaq;
Çəkib atacağam üzdən pərvazı.

1840

NƏYƏ GÖRƏ

Mən səni sevdiyimdən batmışam qəm gölünə,
Çünki yaxşı bilirəm: düşüb şayə selinə
Gəncliyin məhv olacaq, dözməyib qeybətlərə;
Hər işıqlı gündüzə, hər şirin ana görə
Göz yaşları axıdıb solacaqsan hüzdən;
Məni dərd alıb, çünki... xəbərsizsən özündən.

1840

MİNNƏTDARLIQ

Sənə minnətdaram hər şeyə görə:
Gizlində çəkdiyim lərzəyə görə;
Acı göz yaşına, zəhər busəyə,
Düşmən qisasına, dostdan dirsəyə,
Səhraya səpdiyim təşnəyə görə,
Həyatdan aldığım heç nəyə görə.
Dəyiş rəftarını, elə et ki, sən
Minnətdar olmayım daha bu gündən.

1840

A.O.SMİRNOVAYA

Sizsiz sözümlə çoxdu sizə deməyə:
Sizinlə istərdim sizi dinləyəm.
Amma sakit durub siz dinməyəndə
Özümlə itirib susuram mən də;
Daha nə etməli? Güc verib sözə
Yol tapa bilmirdim ürəyinizə.
Gülünc görünərdi yəqin bu hallar,
Əgər olmasaydı, belə qəm-qubar...

1840

***

Səyyarələr dövrəsində
Sis var ayın çevrəsində.
Özü girdə blinsayaq,
Rəngi ağdı, üzü qaymaq.

O hər gecə yayıb şölə
Keçdiyi yol kəhkəşandı;
Yoxsa, daim göydə belə
Toy-bayramdı, ehtişamdı!

1840

ŞƏKLƏ

Oğlanı andırır dəcəl xisləti,
Kəpənək kimidir zərli libası;
Sözlü dodaqları nələr gizlədib,
Dinəndə yox olur sözün mənası.

Müşküldü daima xoşuna gəlmək,
Həvəs yox vərmişli təmasa onda.
Qıvrılıb aradan çıxar ilantək,
Çırpınıb quş kimi uçar bir anda.

Elə bil əzəldən alınna fələk
Ekiz möhürləyib sevinci, dərdi;
Gözləri nurludu aydın səmatək
Qəlbinin əsrarı ümman qədərdi.

Hərdən təbiidi, safdı ovqatı,
Hərdən də yapmadı, ürəkvurandı.
Onu başa düşmək çətin sövdadı,
Amma sevməmək də olmur, amandı!

1840

BULUDLAR

Ey göylü buludlar, əbədi səyyahlar!
Mirvari qatarla səmada uçursuz;
Elə bil mənimtək sizi də qovan var,
Sevgili şimaldan cənuba qaçırsız.

Kim qovur sizləri: taleyin hökmümü?
Gizli bir həsədmi? Açıq bir qərəzmi?
Pərişan səfiniz cinayət yüklümü?
Ya dostlar böhtanı zəhərli mərəzmi?

Könlünüz yabançı: sevgiyə, əzaba.
Bezdirib sizləri bəhərsiz tarlalar.
Daima soyuqsuz, azadsız, əcəba!
Nə sizin yurdunuz, nə sizi qovan var.

1840

«VALERİK»

Bəxtəbəxt yazıram sizə beləcə;
Düzü bilmirəm də nə üçün, necə,
Bu haqqı itirib salsam da üzə,
Sizə deyilməli nəyim var təzə?
Deyim yadımdasız? – yersizdi daha,
Bunu bilirsiniz şükür Allaha;
Həm də ki, bunların fərqi yox sizə.

Daha eyninizə gələrmə bəyəm,
İndi hayandayam? Hardayam? Nəyəm?
Biz ki, bir-birinə yadıq könlüdən,
Könül qohumluğu yoxmuş əzəldən.
Ömür kitabını varaq layaraq,
Hər şeyi bir-bəbir soraqlayaraq,
Götür-qoy eləyib soyuq başla tam
Hər şeyə inamı itirdim tamam.
Duyub dərk etdikcə qəlbən varlığı
Gülüncdü ürəyin riyakarlığı;
İndi kim nağıla inanar axı?
Bir şey əzəлиндən yoxsa dünyada
Nə xeyri sən ona olasan fəda?
Qiyabi məhəbbət boşca xəyaldı,
Hislər zəmanədə ötəri haldı.
Di gəl ki, hüsnünüz xatirimdədi,
Mən sizi unuda bilməzdim qəti!

Əvvəl onunçün ki, qoy deyim bu dәм
Sizi illər boyu qəlbən sevmişəm.
Sonra iztirablar yığınbayığın
Çıxıb axırına bəxtiyarlığın.
Sonra da illərlə qəmli, mükəddər
Peşmanlıq yükünü dartmışam hədə.
Beləcə bir soyuq düşüncəylə mən
Ömrün son gülünü üzdüm kökündən.
Qaynayıb-qarışdım cəmiyyət ilə,
Gənclik nəşəsindən bir iz qalmadı.
Unutdum eşqi də, şəriyyəti də,
Sizi unutmaqsa mümkün olmadı.

Alışıb bu fikrə könlümdə hər səs,
Çəkirəm cəfamı dinməz, söyləməz.
Nə fərqi çəkirsən hansı cəzanı?
Mən ki dərک eləyib duydum dünyanı;
Tatar ya türk kimi hər şeyə görə
Mən də minnətdaram qəza-qədərə;
Tanrıdan ummayıb bəxti heç vədə
Sakitcə dözüərəm zülmə, zillətə.
Ulu peyğəmbəri, bəlkə də, Şərqin
Hökmünü mənə də eləyib təlqin.
Üstəlik zəhmətli, qayğılı həyat
Köçəri gün sürüb, burda hər saat
Hər şeyi keçirib düşüncələrdən
Xəstə könülləri sağaldıb birdən:
Sustalıb sinədə, ovunub ürək
Bir meydan tapmayıb özünə gerçək,
Beyin də işləmir heydən düşərək...
Fəqət uzanırsan göy otluğa sən,
Gətirib mürgünü asır gözündən
Çınarın, tənəyin sərin kölgəsi...

Dövrəndə bəmbəyaz çadır cərgəsi;
Çevik kazakların qıvraq atları
Yanında, yörəndə qırpır otları;
Mis toplar yanında yatışır əsgər
Azca tüstüləyir kövrək fitillər;
Gün altda süngülər alışıb yanır,
Uzaqda cərgələr cüt-cüt dayanıb.
Yaxın bir çadırdə çəkir diqqəti
Uzaq keçmişlərin sözü-söhbəti;
Yermolov dövrünün məlum dastanı.
O vaxt Çeçniyanı, Avarıstanı
Ələ keçirəndə necə durmuşuq,
Necə döyüşmüşük, necə qırmışıq;
Dağlarda havayı qan tökməmişik,
Amma özümüz də az çəkməmişik!
Həmin o söhbətin qızğın çağında
Gördüm: yaxınlıqda çay qırağında
Qılır namazını bir fağır tatar,
Durub dövrəsində qatarbaqatar
Onun özü kimi əsl möminlər
Haqqa inamlılar, haqqa əminlər.
Vurğunam onların xoş ahənginə,
Arıq üzlərinin sarı rənginə,
Nimdaş paltarına, papaqlarına,
Mənalı-mənalı baxmaqlarına,
Səsi cingildədən qırtlaqlarına,
Hələ bir qulaq ver, atəşi dinlə!
Necə vızıldayır sərsəri güllə...
Səs qopur... təzədən kiriyir hər yan;
Sönür bir azdan günün qızmarı,
Suya aparırlar daha atları.
Tərpəniş yaranıb piyadalarda,

Bir atlı görünür odur, bax, orda,
Sənra bir ayrısı... bir özgəsi də,
Dünyanı götürüb hay-küy səsi də.
Hanı? Hayandadı ikinci bölük?
Cəld olun, gətirin arabaları
Yükləyin, qoy yerdə qalmasın bir yük!
Kapitan, nə oldu tez tərən barı,
Gecikmək yaramaz, vaxt gedir axı!
«Saveliç» – «Hə, bəli!» – «Yandır çaxmağı!»
Həyəcan təbili çalınan anda
Alay musiqisi dinir hər yanda;
Cərgələr düzlənir silah səsiylə,
Səkir general da öz dəstəsiylə...
Kazaklar vızvızlı arılar sayaq
Səpilir meydana haray salaraq.
Uzaq bir taladan bəlirtı gəlir,
Artıb çoxalırılar ikibir, üçbir.
Cilovu çeynəyən atın belində
Qırmızı çuxalı çalmalı mürid
Siyirmə qılıncı tutub əlində
Qışqırır uzaqdan: hanı o igid?
Çıxsın qabağıma... buyursun görək!
Qırmızı şapqalı igid bir kazak
Yeriyir irəli hirsdən coşaraq.
Çəkib tufəngini işə salınca
Cumur dostları da onun dalınca...
Hər yan atışmadan tozdu, dumandı...
Biri yaralandı... sinəsi qandı...
Keçər... belə şeylər olur davada,
Atışma başlayır odlu havada...
Maraqlı olsa da, bu çarpışmalar
Qanlı əyləncənin kimə xeyri var;

Vaxt olub, düşəndə axşam sərini
Faciə baleti seyr edən sayaq
Süzmüşük maraqla, fərəhlə, ancaq
Onu bilirəm ki, sizin səhnədə
Belə tamaşalar olmaz heç vədə...

Hələ bir dəfə də Qixi yanından
Qalın meşəliklə yol keçən zaman
Göydən başımıza alov yağırdı –
Mərmi şütüyürdü, güllə axırdı;
Qardaş harayına dağlar aşaraq
Tökülüb gəlirdi əsib coşaraq
Bütün İçkeriyanın mərd çeçenləri –
Haqq üçün başından vaz keçənləri.
Meşənin üstündə işıqdı hər yan,
Mayaklar sayrışır hayana baxsan.
Tüstü gah burulub göyə dirənir,
Gah da bulud kimi tutur dövrəni.
Çuğlayıb meşəni tutur sərəsər
Yaşıl çadırlarda zəhmli səslər.
Talaya çatanda bağladı yolu
Araba qatarı silahla dolu;
Hamı bir-birinə dəyir bir anda;
Dinlə! Top istəyir biri o yandan
Koldan silah dartır biri bu yandan,
Biri yaralını çəkib ortaya,
Həkimi səsləyir: yetirsin haya,
Odur, sol tərəfdə taladan çıxıb
Topların üstünə tökülüşdülər.
Ağaclar başından güllələr yağıb
Dağıtdı dəstəni, pərən düşdülər.
Bir az qabaqdasa hər tərəf sağır,
Kollar arasıyla kiçik çay axır.

Girib çatmamışdıq hələ ortaya
Bir-iki qranat atdılar çaya.
Sonra sükut çökdü: keçdi bir qədər
Kötüklər üstündən yağdı güllələr:
Sonra iki şapka çıxdısa yönə,
Sivişib otluqda gizləndi yenə.
Zəhmli bir sükut çökdü araya,
Amma çox sürmədi; düşüb haraya
Ürəklər çırpındı bir intizarla...
Bir atəş açıldı... onlar qatarla
Yerə sərildilər. Bir çıxışmı var?
Çox belə sınaqlar görüb alaylar...
«Süngüyə sarılın!» – səs gəldi daldan,
Qaynadı, alışdı sinələrdə qan
Zabitlər yüyürüb irəli düşdü...
Atlardan enməyə macal tapmayıb
Kötük yığınları üstə yürüşdü...
«Ura!» – deyib susdu. Demə çökdülər.
Xəncər siyirdilər, qiyyə çəkдилər.
Bir qırğın başladı ölüm gücündə,
Sürdü iki saat çayın içində.
Vəhşitək döş-döşə gəldi tərəflər
Qırğında qan axdı çaya nə qədər!
Yorulub döyüşdən, yanıb istidən
İstədim bir ovuc su götürüm mən.
Bulanıq sularsa olmuşdu artıq
Qar kimi qırmızı, qan kimi ilıq.

Keçib ön sırada töküntülərdən
Palıd kölgəsində, çay qırağında
Bir dəstə dincədir, əyləşib yerdən;
Zəhrimar yağdırıb qaş-qabağından
Bir əsgər dayanıb dizləri üstə;

Tozlu kirpiklərdən axan göz yaşı
Vahimə yaradır kədərli üzdə;
Söykənib ağaca, çatılıb qaşı
Uzanıb şineldə kapitanları.
Yetişib ömrünün axır anları.
Köksündə qarşıyan qoşa yarası
Qan sızır... bir azdan kəsir arası;
Güc ilə tərənir, qalxır sinəsi,
Gözləri döyükür, boğulur səsi...
Dostlar, xilas edin – çəkirlər dağa,
Dayanın, – general keçdi qabağa...
Hay verən olmadı... xeyli inlədi,
Sonra yavaş-yavaş susdu, dinmədi.
Lopabığ qocalar dövrə vuraraq,
Silaha söykənib məlul duraraq,
Bir dərdə qalanıb alovlandılar,
İçdən ağladılar, içdən yandılar;
Sonra cənazəni silahla qoşa
Ehməllə-ehməllə büküb plaşa
Götürüb getdilər, dərdli, hüznü,
Baxdım dallarınca durub dözümlü.
Dövrəmdə neçəsi ah çəkdi, yandı
Dost-yoldaş anıldı, ad sadalandı:
Amma ürəyimdə bir zərrə qədər
Nə təəssüf duydum, nə də qəm-kədər.
Elə ki silahlar susub durdular,
Yığış cəsədləri tərə qurdular;
Gün altda tərənin buğlanan qanı
Kəsif duman kimi tutdu hər yanı.
Kölgədə təbili qoyub altına
General cəbhədən xəbər yığdı.
Ətraf meşələrin yaşıl qatına

Tüstülü-dumanlı barıt yağırdı.
O yanda, uzaqda zirvəsi qarlı
Silsilə dağlarda – sakit, vüqarlı;
Düşdükcə oraya günün şöləsi
Parlayır Kazbekin sivri kəlləsi.
Sirlə xəyallara qapılıb bu an
Qəlbən düşünürəm: yazıqdı insan.
Nədir istədiyi?.. göy üzü açıq
Bu göylər altına hamı yerləşər.
Hardandı bu hikkə, aramsız, açıq
Niyə öz-özünə düşməndi bəşər?
Belə düşünürkən çiyinə vurub
Məni xəyallardan ayırdı Qalub.
Qalub qonağımdı, soruşdum ondan
Nə sayaq adlanır bu yer, bu məkan.
Dedi: Valerikdi, tanrı payıdı,
Sizin dilinizcə əcəl çayıdı.
Onun çox mənalı tarixçəsi var,
Köhnə kişilərdən qalıb yadigar;
«Sən bilən bugünkü döyüşdə onlar
Təxminən nə qədər?.. – «Yeddi min» olar»
«Sən bilən dağlılar çoxmu itirdi?»
«Nə deyim? – kiminsə bəxti gətirdi!»
Bir əsgər dillənib vurdu kökündən:
«Gərək dərs alsınlar bu qanlı gündən!»
Çeçensə qımışıb qıydı gözünü,
Başını bulayıb dedi sözünü;

***

Qorxuram bezdirəm, yük ola sizə
Müdhiş döyüşlərin həyəcanları;
Əyləncə axtaran şux qəlbinizə
Gülməli görünə döyüş anları;

Adət etməmişiz xəyalınızda
Bir az zəhmət çəkə beyniniz hərdən;
Gül kimi açılan camalınızda
Əsər yox qayğıdan, qəmdən – kədərdən;
İnsanın nə təhər ölməyini siz
Yəqin ki, yaxından görməmişiniz.
Allah göstərməsin bundan sonra da,
Özgə həyəcanlar azmı dünyada?
Özünü unudub düşəsən yola,
Ömrünü beləcə başa vurasan;
Yuxuya gedəndə imkanın ola
Əcəl yuxusundan bir də durasan.

***

İndisə hələlik, salamat qalın,
Bir az qəlbinizə mərhəmət salın;
Açsa könlünüzü bu sadə söhbət
Çox xoşbəxt olardım ürəkdən əlbət,
Başqa cür görünsə əgər bu şuxluq,
Sakitcə söyləyin: qəribə məxluq!

1840

VƏSİYYƏT

Qardaş, sənə tək bircə an
Təkcə qalmaq istəyirəm:
Deyirlər ki, bu dünyadan
Tez gedəcəm mən ömrü kəm!
Bu gün-sabah qayıdırsan,
Bax... heç kəsə bir söz demə;
Eh, onsuz da haqqa varsan,
Kimdi yanan taleyimə!

İşdi, xəbər alan olsa...
Lap bir yaxın, filan olsa,
De ki, kəsib nəfəsini,
Güllə dəlib sinəsini.
Etdi özün çara qurban,
Həkimlər də pisdi yaman.
Qəlbində bir gizli qubar,
Ana yurda salamı var.

Atam-anam sağ-salamat
İndiyəcən çətin qala.
Onları mən, düzü, heç vaxt
İstəməzdim dərdə salam.
Hansı biri sağsa əgər,
De alayı göndəriblər
Uzaq-uzaq bir səfərə,
Gözləməsin əbəs yerə.

Orda qonşu bir qız da var...
Gör nə vaxtdı ayrılmışıq.
Çətin məni yada salar,
Heç soruşmaz... yəqin artıq.
Təkcə ona düzünü de,
Ürəksizə yanma nahaq.
Yırtsa belə özünü də,
Ürəkdən ha yanmayacaq!

1840

BƏRAƏT

Əgər el içində pozub ilqarı,
Şərəfli, şöhrətli ad əvəzinə;
Sevgi dərgahında pozuntuları
Dostun bir xatirə qoysa özünə,

Qəzəblə sevginin yarışmasında
Havayı döyüşdən yorğun düşərək,
Canın qaynar vaxtı, ömrün yazında
Torpaqda uyuyub susanda ürək

Ellərin möhnəti, hökmü önündə
Başını sallayıb susduqca miskin,
Çevrilib günaha, eybə dönəndə
O saf məhəbbətin, günahsız eşqin,

Büküb bir yana qoy yersiz hikkəni,
Sənə yalvarıram hirs qabaqla,
Bir vaxt ağ gününü qara bükəni
Anma bu məqamda acı qınaqla,

Dönüb sən kütləyə de ki, a şeytan,
Özgədir hakimi bu sərt qınağın.
Sən ki, iztirabla satın almısan
Müqəddəs haqqını bağışlamağın.

1841

VƏTƏN

Mən sevirəm yurdumu əcəb, qəribə hislə!
Yenə bilməz bu eşqi ağlım, fikrim, düşüncəm.
Xəyalımı yerindən tərpadəmməz bircə dəm
Nə qanlar bahasına qazanılan bir şöhrət,
Nə güvənli bir dinclik, nə güvənli sükunət,
Nə də uzaq keçmişin söylədiyi rəvayət.

Amma niyə sevirəm, heç özüm də bilmirəm,
Mən onun çöllərində səssizliyi, sərini,
Sonsuz meşələrinin yamyaşıl ləngərini;
Sevirəm çaylarını dəniztək coşan vədə,
Torpaq yolda araba dördnala qoşan vədə,
Xoşum gəlir ki, hərdən
Gecənin zülmətini sakit nəzərlə yaram,
Titrək işığı gələn açıq pəncərələrdə
Məhzun kəndlər boyunca qonaq yeri axtaram;
Sevirəm kövşənlərin tüstülü nübarını,
Gecə çöllərdə qalan araba qatarını.
Təpə üstə zəmidə ağaran cüt qayını
Görən kimi deyirəm: taylı tapıb tayını!
Çoxuna yad fərəhlə,
Sevinc dolu ürəklə
Seyr edirəm xırmanı,
Pəncərəsi naxışlı, damı küləş komanı.
Bayram günlərindəsə, düşəndə şəhli axşam,
Hazıram bütün gecə durub kənardan baxam
Hay-küylü, tappılılı, fiştırlıqlı rəqsə mən,
Bir yanda da deyinə sərxoş mujiklər hərdən.

1841

ÖLÜNÜN SEVGİSİ

Ölüb əbədilik soyuq torpağa
gömlüsam də mən,
Heç yerdə, heç vədə düşməz irəğa
bu könlüm səndən.
Məzarlıq sakini yar həsrətində
yatsa da, hər an,
Çıxarmaz uyğular məmləkətində
eşqini yaddan.

Əcəl ayağında inləyən zaman
can qırırq-qırırq,
Bir sevinc gözlədim mən ayrılıqdan, –
yoxmuş ayrılıq!
Görəndə şövqünü cisimsizlərin
yandım hüznə.
Gözümə dəymədi sənin izlərin
göyün üzündə.

Neynirəm sayrışan haqq dərgahını,
ya pak cənnəti?
Apardım özümlə eşq dəstgahımı
ora əbədi!
Oxşayıb hər yanda lap yanırım da,
sislənir dilək.
İstəyib, ağlayıb, qısqanıram da
həmişəkitək.

Kiminsə nəfəsi bir gizli mehtək
dəysə saçına,
Səssizcə göynəyib titrəyər ürək,
dözməz acıma.

Kiminsə adını çəksən mürgüdə
dərddən yanaram.
Səsindən könlümə axan bürküdə
alovlanaram.

Haqqın yox, olasan bir özgəyə yar,
olmamalısan!
Axı bir ölüylə əhd-peymanın var,
yaxşı halısan!
Nə çarə! Nə gərək yalvarış, ələm,
susmu deyim mən?
Özün ki, bilirsən çoxdan keçmişəm
öz dincliyimdən.

1841

***

Şaxtalı şimalda, çılpaq zirvədə
Yalnızca böyüyən bir dərdli şam var.
Cübbəsi dənəvər qardı hər vədə,
Mürgülü-mürgülü yırganır xumar.

Girir yuxusuna əlvan boyada
Gündoğan tərəfin qızmar səhrası.
Bir gözəl xurma da bitib qayada
Üzündə həsrətin, qəmin yarası

1841

SON MƏNZİLƏ SONUNCU KÖÇ

Fransasız günləri əsarətdə keçənin
İztirablı sürgündə bu dünyadan köçənin
Sopsoyuq cənazəsi alovla qarşılanır,
Sevinc sədalarıyla, çəpiklə alqışlanır.
Bu lütfkar dünya da, yəqin, xoş olsun deyə
Gecikmiş peşmanlığı şit tərifə bələyir.
Özündən razı kütlə uyub mənasız küyə,
Keçmişini unudub bu günlə fəxr eləyir
Şöhrət umusu görüb bu mənasız şöhrətdə
Cilovlaya bilmədim içimdə hiddətimi.
Böyük firəng xalqına ikrah yarandı məndə;
Dedim: zavallı xalqсан! ağılsız millət kimi!
Zavallısan, çünki sən sadələvnh uşaq tək
Ayaqlar altıda salıb hər şeyi tapdamısan:
İnamı, etiqadı, şan-şöhrəti, dahini... –
Pak, müqəddəs nə varsa üstündən addamısan –
Riyakarı, namərdi şan-şöhrətə bələdin,
Şöhrət sənənin əlində oyuncaqdı yalançı;
Hürriyyəti cəllada kəsər qılınc elədin,
Doğrandı onunla da dədə-baba inancı.
Sən məhv olub gedəndə... o yetirdi özünü,
İlahi sığal çəkib nurlatmışdı gözünü.
Hamının istəyiylə seçilib rəhbər oldu,
Hamının həyatı da onunkutək yoğruldu.
Sayəsində dirçəlib yenidən dikəldiniz,
Dünyanı heyran qoyan bir məqama gəldiniz.
Əyninizə biçdiyi o şöhrətin siqləti

Həm sizi şax göstərdi, həm sizin məmləkəti.
Qabaqda təkcə getdi döyüş civarlarında,
Ağsaçlı alaylara həm oğuldu, həm ata
Misir səhralarında, Vena divarlarında,
Qarlar, buzlar içində alışan Moskvada.

Bəs siz neynədiniz, siz, cəngin qızğın çağında
Mərdanə məhv olanda o, yadlar torpağında?
Xəyanət xəncərini ovxarlayıb xəlvəti,
Aşkarca laxlatdınız möhtəşəm bir dövləti.
Ölüm-qalım naminə son döyüşlər zamanı
Qorxunuzdan itirib qələbəyə gümanı,
Vəfasız qadın kimi dar ayaqda atdınız,
Özünüz qul idiniz, qul kimi də satdınız.
Vətəndaşlıq haqqını ləğv edəndə siz onun
Sındırılmış tacını çıxarıb çırpdı yerə.
O sizə girov qoydu doğma, halal oğlunu,
Sizsə xalqın oğlunu verdiniz düşmənlərə!
Onlar da qandal vurub bu rüsvaylıq zamanı
Ağlaşan alaylardan ayırdı qəhrəmanı.
Dənizlər arxasında sərt, sital bir qayada
Unudulub yaşadı... heç vaxt düşmədi yada.
Bəhrəsiz bir qisasın əzabına dözərək
Söndü həsrət odunda səssiz, ünsüz, tənha, tək,
Adi bir əsgər kimi öz döyüş plaşında
Onu muzdlu bir nəfər gömdü qaya qaşında.

İllər dolanıb keçdi. Küy salıb yelbeyinlər
«Müqəddəs cənazəni bizə verin!» – deyirlər –
«Bizimdi, bizimkidi, verin onu toxumtək
Özü xilas etdiyi divarlarda göyərdək!»
Axır gəldi vətənə, bitdi həsrət anları,
Kütlə bir də başladı başına fırlanmağa.

Hay-küylü paytaxtdaca nəşindən qalanları
Yığıb yumşaq tabuta, tapşırdılar torpağa.
Uğurla başa çatdı o möhtəşəm son istək!
Heyranlığın ömrüsə oldu qısa, çox gödək:
Məzarını tapdayır qabağında əsənlər –
Harın qəhqəhələrlə xiyabanda gəzənlər.

***

Uzaq qızmar səhrada tənğiyyəndə nəfəsi,
Rahatlığa, uyğuya həsrət olan bir kəsin
Müqəddəs sükutunu belə tapdaq görəndə
Pərişan olur halım, kədər oyanır məndə.
Uçub gəlsəydi ruhu məzarıyla vüsala
Qeyzindən, qəzəbindən düşərdi yazıq hala.
Hiddətindən, yəqin ki, coşardı çağlayardı
Taleyinə yanardı, bəxtinə ağlayardı!
Qərubsərdi təzədən o qızmar ada üçün,
O adada çəkdiyi dərd üçün, qada üçün:
Özü kimi yenilməz, özü kimi o nəhəng
Ümmanı xatırlardı, ağrısıyla həmahəng.

1841

(S.N.KARAMZİNANIN ALBOMUNDAN)

Könlümün zədəsiz çağları mən də
Sevmişəm bir vaxtlar vəcdə gələndə
Küylü tufanımı kür təbiətin,
Gizli tufanını gur məhəbbətin.

Amma tez anlayıb, erkən duymuşam
Gözəl camallarda eybəcərliyi.
Xır-xır səslərindən cana doymuşam,
Pəltək dillərindən qulaq çərləyib.

İl-ildən könlümün artır gümanı
Sevirəm arzuma açıq yolları:
Hər səhər göydəki açıq səmanı,
Hər axşam mülayim həsb-halları.

Sevirəm sizlərdə şux paradoksu,
Hələ ha- ha- ları, hi- hi- ləri də.
Xoşdu Saşaların hənəyi, fəksu,
İşka Myatlyevin şeirləri də.

1841

ÜLFƏT

Bir yığın kütlənin aşkar lənəti
Bizim bu ülfəti damğalasa da,
Cılız uydurmalı elin töhməti
Səni öz evindən ayrı salsa da.

Kübar dünyasında hər yetən bütə
Diz çöküb yalvarmaq deyil şərəfim.
Mənim də sənintək o cəmiyyətdə
Nə eşq hədəfim var, nə kin hədəfim.

Gülüb şənlənirəm mən də sənintək
Heç kəsə, heç nəyə məhəl qoymayıb,
Ağıllı, ağılsız – nəyimə gərək,
Hələ kef-damaqdan könlüm doymayıb.

Qədrini bilməyib min cür nemətin,
Vərdişlə veririk hər kəsə qiymət.
Yaxına qoymasaq özümüz qəti,
Özgələr edəmməz bizə xəyanət.

Burda bir-birini gözümüz seçib,
Görüşdük... Yetişər son anımız da.
Bizim ki, eşqimiz fərəhsiz keçib,
Kədərsiz olacaq hicranımız da.

1841

***

Ey kirli Rusiya, əlvida artıq!
Əlvida! Ağalar, qullar ölkəsi.
Ey mavi mundirlər, siznən qurtardıq,
Siznən də – onların müti köləsi.

Bəlkə, can qurtardım, hürri Qafqazda mən
Səndəki paşalar caynaqlarından,
Onların hər şeyi görən gözündən,
Bir də darı dələn qulaqlarından.

1841

QAYA

Nəhəng qaya sinəsində
Gecələdi qızıl bulud,
Sübhün ertə vədəsində
Yenə göylər oldu yolu.

Nəm izləri qaldı ancaq
Qart qayanın qırışında.
O yazıq da tənha, bivaxt
Ağlar səhra ağuşunda.

1841

BƏHS

Bir gün qohum dağlar baş-başa yatıb,
Məclis qurdular.
Sözləri çəp gəldi Kazbeklə Şatın,
Üzə durdular.
Kazbekə söylədi qoca Şat dağı:
«Gözlə özünü!
Boş bilmə insana sən ram olmağı,
Bükər dizini!
Tökər yan-yörənə hücrələrini,
Artar hisləri.
Başına götürər dərələrini
Balta səsləri;
Söküb daş sinəni çevirər üzə
Dəmir belləri.
Yol açar sinəndə qızıla, misə
Açgöz əlləri.
Qayalı yolları keçən karvanlar
Çoxalar yaman.
Bir vaxt qartallardı, bir də dumanlar
Orda dolanan.
Çox çətin olsa da, ilk addımları,
Çox da gücü var!»
Kazbek dedi: «Məni o Şərqin adı
Çətin qorxuda!
Düz doqquz əsrdi insan övladı
Yatır yuxuda.

Yaxşı bax: Çınarın kölgəliyində, –
Budurmu gücü? –
İsladıb şalvarı mey köpüyündə
Yuxulu gürcü.
Üstünə fontandan sərinlik daman
Rəngli divanda
Qəlyan tüstüsünə qərq olub tamam
Yatır Tehran da.
Odur, bax, Qüdsdə Allah qarğıyan
Cılız bir ölkə –
O səssiz qovrulub, səssiz ağrıyan
Düşüb nə kökə!
Ondan o yanda da qədim ehramlar
Kölgəyə həsrət,
Qızmar yollarını yuyur qış-bahar
Nil çayı xəlvət.
Bədəvi unudub çadırlar çata:
Rəngli, bəzəkli,
Hələ dədəsini öyür mahnıda, –
Əli təsbəhli.
Gözün nə görürsə, yuxuludu, bil,
Orda hər vədə.
Yox, yox! Düşgün Şərqin xörəyi deyil
Məni fəth edəl!»

Şat dağı söylədi: «Vaxtından qabaq
Çox öyünmə, gəl!
Şimaldan dumantək nəsə gəlir, bax,
Olmasın əngəl!»

Nədənsə çəkinib Kazbek bu dəfə
Qısdı sözünü.

Sonra da şaşqınca Şimal tərəfə
Dikdi gözünü.
Heyrətdən təcridi dili-dodağı
Fikrə dalaraq;
Gördü bəri gəlir sonsuz bir axın
Hay-küy salaraq.
Uraldan başlamış Dunaya kimi
Qopduqca haylar,
Yırğana-yırğana çəkib yükünü
Gəlir alaylar;
Tərpənir başlarda lələk-sultanlar
Çöl yovşanıtək.
Çapıb toz qoparır əlvən ulanlar –
Atları tülək.
Gəlir batalyonlar cərgəbəcərgə –
Qabaqda bayraq.
Təbil çalındıqca az qalır hürkə,
Titrəyə hər dağ.
Gəlir mis cərgəli batareyalar
Nərə çəkərək.
Əllərdə tüstülü fitillər də var
Döyüşdəkitək.
Gətirir onları tufandan çıxan
Döyüşkən qartal, –
Zəhmli gözləri od-alov çaxan
Çalbaş general.
Alaylar bənzəyir coşub çaxnaşan
Dağ sellərinə.
Gəlir yavaş-yavaş, amma birbaşə
Şərq ellərinə.

Kazbek dərdli-dərdli r ya gözlədi,
R ya g lm di.
G l n yađıları saymaq istədi,
Saya g lm di.
Sonra dost dađların baxıb  z n ,
Bir söz demədi.
Bomboz papađını basıb g z n 
Susdu  b di.

1841

YUXU

Günorta qızmarı, Dağıstan düzü,
Sərilib qalmışam sinəmdə yara;
Buğlanır hələ də güllənin közü,
Axır damcı-damcı qanım qumlara.

Kimsəsiz qoynunda bu qərib çölün
Ətrafım ünyetməz şiş qayalardı.
Onları qarsıdib qovurduqca gün
Özüm də qovruldu, yuxu apardı.

Yuxuda gördüm ki, o doğma diyar
Axşam məclisində yanıb alışıır.
Başı gül-çiçəkli cavan qadınlar
Şirin söhbət açıb məndən danışıır.

Biri də çəkilib bir qıraqda tək
Nəyisə düşünür fikrə gedərək.
Bir Allah bilir ki, o dalğın çağı
Nədir xəyalının dərdli qonağı;

Bəlkə, Dağıstanı görür xəyalda;
O tanış meyit də qalıbdı elə;
Buğlanan yarası qaysaqlı halda
Yenə soyuq-soyuq qan sızır hələ...

1841

***

*Sie liebten sich beide, doch keiner
Wollt es dem andern gestehn
Heine**

Bir-birini sevdilər sonsuz işvəylə, nazla,
Hüzünlü bir həsrətlə, dəli bir ehtirasla!
Qaçdılar yaği kimi etirafdan, təmasdan,
Boş-boş, qısa söhbətlə soyudular bir azdan.

Səssiz, məğrur əzabla ayrıldılar, getdilər,
Hərdən yalnız yuxuda bir-birinə yetdilər;
Öldülər: o dünyada bitdi hər şeyin dadı,
Bir-birini görəndə heç biri tanımadı.

TAMARA

Şığıyıb dumanlı, sisli Dəryala,
Terek dərələri eşdiyi yerdə
Boz qaya üstündə qədim bir qala
Qarala-qarala qalıb sehrdə.

O uca, darısqal, mübhəm qalada
Hökmdar yaşardı Tamara adlı:
Mələk görünsə də, ərşi-ələda,
Zalım bir iblisdi, min bir fəsadlı.

---

*Onlar bir-birini sevirdi, amma bunu heç biri
o birinə etiraf etmək istəmirdi.

Heyne

Orda dumanların qalın qatını
Yardıqca gecələr qızıl bir ziya,
Ötən yolçuların süst ovqatını
Səslərdi dincliyə, zövqə, arzuya.

Hərdən Tamaranın səsi gələrmiş:
Bütün cazibələr, hökmü-füsunlar
O səsin özündə tutubmuş qərar;
O səs ehtirasmış, nələr, nələrmiş...

Hayandan eşitsə, ora uçarmış
Əsgərlər, tacirlər, çobanlar belə.
Yüyürüb onlara qarşı açarmış
Üzündən dərd yağan bir xacə – kölə.

Uzanıb yupyumşaq pərqu yataqda,
Boynunda mirvari, əynində ipək,
Qonaq gözləyərmiş... badə qabaqda,
Qonaq gözləyərmiş hər axşamkıtək.

Sıxıb oxxalarmış əlləri əllər,
Yanıb yapışarmış dodaq dodağa;
Vəhşi çıxırtılı qəribə dillər
Səs-səda salarmış gecələr dağa.

Elə bil o gecə o boş qalaya
Yüz cavan ər-arvad yığışıb, birdən
Bir küy salıblar ki, ərşi-ələya,
Elə bil hüznü toydu bu yerdə.

Elə ki, sübh çağı qalxıb üfüqdən
Günəş nur ələrdi düzə, talaya,
Qayıdıb zülmət də, sükut da, fövrən,
Hakim kəsilirdi yenə qalaya.

Təkcə dəli Terek hay-həşir salar,
Başına alardı dərin Dəryalı,
Qovub bir-birini yallı dalğalar
Qovub ağlaşırdı bu dərqli yolu.

Meyit yırgandıqca, çayın axarı
Bir ağı deyərdi bu yerə, göyə.
Bu vaxt pəncərədən nəşə ağarıb,
Ordan səsləyərdi: «Bağışla» deyə.

Elə zərif-zərif dinərdi o səs,
Elə bil sözündən bal çiləyirdi.
O vüsal dəlisi, deyərdin ki, bəs
Sevgi nəvazişi vəd eləyərdi.

1841

GÖRÜŞ

1

Aşılmaz dağlar aşılıb
Axşam günəşi söndü,
Çağlar çeşmə şırhaşır
Qaranlığa büründü;
Bağlar yaşıl biçimdə
Ətirləndi bir ucdan,
Tiflis sükut içində,
Dərədə tüstü, duman.
Göy üzündə səfərbər
Bəd yuxular qatarı,
Enib, dayə mələklər
Söylədir uşaqları.

2

Köhnə qala dalında,
Tutqun təpə yanında,
Çinar altda, sərində
Xalıda əyləşərək
Düşünürəm dərindən:
«Bu yuxudu, ya gerçək?
Doğrudanmı burda sən
Mənə görüş vermişən?
Eşqin bu dadlı dəmi
Həsret yaxır sinəmi;
Səni gözlər, mələyim,
Arzum, eşqim, diləyim».

3

Körpü üstə şölələ
Nurdan halay vurublar,
Qara, sivri qüllələr
Keşikçitək durublar;
Cüt-cüt çıxıb hamamdan
Gürcü qadınlar elə
Qaçıb gedir durmadan
Ürkək addımlar ilə.
Elə bil bəyaz əda
Çuğlayıb boş küçəni,
Amma uzun çadrada
Tanımaq olmur səni!

4

Yastı görünür üzdən
O uzaqda damınız,
Asılıb Kürün üstə
Eviniz, artırmanız;
Gün qızanda sığınar
Kürün sərin suyuna.
Sarımb sarmaşıqlar
Evinizin boyuna.
Uca palıd dalından
Görünür pəncərəiniz,
Ordakı tənha şamdan
Görünmür ancaq bir iz!

5

Gözləyirəm haçandan,
Həsət yaxıb halımı.
Doğrayıram acıqdan
Xəncərimlə xalını;
Hey baxıram həsrətlə
Yoluna göz dikərək.

Şərq tərəfdən möhnətlə
Əsir soyuq bir külək.
Bürüyüb zirvələri
Al örpəkli dumanlar,
Tərk eləyib şəhəri,
Yola çıxır karvanlar...

6

Gözüm! Yaşı dayandır!
Könlüm! Sən də alışı, yan!
Daha mənə əyandır
Xəyanətin, ey ilan!
Mənə əyandı tamam
Nədən ovunub belə,
Tatar balası axşam
Dönmüşdü atlı yelə!
Cavan köhlən atında
Çaylaq küçə boyunca
O çapdıqca atında
Fərəhlənir doyunca.

7

Götürüb tüfəngimi,
Aşaram doqqazı mən,
Girəvə düşən kimi
Qayada gizlənibən,
Tüfəngin lüləsini
Tuşlaram tozlu yola.
Niyə döyündü sinəm,
Bu gələn tatarmı ola?
Bir çökəyə sinib mən
Səmtinə çöndüm yolun...
Tappılı gəlir deyən...
Aha! Sənsənmi, məlun!

YARPAQ

Öz doğma budağından qopan palıd yarpağı
Sərt küləklər önündə qovuldu dağa, düzə.
Soyuqlarda, bürküdə soldu yaşıl növrağı,
Gedib çatdı, nəhayət, uzaq Qara dənizə.

Dənizin sahilində cavan bir çinar vardı,
Pıçıl-daşan küləklər oxşayardı telini.
Yaşıl budaqlarına cənnət quşu qonardı,
Öyərdi nəğməsində bir dəniz gözəlini.

Çinarın kölgəsinə sığınıb o didərgin
Dərdli-dərdli yalvarıb, imdad dilərdi hər gün;
«Bir palıd yarpağıyam, könlü qəmdə, qubarda,
Vədəsiz yetişmişəm amansız bir diyarda.

Nə vaxtdı səfil düşüb, dolaşıram aləmi,
Məni yaxıb, qurudub kölgəsizlik, kədər, qəm.
O zümrüd yarpaqların arasına al məni,
Sənə müdrik nağıllar, hekayətlər söylərəm».

«Sən nəyimə gərəksən? – Söylədi cavan çinar, –
Tozlusan, yaraşmazsan bu yaşıl yarpaqlara.
Çox da çox şey görmüsən, – kimə gərək nağıllar?
Lap cənnət quşları da gətirib məni zara.

Mən səni tanımıram, dayanma əbəs yerə,
Günəşçün yaşayıram – olub sevgili yarı.
Yamyaşıl budaqlarım qalxıb uca göylərə.
Yerdə də köklərimi yuyur dəniz suları».

***

Xeyr, sən deyilsən sevib yandığım,
Hüsnünün şövqü də açmır eynimi;
Ötən əzabımdı səndə andığım,
İtən gəncliyimdi – didir beynimi.

Hər səni görəndə elə çaşıram –
Gözüm gözlərində qərq olub gedir;
Sirlilə bir aləmlə qucaqlaşırım,
Könlüm özgəsiylə həsb-hal edir.

İlk eşqin izinə düşən nəzərim
Gəzir növrəğində özgə növrəği;
Nurlu gözlərində – sönən gözləri,
Dinən dodağında – susan dodağı.

1841

***

1

Yollara çıxıram tək-tənha özüm,
Demə çaylaq yolu duman-çən udub;
Göyləri dinləyir – susub yer üzü,
Ulduz da ulduzla hal-əhval tutub.

2

Səma möcüzədi, göylər təntənə!
Mavi örpəyində uyuyub torpaq...
Bəs niyə bu qədər ağırdı mənə?
Gözlədiyim nədir? Yapdığım nə, ah?

3

Yoxdu ürəyimdə özgə bir niyyət,
Zərrəcə yanmıram ötüb keçənə;
Gəzdiyim dinclikdi, bir də hürriyyət!
Bayılmaq istərəm yuxu gücünə!

4

Yox, soyuq məzarda yatmayım qəti...
Məni aparən huş elə apara,
Uyuya könlümdə həyat qüdrəti,
Nəfəsim gələndə sinəm qabara;

5

Gecə də, gündüz də oxşayıb məni
Bir sevgi nəğməsi daim süslənə;
Başımın üstündə yaşıl bəzənib,
Əyilən palıd da daim səslənə!

1841

DƏNİZ ŞAHZADƏSİ

Şah oğlu atını çimizdirən vaxt
Dənizdən səs gəldi: «Oğlan, bəri bax!»

Suları çalxayıb, şəklənmiş at da
Fırxırıb üzürdü şah oğlu altda.

Səs yenə ucaldı: «Şah qızıyam mən!
İstəsən, mənimlə xoş keçər gecən!»

Bir əl göy sulardan sıyrılıb bu an
Yapışdı yüyənin qotazlarından.

Sonra bir qız başı çıxdı dərinədən,
Yaşıl yosun vardı hörüklərində.

Bir eşqlə alışdı mavi gözləri,
Damcılar boynunda – titrək mirvari...

Şah oğlu düşündü: «Nə durmuşam mən?»
Əl atıb yapışdı hörüklərindən.

Dartıb sürüdükcə hörükləri əl,
Ağlayıb, yalvarıb, çırpındı gözəl.

Oğlansa üzərək sahilə sarı,
Səslədi qürurla yaxın dostları:

«Yığılın, a dostlar, yaxın gəlin bir,
Görün bu çırpınan nə qənimətdir...

Niyə gözüünüzü döyürsüz elə,
Rastmı gəlməyibsiz belə gözələ?»

Bir azdan çevrilib baxanda geri,
Mat qaldı! Qaraldı heyran gözləri:

Yaşıl quyruğunu sərib qumlara,
Bir qorxunc möcüzə uzanıb bura.

Susub, qıvrılıbdı üzüqoylu,
İlan qabığıtək tökülür pulu;

Alnının köpüyü basıb hər yanı,
Tutub gözlərini əcəl dumanı.

Dilində səssizcə qınaq, məzəmmət.
Qalmayıb qum eşən əllərdə taqət...

Şah oğlu atlanıb getsə də, uzaq,
Heç vaxt şah qızını unutmayacaq!

1841

PEYĞƏMBƏR

Yerlərin, göylərin əzəl hakimi
Mənə peyğəmbərlik verəndən bəri,
Açılıb qarşımda bir kitab kimi
Qəzəbli, qərəzli bəşər gözləri.

O vaxtdan aləmdə etdim bərqərar
Eşqin, həqiqətin o pak dərşini,
Məni daşa basıb mənə yaxınlar
Üstümə yağdırdı quduz hirsini.

Başıma kül salıb səfil-səfil mən
Qaçıb şəhərlərdən düşdüm çöllərə.
Daddım axşam-səhər haqq göndərəndən,
Dolandım quşlartək müftəcə yerə.

Bütün yaranmışlar bu yer üzündə
Tanrı öyüdüylə əmrimdə durur.
Burda ulduzlar da çıxır sözümdən
Oynaq şəfəqlərlə min cür bərq vurur.

Tələsə-tələsə sinib, domuşub
Küylü şəhərlərdən hər keçəndə mən,
Müştəbeh qocalar baxıb qımışıb,
Məni uşaqlara göstərib gəndən

Deyir: «Ay uşaqlar, ibrət alın siz,
Bizə uyuşmadı o məğrur nahaq.
Səfeh istəyirdi inanaq ki, biz
Onun öz ağzıyla danışır Allah!

Baxın, ay uşaqlar, görün nə qədər
Cılızdı, soyuqdu, kəsafətlidi!
Görün el içində o lüt, mükəddər
Nə qədər nifrətli, həqarətlidi!»

1841

***

Ağlama, qız bala, ağlama axı,
Bu qədər əzaba dəyməz o oğlan;
İnan ki, səninlə mazaqlanmağı
Ona bir məzəydi darıxdığından!
Bizim Gürcüstanda, a başılovlu,
Azdımı oğullar? – baxan vurula!
Zil qara gözləri daha alovlu,
Qara bıqları da qəşəng burula!

O, uzaq ellərdən bizlərə sarı
Taleyin atdığı qərib qonaqdı;
Şöhrətdi döyüşdə aradıqları,
Bunlardan o səndə nə tapacaqdı?
Başına qızıllar səpələyəndə
Əhdinə and içib gülərdi dinməz,
Qiyməti qılıqda axtaran bəndə
Sənin göz yaşının qədrini bilməz!

POEMALAR

QANNI

I

«Vaxt yetib tamama, lap vədəsidi,
Çoxdankı bir sirri gəl açım sənə.
Mənim məsləhətim – haqqın səsidi,
Gərək and içəsən haqqın səsinə.
Eşit, agah ol ki, bu sağ canını
Möcüzə qurtarıb qatil əlindən;
Gərək doğmaların axan qanını
Yerdə qoymayasan, qorxub ölümdən;
Saatlar bir yana, bunu yaxşı bil,
Heç bircə anın da səninki deyil.
Qisas alətisən yer üzündə sən:
Qurbanın – Ağpolad,
Özünsə – cəllad!
Doğma ata-anan, doğma qardaşın
Qurbanı olanda o qəlbidaşın
Göydən diləyiblər ürəklərində:
Bir doğma kəsləri günün birində
Yağıdan intiqam ala biləydi,
Sonra öləndə də rahat öləydi!
Çalış düşməninə qənim ol qəti,
Ağlına gətirmə boş mərhəməti;
Şəriət qanunu, tale gərdişi
Alnına yazıbdı bu məşum işi.
Get zalım qatilin ailəsindən
Bircə nəfərə də rəhm eləmə sən,
Götür qılncını, düzəlt qəddini!»

Deyib bitirəndə məsləhətini
O insafsız molla – kəmfürsət qoca,
Qaragöz qabardin bir kənardaca
Silib xəncərini, boğub hirsini,
Susub dinləyirdi qisas dərşini.
Hələ az olsa da, ömrün illəri
O cavan canında çoxdu tərəri.
Dədə-babalardan qalma adəti
Müqəddəs bilirdi qəlbində qəti;
And içdi: onların bir gecədə mən
Gərək köklərini kəsım dibindən!

II

Xeyli var gün batıb. Qəzəbli Hacı
Damın ətrafında gəzir qıyqacı...
Hər yan qaranlıqdı insan gözündə
Dağlarda hənir yox sükutdan savay.
Sarı ləkə kimi göyün üzündə
Buluddan buluda yuvarlanır ay.
Hərdən vıyıldayıb küy salır külək...
Hacı cəld tərənib cumur kabustək
Haçandan güddüyü tanış kandara,
Çəkir xəncərini qından... bu ara
Dəyir qulağına hənirli nəfəs!
İtirmək istəmir vaxtını əbəs,
Sancıb xəncərini düşmən köksünə,
Bir-iki dəfə də burur əksinə.
Kimə ki, qatillik yazıbdı fələk,
Sonacan qatillik eləsin gərək!
Biri öldürüldü, hanı qalanı?!
Gərək bir-birinə qatılsın indi
Oğlunun qanıyla atanın qanı!
Qocanı yataqda görüb sevindi;

Açıq sinəsində dümağdı saçlar,
Qocanın üzündə bir rahatlıq var!
Lopa bığlarının çal saçları
Tökülüb örtübdü lal dodaqları,
Əlləri sinədə, üzü – Allaha!
Niyə gözlərini döyürsən daha.
Hacı, eşitmirsən qisas səsini,
Doğmaca atanın son naləsini?!
Və birdən yataqda yetib xətərə,
Qoca yavaş-yavaş helləndi yerə;
Müdhiş hala düşdü solğun siması,
Əcəlin əliylə söndü səması:
Baxdı cavan qatil, soyudu qanı,
Axtardı indi də təzə qurbanı!
Axtardı, aradı hər künc-bucağı,
Heç nə eşitmədi şəkli qulağı
Özünün döyünən qəlbindən özgə,
Qəlbində göynəyən bir kindən özgə.
Hamını qırıbmı? Yoxsa qurtardı?
Axı Ağpoladın qızı da vardı!
On yeddi yaşında yol getməlidir
O da atasıyla, qardaşıyla bir...
Elə bu məqamda ayın telləri
Titrək səfəqlərlə dolub içəri
Aydınlıq elədi damda hər yeri:
Bir cüt meyit gördü Ağpolad yalnız,
Bir də bal yuxuda uyuyan bir qız...

III

Elə bil pəridi, mürgülü pəri,
İndi yanlarına düşən əlləri
Qatili önündə yorğanı atıb
Arxayın-arxayın uyuyub yatıb;

Hər nəfəs dərəndən dərənə qədər
Titrəyir sinədə yumru məmələr.
Kırpiklər oynayıb tərənən zaman
Axdı qara gözlər heyranlığından.
Oyandı könlündə gizli bir təlaş,
Parladı gözündə bircə gilə yaş...
Hürküb bu gecənin qaranlığından
Qaynar qara gözlər qapandı haman...
Heyif o gözləri bir də oyatmaz
Nə acı göz yaşı, nə də ehtiras!
Süzüb bu səhnəni baxırkən Hacı
Fikirilər çaxnaşdı qəlbində acı.
Belə uzanmayıb hələ heç bir an,
Kimdi sızıldayıb belə hiçqıran?
Belə iniltini ömründə bir kəs
Yadından çıxarıb unuda bilməz.
Fərqli olsalar da, eyni rəyadı
Əcəl fəryadıyla əzab fəryadı!

IV

Molla əyləşibdi, bardaş quraraq,
İrandan alınmış xalılar üstə;
Tüstülü, dumanlı qullab vuraraq
Yastı qəlyanını əmir ahəstə.
Birdən səs eşidib baxır qıyqacı,
İri addımlarla şığıyan Hacı
Gözləri bərəlməmiş girir içəri;
Tutub bir əlində qanlı xəncəri,
O biri əlində... saçı pırtlaşıq
Qanına bələnməmiş bir qadın başı...
Qışqırır hirsindən yeri çığnadı;
«Zərbəmin biri də boşa çıxmadı!
Gör tanış gəlirmi, yaxşı bax, qocal!»

Molla soyuq-soyuq dindi astaca:
«Tanışdı! Nə olsun?» – «Bu olsun! ay çər!»
Qocanın köksünə saplandı xəncər...

V

Uca zirvəsində müqəddəs dağın
Bələnir şəfəqə hər axşamçağı
Farağat – tək-tənha gözətçisayaq
Ağarır abidə – bir ağac dayaq!
Yanında itburnu gül açıb qəşəng,
Dolanıb başına bəyaz çalmatək;
Dolanıb keçəndə həmin o yerdən
Yolçunun gözünə sataşır birdən
Qarşı tərəfdəki dağların yalı –
Əbədi azadlıq, hürlik cəlalı.
Gəlib yetişəli ömrünün sonu
Unudub dünyanı, dünya da – onu;
Bu daşın altında uyuyub molla,
Gedib əməli də o gedən yolla;
İndi öz yarı da çıxarıb yaddan,
Yaşayıb zövq alır özgə həyatdan.
Yoxdu bir qorxusu gizli qisasdan –
Qısqanclıq deyilən kinli mirasdan!..

VI

Bir xəbər yapışdı yaman dillərə,
Dedilər bir qərib düşüb çöllərə,
Dincdə təhlükədi, savaşa sərttdi,
Sanki xəcalətdi, nədənsə pərttdi,
Bir insan görəndə qaçır vəhşitək,
Hürkür qız-gəлиндən, düşür pələsəng.

Daima tutqundu, daima dinməz,

Yoxdu ürəyində heç nəyə həvəs;
Gəvəzə kütlənin acgöz diqqəti
Onu sövq eləmir zərrəcə qəti.
Bir onu bilir ki, bu «Qanı» adı
Özü qazandığı bir ayamadı.

1830–1831

FƏRARI

(dağlı əfsanəsi)

Harun bərk qaçırdı, ceyrandan da bərk,
Çalağan teyləyən dovşandan da bərk.
Qaçırdı qorxudan atıb meydanı,
Ordasa axırdı çərkəzin qanı.
Qeyrətli atası, iki qardaşı,
Azadlıq yolunda qoyublar başı.
Qalıblar döyüşün qızğın çağında
Ayaqlar altında, yad tapdağında.
Bir qisas istəyir axan qanları;
Harunsa unudub qeyrəti, arı,
Tüfəngi, xəncəri itirib bərkdə,
Dabana tüpürüb qaçırdı hərbdən...

Gün batır, burulub qalxan dumanlar
Bəyaz örtüyüylə kəsir yolları,
Düzdə talaları, dağda yalları,
Gündoğan tərəfdən qopanda rüzgar,
Ay da bədirlənib Allahın altda
Yayır şöləsini yuxarı qatda.

Yorulub, təşnəlik çöküb üzünə,
Siləndə alnından axan qan-təri,
Ayın işığında dəydi gözüne
Qayalar ardında doğma kəndləri.
Yayınıb yeridi göylərdən uzaq...
Hər tərəf sükutda uyuyub rahat;

Tək o qayıdırdı evinə ancaq,
Qanlı döyüslərdən çıxıb salamat.
Tələsik yan alır tanış daxmaya,
Sahibi evdədir, işığı yanır.
Ürəyi sinədə düşüb qorxuya,
Nəhayət, irəli keçib dayanır.
Harunun əzəlki qəlb dostu Səlim
Nəsə tanımadı gələn qonağı;
Onu öz evində təkləyib ölüm,
Əcəl yastığında solur yanağı;
«Bu yaman yaradan – Allahu-Əkbər! –
Şərəfçün qorusun səni mələklər,
Qapına gələndə xoş günə gəlim!»
«Təzə nə var, nə yox?» – Soruşdu Səlim,
Sonra ağır-ağır açdı gözünü,
Birdən ümid nuru sardı üzünü.
Bir azca dikəldi, dişində canı,
Axır nəfəsində oynadı qanı.
«İki gün vuruşduq sərt qayalıqda,
Atam da məhv oldu cüt qardaşım ilə;
Gözlərdən yayınıb mən aralıqda
Qanlara bələnməmiş bu üst-başım ilə
Qaçdım, qaçdıqca da sanki ov oldum,
Arxamca düşdülər, möhkəm qovuldum.
Qaçıb süründükcə yaralı ovtək,
Diddi dizlərimi, diddi daş-kəsək.
Qurdların, quşların düşüb izinə
Gizli cığırqlarla gəldim üzünə;
Çərkəzlər qırılır, hər yan yağdı,
Qəbul et dostunu, yaman çağdı,
Qəbul et, qoy duyum isti-iliği,
Heç vaxt unutmaram bu yaxşılığı».

Səlim can üstündə gəldi hiddətə:
«Nifrətə layiqsən, Harun nifrətə!
Çıx get, nə sığıncaq, nə hörmət istə,
Namərdə, qorxağa yer yoxdu bizdə!..»
Ölüb yerə keçdi xəcalətindən
Susub dinlədikcə məzəmmətləri;
Özü də utanıb bu halətindən
Qapıdan dinməzcə qayıtdı geri.

Başqa bir daxmanı ötüb keçəndə
Durub ayağını saxladı bir an;
Elə bil bir köhnə yuxu içində
Od-alov tər kimi axdı canından,
Bumbuz sifətini yandırıb-yaxdı,
Könlünə işıqla şirinlik axdı.
Gecənin qaranlıq bir zülmətində
Sandı ki, önündə gözlər alışıb,
Şirin lətafət var kəramətində;
Düşündü: deyəsən, başım qarışıb
Xəbərsiz olmuşam özüm-özümdən,
O gözlər baxırsa, sevilirəm mən!
Mənəm o gözlərin eşqi, həvəsi,
Mənəm bu dünyada, mənəm nəfəsi.
Harun bu fikirlə yıgıb tabını,
İstədi yeriyib açsın qapını,
Qulağı bir mahnı səsini çaldı,
Elə yerindəcə rəngi saraldı:
Ay sakit, rəvan
Üzüb dövr edir,
İgid bir cavan
Döyüşə gedir.
Hazır eləyir igid tufəngi,
Uğur diləyir qız da igidə:

Get ürəklə gir
Qəza-qədərə,
Salavat çevir
Sən peyğəmbərə;
Sığın qeyrətə,
Yar ol şöhrət!
Oda atılan
Şöhrət qazanar,
Yada satılan
Lənət qazanar.
Yaralarını yağış da yumaz,
Heç məzarını vəhşi də qoymaz.
Ay sakit, rəvan
Üzüb dövr edir.
İgid bir cavan
Döyüşə gedir.

Harunun az qalır gözləri dola,
Başını sallayıb, düzəlir yola.
Kırpik tərptədikcə düşüb arabir
Sinəsi üstündə yaş diyirlənir...

Ancaq sinəsilə yarıb tufanı
Görür evlərinin ağ divarını;
Yenə ürəklənir, artır imanı,
Döyür pəncərənin qapaqlarını.
Evdəsə üz tutub tək yarıdana
Həsrətlə dualar eləyir ana.
Gözləyir döyüşə gedənlərini,
Həm oğullarını, həm də ərini!..
«Ana, aç qarımı! Yazıq, yorğunam,
Sənin Harununam, kiçik oğlunam;
Rusun gülləsindən qurtarıb canı,

Yanına gəlmişəm!»
– «Təksənmi?»
– «Təkəm!»
«Böyük qardaşların, atan bəs hanı?»
«Öldülər! Düşmənlə vuruşub möhkəm!
Allah rizasına aldı onları,
Mələklər çiyində uçdu canları».
«Bəs qisas aldınmı?»
«Ala bilmədim...
Qurtarıb canımı döyüşdə, darda
Qoydum xəncəri də o yad diyarda;
Ox idim, yayımda qala bilmədim;
Uçub əhvalımı bilməyə gəldim,
Gözünün yaşını silməyə gəldim...»
«Sus, kafir! Yağıdan bac almadınsa,
Şərəflə ölməyi bacarmadınsa,
Yeri, cəhənnəm ol, əkil başımdan,
Ləkə götürməyəm qoca yaşımda;
Südüm haram olsun, sən nə oğulsan?!
Alçaq fərarisən, qorxaqsan, qulsan!..»
Bunca rədd edilib tamam təpildi,
Elə bil hər yana yuxu səpildi.
Lənətlər, qarğışlar, inilti, hiddət
Səsləndi o gecə bir xeyli müddət;
Bir xəncər zərbəsi səhərə yaxın
Çıxdı axırına rüsvayçılığın.
Sübh çağı meyiti görəndə ana
Soyuq gözlərini çevirdi yana.
Möminlər rədd edib saldı nəzərdən
Götürən olmadı meyiti yerdən.
Köpəklər tökülüb mırıldaşaraq
Yaladı meyitin axan qanını.

Dəcəl uşaqlar da hirsdən coşaraq
Bələdi ölünün soyuq canını.
Fərari çərkəzin bu rəzaləti
Qaldı bir hüriyyət rəvayətində.
Candan uçub gedən ruhun möhnəti
Gen gəzdi Allahın inayətindən.
Dağlarda kölgəsi qalıb o vaxtdan
Gecələr zülmətdə gəzir sərgərdan.
Beləcə dolanıb xəyalı dalğın,
Bezilib, yorulub səhərə yaxın
Döyür pəncərəni taraqqataraq,
Ayələr eşidib yenə Qurandan
Əvvəllər qılıncdan qaçdığı sayaq
Qaçıb yer axtarır qatı dumanda.

1838

HACI ABREK

Böyükdür, varlıdır Camat aulu,
Heç kəsə bac vermir, bağlayıb yolu;
Polad xəncəridir divarı, səddi,
Savaş meydanıdır məscidi, cəddi;
Döyüşdə bərkiyib hürri övladları,
Dillərdə dolaşib, gəzir adları;
Bütün Qafqaz boyu tanınır onlar,
Bilir uzaq ellər, bilir yaxınlar;
Tuşlanıb çıxdımı öz lüləsindən,
Gülləsi yayınmaz rus sinəsindən.

Günəş tərək eləyir qızmar göyləri,
Qaynar qayaların buğlanır təri.
Açıb qanadını səmada qartal,
Buluddan asılıb qalıbdı bihal.
Dərələr uyuyur, yatır mürgüdə,
Təlaş içindədi aul bürküdə.
Yığışib camaat yalın qaşında,
Qayada çağlayan bulaq başında.
Götür-qoy edirlər bayaqdan bəri,
Nədir sövdələşib düşündükləri?
Yenəmi gizlincə enib dağları,
Özgə ilxıları qamarlamaqdı?
Yoxsa ki, qanına susadıqları,
Rusların alayı qəfil qonaqdı?
Xeyir, uzdelləri özgə dərd yaxır,
Odlu gözlərindən mərhəmət yağır.

Özgə qiyafəli qərib bir nəfər,
Daş üstə oturub dinir mükəddər.
Danışır kədərli hekayətini,
Gözlər süzöldükcə bükür qəddini.
Sözlər süzöldükcə əsir dodağı;
Dərdli hekayəti qərib qonağın
Yandırır onları qəfil köz kimi.
Susub dinləyirlər qoca ləzgini:
«Üç qızım, üç oğlum dağlar başında
Tanrı töhfəsiydi qoca yaşımda.
Qara yellər əsdi vurdu dağları,
Sındı ağacımın qol-budaqları.
İndi tək qalmışam, əlim üzümdə,
Quru bir kötüyəm çölün düzündə.
Hayıf qocalmışam, ötübdü yaşım,
Zirvənin qarıtək ağarib başım.
Amma su qaynasa, salıb səs-səda,
Özünə yol tapar qar altında da!..
Gəlin unutdurun mənə dərdləri,
Camat atlıları, Camat ərləri!
Knyaz Bəypoladı, bəlkə, görən var!
Kim mənim qızımı geri qaytarar?
Soldu bacıları əsir gedəli,
Öldü qardaşları namus güdəli;
İkisi qürbətdə getdi güdaza,
Birini yanımda haqladı qəza –
Süngüyə taxdılar gözüm önündə,
Amma mərd dayandı ağır günündə;
Ölüm caynağına düşüb keçəli
Qımışa-qımışa süzdü əcəli;
Elə bil harasa dikib gözünü
Mələklər çiyində gördü özünü!..
Mən də vida deyib doğma ellərə

Öz kiçik qızımla düşdüm çöllərə.
Nə vardı əyninə geyindirərək
Qorudum mən onu göz bəbəyimtək.
Bir onu götürdüm çıxanda evdən
Bir də gəzdirdiyim yarağımı mən.
Qaldı öz komamız, doğma evimiz
Təzə yuva qurduq mağarada biz.
Yaxşı günlərimdən doymamış gözüm
Yaman günlərə də öyrəşdi üzüm.
Çox uzun sürmədi, tez keçdi bələm –
Uçdu əllərimdən göyərçin balam!..
Günlərin bir günü düşəndə axşam
Gecə yarıyadək möhkəm yatmışam,
Başımın üstündə o səssizlikdə
Göyərçin balam da durub keşikdə.
Bir də ayıldım ki, bir hənirti var;
Zəif qışqırıqlar, kar pıçılıtlar,
Bir də at nalının tappılıtları
Başına götürüb evdən dışarı.
Tez çıxdım bayıra sərsəm ovqatlı,
Gördüm dağa sarı çapır bir atlı,
Balam qucağımda... qaçırdı qansız...
Çatmadı hədəfə gülləm imansız!
Qəlbimdə kükrəyib qıvrılan kini
İntiqam yarağı bilib o gündən
Quyruğu tapdanan bir ilan kimi
Bu dağdan o dağa sürünürəm mən.
Taqətim tükənib, bəs etmir gücüm
Ləkəni üstümdən götürmək üçün...
Gəlin unutturun mənə dərdləri,
Camat atlıları, Camat ərləri.
Knyaz Bəypoladı, bəlkə, görən var?
Kim mənim qızımı geri qaytarar?»

Enli xəncərini sıyırıb qıندان,
«Mən!» – dedi qaragöz igid bir cavan.
Camaat heyrətlə baxdı oğlana,
İrəli keçməkçün yol verdi ona.
«Knyaz Bəypoladı tanıyıram mən.
İkicə günlükdür bunun əlacı.
Məni tanıyanlar bilir əzəldən
Boş yerə minməyir atını Hacı!
Əgər qayıtmasam verdiyim vaxtda,
Daha sən məni də ölmüş bilərsən.
Ruhumu axtarıb dərədə, dağda
Bir dua oxuyub rəhmət dilərsən».

Dan düşdü, oyandı neçə dağ-dərə;
Yarıb dumanları qalxdı göylərə
Silsilə dağların neçə nəhəngi –
Qranit daşlarda buzdan çələngi;
Çəhrayı yelkəntək dolub küləklə
Buludlar oynadı göydə fələklə.
Oyadıb yuxudan düzü-dünyanı
Səhərin nəfəsi tutdu hər yanı.
Çərkəz yamac boyu qamçı əlində
Çapır yel qanadlı atın belində.
Amma tənbel günəş doğandan bəri
Hələ qurutmayıb dağda şəhləri.
Uca qayaları örtüb sərasər,
Yol boyu sallanır vəhşi tənəklər.
Onlardan süzülən tozların altda
Gümüşə bələnir atlı da, at da.
Zərli qamçısını göydə oynadıb,
Cilovu boşaldıb səyirdir atı.
Bir əli yapışıb bərk-bərk yəhərdən,
Mahını da oxuyur bir ağız hərdən.

Mahnı havalanıb aşdıqca dağdan,
Səsinə səs verir kimsə uzaqdan.
Qranit qayalar verib baş-başa,
Ucları bənzəyir zehli çələngə.
Yol boyu təkərlər yeriyib daşa,
Çala-çuxurludur yeriyib döngə.
Ordan boylananda göründü aul,
Ayağı ucunda – sakitcə mələl;
Sürü tərpendikcə qalxır toz-duman,
Təzəcə oyanır aləm yuxudan;
Süzüb qarşıda o sərt yamacı
Gördü Bəypoladın evini Hacı.
Qırğı nəzərini zilləyib dama,
Qartal gözlərindən qan dama-dama
Gördü kölgəlikdə, qapı ağzında
Oturub gözləyir ləzgi qızı da;
Həsətli gözləri az qalıb dola,
Nigaran-nigaran boylanır yola;
Kimdi könlündəki, a Şərq ulduzu,
Kimi gözləyirsən, a ləzgi qızı?
Döyüşdən dönəsi qardaşınımı?
Uzaqdan gələsi yoldaşınımı?
Günün istisindən yorulub yaman
Sallanıb sinənə başın boynundan;
Xumarlıq ləzzəti çöküb canına,
Əllərin boşalıb düşüb yanına;
İnci göz yaşların bəndə düşərək
Qalıb gözlərinin qapaqlarında;
Od tutub alışır bir meteortək
Yanır cənub qanı yanaqlarında;
O sirli-sehirli dodaqların da
Yanır öz eşqinin intizarında

Əsdirir qəlbini dilsiz bir istək
Qucmaq istəyirsən nəyisə bərk-bərk;
Titrəyən əllərin hazırdı bu an
Götürüb pərdəni atsın aradan;
«Hardasan könlümün istəkli yarı?»
Bu yerdə uzaqda tappılıtları
Eşidib çevrilir o səsə sarı;
Atın tozanağı yüksəlir göyə,
Sevinir ürəkdən, «Knyazdır!» – deyə.

Asanca aldadır təskinlik bizi,
Asanca aldadır həsrətli gözü;
Artıq yaxınlaşıb, yetirib atlı...
Hayıf! Tanımadı zənninə yaddır,
Birinci dəfədir görür üzünü;
Yolçusa yollarda yorub özünü,
İndi yer axtarır qonaq qalmağa...
Atı yorğun düşüb buğlanır tərdən,
O isə hazırdır ensin yəhərdən;
En, niyə enmirsən, nə olub, atlı?
Sezdiyin hürküdür, ya ehtiyatdı?
Gördü! – ləzgi qızın soldu yanağı,
Qüssəli ah qopdu titrək dodaqdan;
Elə bil indicə yaşıl yarpağı
Yayın sərt tufanı saldı budaqdan.

Bəs niyə dayandın, durdun qarıda?
Yolçu, aşağı düş, bağla atı da!
Allah sovqatıdır qəfləti qonaq,
Qımızım, balım var – yanında qaymaq.
Sən kasıb yolçusan, mən zəngin qadın,
Buyur süfrəsinə keç Bəypoladın;
Bir qarın yemək ye, sonra gedərsən,
Yol boyu bizə də dua edərsən.

Hacı Abrek

Ay Allah qorusun, a Leyla səni!
Belə əziz tutub oxşadın məni;
İnan ki, əliboş gəlməyib ancaq
Atandan salamlar gətirib qonaq!

Leyla

Atamdan? Ay Allah unutmur demək,
Uzun ayrılıqdan bu günlərədək!
Bəs indi hardadır?

Hacı Abrek

Əvvəlki yerdə,
Gah özgə evində, gah da çöllərdə;

Leyla

Söylə xoşbəxtdimi? Necədir halı?
Əmin-arxayındı, ya narahatdı?

Hacı Abrek

Gəzsə də, başaçıq, ayağıyalın
Yağışda, yağmurda... sağ-salamatdı.
Bəs özün necəsən?

Leyla

Çox xoşbəxtəm mən!

Hacı Abrek

Daha pis sənə!

Leyla

Nə dedin?.. nə dedin, qonaq?

Hacı Abrek

Heçcə nə!

Masa arxasında əyləşib qonaq.
Düzülüb süfrəyə çaxır, duz-çörək;
Heç nəyə toxunmur, əl vurmur ancaq,
Döyür gözlərini şaşqın qəribtək.
Qəribə bir sükut çöküb araya,
Oynaşır alnında dərin qırışlar;
Kim salıb onları düzüb sıraya,
İllərin öz əli, yoxsa dərd-qubar?

Qonağın ürəyi açılısın deyə
Leyla qavalını götürüb yerdən,
Onu çala-çala qaldırıb göyə
Ləzginka oynayır, oxuyur birdən.
Parlayır ulduztək qapqara gözlər,
Döşlər də sinədə yırğanır titrək.
Uşaq sevinciylə alışır üzlər,
Safdı, bakirədi, təmizdi ürək; –
Qürub şəfəqində pərvanələrtək
Qonağın önündə fırlanır qəşəng.
Çalib oynadıqca artır həvəs də,
Qavalı qaldırıb başının üstə
Hərləyə-hərləyə düşüb marağa,
Qara gözlərini dikir qonağa;
Bir xoş təbəssümlə bürünüb həzin
Dodaqlar az qalır tərpnəib desin:
«Dur şadlan, ay qonaq, bu nə mələldi?
Tale də, dərd-qəm də – hər şey xəyaldı!»

Hacı Abrek

Di bəsdı, a Leyla, oynama artıq,
Şadlığı, şənliyi unut bir anlıq;
Söylə doğurdanmı hələ heç vədə
Qorxu duymamısan əcəl barədə,
Əndişən olmayıb? Düz danış barı.

Leyla

Nə gərək? Neynirəm soyuq məzarı?
Mən yerdə tapmışam öz cənnətimi!

Hacı Abrek

Bir sualım da var: bu vaxta kimi,
Könlün qəribsəyib bu yad dünyada
Nurlu Dağıstanı salıbmı yada?

Leyla

Nə lazım? Bu dağlar lap xoşdu mənə,
Üz-gözüm öyrəşib dumana, çənə
Dünyamız gözəldi, xoşdu hər yanda,
Ürəyin vətəni olmur cahanda!
Zoru, əsarəti sevməyir ürək,
Gördümü quş kimi uçub gedəcək;
Bizlərə məhəbbət, inam hardadı,
İnan ki, səadət elə ordadı!

Hacı Abrek

Məhəbbət!.. Amma sən bilirsənmi bəs
Bəxtiyar olarmı dünyada bir kəs,
Hər şeyi dəfn edib, veribsə bada?! –
Nələrə inanıb sevib dünyada.
Sevgidən sadıqsə o bəxtiyarlıq,
Qandı, göz yaşdı hər yanda varlıq.
İnsana təskinlik gətirir əlbət
Əgər məhv olarsa digər səadət.
Hər növ cinayətə təşnədi aşkar,
Qəlbin öz cənnəti, cəhənnəmi var.
Daim qəlbimizdə olub bərqərar
Gah əzab uddurar, gah sığallayar.
And olsun, qisasın bir anı üçün
Versələr almaram cahanı bütün.

Leyla

Rəngin qaçıb nədi?

Hacı Abrek

Dinlə sonacan,
Bir əziz qardaşım vardı bir zaman,
Namərd Bəypoladın namərd gülləsi
Susdurdu şöhrətsiz, nakam bir kəsi.
Əvvəldən yazıbmış, görünür, fələk
Məhv oldu ovçudan xəbərsiz ovtək
Can üstə vəsiyyəət etdi ki, mənə
Tapım qan uddurum qansız düşməne!
Elə ki, yağını axtarıb tapdım
Dərhal xəncərimi qınından qapdım,
Amma fikirləşdim: «Budurmu qisas?
Ölüm neyləyəcək bu müxənnətə?
Bir anın ölümü tən cavab olmaz
İllərlə çəkdiyim dərdə, möhnətə!
Yəqin ki, hamıtək kimisə o da
Candan əziz tutub sevib dünyada.
Mən onu axtarıb, öldürəm, gərək
Bəlkə, ondan sonra soyuyar ürək!»
Nəhayət, istəyim baş tutub indi,
Əcəlin yetişib hələ dünəndən,
Odur, şəfəqlər də qüruba endi,
Vaxtdı! qardaşımı eşidirəm mən...
İlk dəfə görüncə gül camalını
Hüsnün gözəlliyi qatdı halımı;
Sandım ki, çırpınan bir quşdu könlüm.
Cəhənnəm oduna tutuşdu könlüm.
Amma bu duyğular tez uçdu getdi...
Vallahi, andımın məqamı yetdi.

Ağardı bənizi qışın qarıtək
Çırpındı hədədən taqətsiz ürək;
Yalvardı-yaxardı, diz üstə çökdü,
Qansızın önündə göz yaşı tökdü:
«Ah necə dəhşətədi qorxunc gözlərin!
Yetər elə baxma, çevril o yana!
Üstümə zəhərtək yağır sözlərin,
Allah, canımmı var dözə, dayana?
Yoxsa zarafatdı bu mənə qarşı?
Cavab ver. Bəs sənə heç nə demirmi
Günahsız bir qızın axan göz yaşı?
Bəs sənın qəlbini vicdan yemirmi?
Necə ağlayırlar sizin vətəndə
İstəsən lap elə ağlayım mən də.
Amandı, cavanam qıyma canıma!
Əlin bulaşmasın nahaq qanıma!
Sevgi nə deməkdi, heç bilmisənmi?
Ömründə mənimtək sevilmişənmi?

Çatılıb qaşları, baxır qıyqacı,
Məşum bir sükuta dalıbdı Hacı...

«Qızmış gözlərində, a zalım qəddar,
Nə bir göz yaşı var, nə mərhəmət var:
Ay Allah! Ay Allah... yoxmu bir aman?
Barı bircə saat... barı bircə an!..»

Xəncər parıldadı, birinci zərbdən
Bədəndən ayrılıb diyirləndi baş...
Onu qanlı-qanlı qaldırıb yerdən
Nə qorxu keçirdi, nə də bir təlaş.
Qıvrım hörüklərə sürtüb xəncəri
Laqeyd-laqeyd sildi ötəri.

Sonra da götürüb cansız kəlləni
Qıllı yapıncıya bükdü bu dəni.
Hər yana göz qoyub sonuncu kərə,
Bayıra atılıb qalxdı yəhərə.
Qəflətən diksinib hürkən atı da
Fırxırıb, kişnədi qorxu altında.
Çeynədi ağzında polad yüyəni
Yalı pırpız olub qalxdı yuxarı
Tər basıb eşitmir ağız deyəni,
Ox kimi şütüdü dağlara sarı.

Gün sönür, vaxt gedir qalır lap azı,
Qarşıda gecənin nəm qorxusu var.
Uca zirvəsindən enib Qafqazın
Sürünür ilantək tutqun buludlar.
Qaynaşır, oynaşır, təntiyib birdən
Özünü bürkülü dərəyə təpir.
Tikanlı kollara toxunub hərdən
Yarpaqlar üstünə mirvari səpir.
İrmağın suları qalxıb, qabarıb
Otların üstüylə axır çərəki.
Nəsə mağaradan dumanı yarıb,
Yanır kəsik başın gözləri təki.
Tələs, tənha yolçu, atın belində
Bürün yapıncıya sən rahat-rahət.
Dart qayış yüyəni, bərk tut əlində,
Qayış qamçını da möhkəm şaqqıldat.
Qorxusuz, hürküsüz səyirt atını
Necə ki, dalınca çapan yox hələ.
İstəsən durult da öz ovqatını,
Namaz qıl, tanrıya dualar elə.

«Çap, atım! Yeyin çap! Hərəkət elə,
Niyə ürkək-ürkək səkirsən belə?
Bax, bax o daşı da, sel hamarlayıb!
Bax o da ilandı beli parlayıb!
Döyüş meydanının cəng-cidalında
Qolumun qanını sildim yalında.
Çap ki, dincələrik doğma vətəndə,
Urus gümüşünə tutaram mən də
Qayıq cilovunu ürəkdən, candan
Çap ki, tez qurtaraq bugünkü qandan
Nə tez dəyişmişən, nə olub sənə?
Nə tez köpüklənib belə tərlədin?
Niyə tıncıxırsan, yoxsa çərlədin?
Bir azdan dumandan sıyrılar ay da,
Gümüşə bələnər meşə də, çay da.
Çıxar qarşımıza o tanış tala,
İndi mürgüdədir aul az qala;
Bir azdan gurlanıb parlayacaqlar
Camat çobanları çatan ocaqlar.
Sezib görəcəyik gözəyarıda
Fırxırıb kişnəyən ilxıları da;
Şıllaq ata-ata gəlib qarşına
Atlar dolanacaq sənənin başına.
Qalxıb yəhər üstə dikəlsəm ancaq
Hamısı hürküşüb geri qaçacaq;
Onlar hiss eləyir, duyur uzaqdan:
Qədər övladıyıq sənə mən haqdan!»

Vadinin gecəsi yarıya çatıb,
Camat aulu da rahatca yatıb.
Tək qoca oyaqdı hələ bu vaxta,
Yatmır, başdaşitək durub ayaqda;
Yolun kənarında bozuntul daşda

Oturub gözləyir qəlbi təlaşda;
Nigaran-nigaran boylanır fağır,
Həsrətli gözlərdən dərd-ələm yağır.

«Kimdi gələn atlı? Asta, ehmallı
Enir yavaş-yavaş yoxuşlu dağı;
Onun yol yoldaşı uzunca yallı,
Yorulmuş başını salıb aşağı.
Yolçusa əliylə yapıncı altı
Nəyisə saxlayıb çox ehtiyatla,
Qoruyur elə bil göz bəbəyitək
Qoca da düşünür fikrə gedərək:
«Qiymətli sovqatdı nədi? Hər nədi
Görünür, qızımın bir hədiyyədir».

Atlı yaxındaydı, çatdı haqladı,
Dağın ətəyində qəfil saxladı;
Sonra da əlləri əsə-əsə o
Açdı yapıncını bir nəfəsə o;
Qıllı yapıncının açıldı qatı,
Yerə diyirləndi qanlı sovqatı;
Yazıq, bədbəxt qoca nə gördü, ey dad,
Qızının başıydı o qanlı sovqat.
Yazığın ağlı başından çıxdı,
Götürüb o başı üzünə sıxdı;
Elə bil çəkdiyi iztirabları
Öpüşüb qızıyla bölürdü yarı.
Yığıb toplamışdı ömrünü daha
O bircə öpüşə, o bircə aha.
İnsanlar dərdinə dərd calamışdı,
Əzablar qəlbini parçalamışdı.
Lap çoxdan əpriyib çürüyən iptək
Min yerdən qırıldı töküldü ürək.

Ölüm rəngi çökdü onun bu ara
Donuq alınıdakı cod qırışlara.
Elə tez uçdu ki, ruhu canından,
Elə bil yel idi ötdü yanından,
Macal da vermədi iz qoysun barı
Sonacan qəlbində yaşatdıqları.

Qərq olub sükutun lal ovqatına,
Heyrət də etmədi Hacı bu hala;
Baxıb bir xəncərə, bir də atına
Dağlara üz tutub çapdı dördnala.

Aradan il ötdü. Günün birində
Dağda, dar boğazda, döngə yerində
Dolana-dolana ötüb-keçəndə
Üfunət qoxuyan tozun içində
İki meyit gördü yorğun yolçular,
Qazıldı ordaca qoşa cüt məzar.
Qana bələnmişdi solğun bənizlər,
Aydın sezilirdi qarşidan izlər;
Bərk-bərk qucaqlaşıb torpağın üstə
Elə bil dostdular qatillər üzde!
Hərdən yolçulara elə gəlirdi
Onların bu halı qəribə sirdi;
Donuq dodaqları nəsə deyirlər,
Hələ bir-birini hədələyirlər.
Papaqlar başlıqda qalıb görünməz,
Əynində bahalı çuxa-çərkəzi;
Baxıb Bəypoladı tanıdı hər kəs,
Heç kim tanımadı o biri kəsi.

1833–1834

MTSİRİ*

*Ağzım bala çatdı, amma azca daddı, indi ölüürəm
Əhdi-ətiqdən*

1

Haray salıb dağa-daşa,
Cüt bacıtək qovuşaraq
Qucaqlaş-a-qucaqlaş
Araqva Kür axan yerdə
Neçə illər bundan qabaq
Bir monastır vardı uçuq...
İndi ordan keçənlər də
Baxsa görər lap gözucu
Sınıq qapı çağlarını,
Köhnə kilsə tağlarını;
Daha orda buxur iyi
Məst eləmir yeri-göyü.
Çoxdan susub duaçılar,
İndi tənha bir qoca var –
Çıxıb əcəl yaddaşından,
Toz silir sinə daşından;
Üzə çıxan yazıların
İbrətlidi rəvayəti:
Filan ildə filan çarın
Təxt-tacına xəttər yetib;
Rusiyaya təslim edib

* Gürcü dilində qaravaş deməkdir

Öz xalqını... bir xoş bahar
Göydən baxan pərvərdigar
Kərəm edib Gürcüstana!
O da dönüb gülüstana,
Can qurtarıb yağılardan
Dost süngülər dövrəsində,
Dövrən sürür şad, firavan
Öz bağının kölgəsində.

2

Bir general rus sərdarı
Uca dağlardan aşaraq
Enəndə Tiflisə sarı
Apardığı əsir uşaq;
Haldan düşüb naxoşladı.
Keçi kimi şəkli, ürkək,
Qarğı kimi zərif titrək
Altı yaşlı dağ övladı
Bu ağırlı çağında da
Əcdadları salıb yada,
Onlar kimi mərd dayanıb
Ağrısını gizlədirdi
Zarımayıb, içdən yanıb
Yeməyi də rədd edirdi.
İçdə ağrı, üzdə – qürur
Can verirdi məğrur-məğrur...
Bir rahibsə acıyaraq
Himayəlik etdi ona.
Bu minvalla düşdü uşaq
Monastırın saf qoynuna;
Uşaqılıqdan düşüb uzaq,
Adamlardan gəzdi qaçaq.
Gəzdi dinməz, tək-tənhaca

Qibləyə əl aç-aça.
Kədər yedi, möhnət çəkdi,
Doğma yurda həsrət çəkdi.
Əsirlikdə gələ-gələ,
Öyrəşdi də o yad dilə.
Xaçə saldı qüdsi ata,
Öz dinindən döndü yada.
Rahib andı içmək üçün
Vədə gəlib yetişən gün
Yoxa çıxdı birdən-birə...
Xəbər çatdı rahiblərə;
Soraqlayıb düz üç gecə
Məşəldən keçə-keçə
Axtardılar neçə yanda.
Axır tapıb biyabanda
Huşsuz, halsız götürdülər,
Monastıra gətirdilər.
Ac-yalavac qaldığından
Saralmışdı rəngi yaman.
Bədən olub quru şana,
Cavab vermir soruşana.
Günü-gündən üzülür can,
Sanki bezib dünyasından.
Bu vaxt rahib yana-yana
Xeyli minnət etdi ona.
Məğrur-məğrur dinləyərək
Dirsəkləndi xəstə uşaq.
Var gücünü cəmləyərək
Söhbət açdı bax bu sayaq:

3

«Günahımı dinləməyə
Gəldin bura, minnətdaram.
Özgəyə sirr deyə-deyə
Avazıyır qəlbə yaram.
Bir kimsəyə bircə anlıq
Etməmişəm mən yamanlıq.
Sığmasa da, ürək sözə,
Qoy dərdimi deyim kəsə.
Gödək ömrüm bu dünyada
Əsirlikdə getdi bada;
Belə ömrün ikisini
Dəyişərdim tək birinə –
Təki bir xoş gün görünə.
Həmdəməndi fikir, xəyal;
Ehtiraslı bir həsb-hal
Bir qurd kimi didib məni,
Yandırır kül edib məni.
Xəyalımı çəkib hərdən
Dualardan, hücrələrdən
Aparıbdı döyüşlərə,
Həyəcanlı hürr işlərə;
O yerlərdə qartallartək
Azad gəzir insan-mələk.
O arzunun həsrətilə,
Ağrısıyla, möhnətiylə
Gözlərimdən sübhə qədər
Yaş axıtdım mən gecələr;
İndi buna yanmıram heç,
Mərhəmət də ummuram heç.

4

Qoca! Məni – zaman-zaman
Ölümlərdən qurtarmısan –
Niyə?.. mən ki tənha, mübhəm
Tufan vurmuş yarpaqsayaq
Monastırda böyümüşəm –
Bəxti rahib, könlü uşaq.
«Ata», «ana» deməmişəm
Heç bir kəsə hələ burda.
Qoca, yəqin, istərdin ki,
Yadırğayım monastırda
O müqəddəs sözləri mən,
O müqəddəs kəsləri mən.
Amma nahaq! O kəlmələr
Qəlbimdədi axşam-səhər.
Mən görmüşəm özgələrdə
Qohum, qardaş, əziz yer də.
Özümdəsə heç onların
Qəbrinə də rast gəlmədim.
Uzatmayaq gəl bunları,
Mən and içdim, mən and dedim:
Kaş halıma yanan ola,
Od sinəmə mehin sala,
Sıxa məni qucağına.
Heyhat! Məni o çağına
Yetirmədi arzu, istək,
Soldum erkən bir qönçətək.
Bu qürbətdə, gözümdə nəm
Yəqin, qultək öləcəyəm.

5

Qorxutmayıf mənı məzar,
Deyirlər ki, hər bir azar
Yatır orda – buz sükutda;
Hələ gəncəm mən həyatda.
De, yadında varmı barı,
Çılğın gənclik arzuları?
Unutmusan yoxsa nədi,
O qəzəbi, məhəbbəti?
Hərdən qalxıb uc qülləyə,
Heyran qalıb yerə, göyə,
Seyr etdikcə boz çölləri
Titrəyərdi qəlb telləri;
Yadındamı kor quyuda
Həsrətimi uda-uda
Tufan görmüş göyərçintək
Göynəyərdim bükülərək?
Bu dünyadan soyusan da,
Nə dərdin var, lap doysan da,
Ömür yükün daşımısan,
Öz könlüncə yaşamısan?
Kaş sənintək ömür sürəm,
Sən görəni mən də görəm!

6

İstəyirsən sən biləsən
Nələr gördüm azad ikən;
Ağacları dövrə vuran
Göy təpələr, çöllər gördüm.
Ellər kimi halay quran
Yaşıl taclı tellər gördüm.
Yığın-yığın qayaları
Sellər, sular bölüb, yarıb

Dəyişdikcə yerlərini
Sıra-sıra, cərgə ilə,
Mən duyurdum dərdlərini
Haqdan gələn vergi ilə.
Açılıbdı daş qucaqlar,
Məqam güdüb, vüsal umar;
İllər ötür... ötür ancaq
Vüsal qismət olmayacaq!
Gözəl, göyçək şux zirvələr
Ünyetməzdi arzu qədər.
O zirvələr göy səmada
Şəfəq donlu sübh çağları
Mehrab kimi buğlananda,
Buludların ağ qatarı
Vida deyib öz kanına
Üz qoyduqca şərqə sarı,
Bənzədirdi yad diyarı
Köçən quşlar karvanına!
Sıx dumanlar arasında
Uca dağlar sırasında
Görünürdü mənə Qafqaz –
Almaz kimi parlaq, bəyaz;
Yüngülləşdi könlüm o dəm,
Heç bilmirəm amma nədən.
Bir səs dedi: o yerdə sən
Ömür sürüb, gün görmüsən...
Yaddaşımda xatirələr
Bəlirləndi birər-birər.

7

Yada düşdü birdən-birə
Ata evi, tanış dərə:
Axşamın məhzun çağında

Cingildədi qulağında
İlxıların kənd yürüşü,
Köpəklərin yal yürüşü.
Yadımdadı, əsmər üzlü
Qocalar da axşamüstü
Toplanardı yol ağzında –
Atamgilin doqqazında;
Uzun xəncər qınları da
Bərq vurardı yanlarında...
Canlanmışdı o halımda
Bütün bunlar xəyalımda.
Hələ atam! Qəlbi dağlı,
Dayanmışdı yar-yaraqılı.
Xəncərinin qını naxış,
Məğrur gözlər, iti baxış
Od püskürür, alov saçır,
Yanında da iki bacım...
Onların da xoş avazı,
Gözlərinin nur ziyası
İşıqladıb beşiyimi
Çəkir mənim keşiyimi.
Haray salıb dərədə çay,
Mən də qaçıb orda hər yay
Ləpələlərə qanad gərən,
Yağışları xəbər verən
Qaranquşu seyr edirəm.
Yada düşür elə bu dem
Tüstülənən doğma ocaq.
Atam orda söz salacaq
Ötüb keçən dövranlardan,
Dəbdəbəli zamanlardan.

8

İstəyirsən sən biləsən
Mən neynirdim azad ikən?
Günlər gördüm ürəyimcə,
Yaşadığım ömür, məncə,
O üç günsüz dönər heçə;
Sənin belə gücsüz, kövrək
Solğun qoca günlərintək.
Ağlımdaydı hələ çoxdan –
Qaçım bir gün dustaqlıqdan,
Görüm dünya nə aləmdi,
Görüm sevinc, yoxsa qəmdi
Ömrü-günü insanların?
Onunçün də gecəyarı
Tufan artıb çoxalanda,
Siz mehraba yığılanda
Məqam tapıb sevincimdən
Qaçdım tufan qoynuna mən!
Sıx buludlar çaxnaşdılar,
Şimşək çaxıb yol açdılar...
Dörd divarda söylə görək,
Nə vardı ki, şirin ola.
O ötəri sərt tufanla
Dəli könlün dostluğutək?

9

Hey yürüdüm həməən gecə,
Heç bilmədim hara, necə?
Ətraf qatı bir zülmətdi,
Amma sonsuz qənimətdi
Dağlar görmüş sinəm üçün
Meşələrin tər havası!
Bu sevinclə mən büsbütün

Heydən düşüb, yolu azıb
Sərələndim göy otluğa;
Gördüm gələn yoxdu daha,
Tufan kəsib, ay zolağı
Yerlə göyün arasında
Bəlirdibdi neçə dağı
Şiş zirvələr sırasında.
Uzaq, dərin dərələrdə
Hərdən çaqqal ulayırdı
Sərt qayalı, daşlı yerdə
İlanlar da parlayırdı.
Könlüm bu an yer üzündə
Qorxu, hürkü gözləmirdi.
İlan kimi mən özüm də
Qıvrılırdım, gizlənidim.

10

Məndən xeyli aşağıda
Axarında daş axıdan
Bir çay vardı qaranəfəs,
Sanki yüz-yüz hiddətli səs
Boğulurdu bir məcrada.
Sözsüz, belə o səs-səda
Hür suların hirsidi;
Sital-sital qayalarla
Tükənməyən bəhsi idi.
Gah ucalır, gah batırdı,
Gah sükutu odladırdı.
Birdən çənli yüksəklərdə
Quşlar dindi pərdə-pərdə.
Yandı günün çıraqları.
Silkələdi əsən külək
Səhər şəhli yarpaqları.

Mürgü döyən hər gül-çiçək
Mənim kimi dönə-dönə
Baxdı göydə doğan günə.
O zaman ki, yana döndüm
Dalğaların yaladığı
Yarğan üstə vəhmələndim;
Dərə – dünyanın axırı,
Ora enən daş cığırı
Təkcə iblis enib ancaq
Pak göylərdən qovularaq.

11

Dörd tərəfim tanrı bağı,
Hər çiçəyin gül yanağı
İz saxlayıb şəbnəmlərdən.
Tənəklər də neçə yerdən
Dolanıblar ağaclara;
Salxımları sıra-sıra,
Sırğaları andırırlar,
Yandıqca da yandırırırlar.
Hərdən quşlar dəstə-dəstə
Gəlib qonur salxım üstə.
Yenə yerə döşəndim mən,
Qulaq verib dinşədim mən.
Gördüm səslər aşib-daşır,
Köl-koslar da pıçıldaşır.
Elə bil ki, söhbət salıb
Yerin-göyün sirlərindən,
Arta-arta hey çoxalıb
Birləşiblər lap dərinədən.
Təbiətin xoş səsinə
Qulaq asdım neçə kərə,
Təkcə insan nəfəsinə

Rast gəlmədim bircə kərə.
Nələrdə duydu onda ürək!
Unutmuşam mən büsbütün,
Kaş danışsam – ondakitək
Fikrən yenə yaşamaqçün.
Həmin səhər göy qübbəsi
Elə mavi, elə həzin
Elə təmiz, elə tərdir,
Mələk süzsə görünərdir.
Mən daldıqca saf göylərə
Qızmar xəfə çökdü yerə;
Pərəndə düşdü fikirlərim,
Yanğı oldu dərdim, sərim.

12

Kol-koslardan yapışaraq,
Çaya doğru getdiyim vaxt
Qorxa-qorxa, sinə-sinə,
Pillə-pillə, enə-enə
Daşlar qopub ayağımdan
Hellənirdi sol-sağımdan.
Arxasınca tozanağı
Bürüyürdü dağı-daşı;
Sonra yatıb gur sulara
Qərq olurdu dalğalara;
Asılmışdım yarğan üstə,
Qorxu, hürkü yoxdu gözdə.
Ölümü də qoymaz yaxın,
Bu gücü var cavanlığın.
Axır enib çatdım çaya,
Sərin sular yetdi haya;
Üz söykədim dalğalara,
Səs eşitdim mən bu ara...

Vəhmələnib bir soluğa
Tezcə girdim kol-kosluğa.
Yığıb bütün hislərimi,
Gəzindirdim gözlərimi.
Dinlədikcə qaranəfəs,
Yaxınlaşdı get-gedə səs.
Gördüm gürcü gözəlidi,
Elə safdı, əzəlidi,
Elə bil ki, şaqraq səsi
Axtarılıb aranıbdı.
Doğma adı, doğma kəsi
Səsləməkçün yaranıbdı.
Mahnısı da sadə, qəşəng,
İşləyibdi qəlbimədək.
Axşam olub şər düşəndə
Səda verir o səs məndə

13

Çiyində bir kuzə-bardaq,
Dar cığırda düşüb qıvraq
Qaqqıldaya-qaqqıldaya
Gürcü qızı endi çaya.
Özü qəşəng, paltar – saya,
Çadrasını atıb dala,
Quştək səkir o az qala.
Yayın isti bürküsündə
Qızıl kölgə gül üzündə;
Alov saçır yanaqları,
Od çiləyir dodaqları;
Bir zülmətdi qara gözlər,
Dərinliyi hikmət gizlər.
Alışdırıb xəyalımı
Lap çaşdırdı əhvalımı.

Eşitmirdim özgə bir şey,
Su axdıqca bardağına.
Saf sulartək dolurdu hey
Cingiltisi qulağıma;
Huşa gedib bayıldım mən,
Bir də onda ayıldım mən –
Gördüm daha uzaqdadır,
Çiyindədir yenə bardaq;
Süzə-süzə, qıvraq-qıvraq
Mənzilinə gedib çadır.
Baxıb gördüm yaxınlıqda,
Çiskinlikdə, sərinlikdə
Cüt dayanıb qoşa daxma,
Daşa söykək, yastı-yaxma.
Düppədüzdü damın üstü,
Göyə qalxır mavi tüstü.
Qız həyətə yetirən baş
Aralandı qapı yavaşı;
Kip örtüldü dərhal yenə!
Amma, qoca, bəlkə, sənə
Bəyan olub çata çətin
Bu kədərim, bu həsrətim.
Bu dərdimi duymasan da,
Mən razıyam, axır anda
O dünyada rahat yatım,
Qəlbimdə – bu xatiratım!

14

Gecə yaman usanmışdım,
Bir daldada uzanmışdım.
Yuxu yumub gözlərimi,
Gətirmişdi xəyalıma
Həmin gürcü gözəlini.

Yanıb sirli əhvalıma,
Göynəyirdi sinəm yenə.
İstəyirdim dönə yenə...
Və yuxudan ayıldım mən,
Boylanırdı ay da göydən.
Bir bulud da aparxayın
Arxasınca düşüb ayın,
Məqam güdür, yetib tuta,
Qucağına alıb uda.
Dünya susub yorğun-arğın,
Hər yan sanki simü-zərdir.
Yer üzündə mənə yaxın
Təkcə gümüş zirvələrdi,
Bir də çayda gümüş axın.
Mənə tanış daxmada şam
Gah titrəyir, gah da sönür.
İstəyirəm yaxınlaşam,
Amma yenə qeybə dönür.
Gecə vaxtı nurlu ulduz,
Olursa da, bəxt uğursuz!
Könlümdə tək bir istəkdi,
Mənə doğma yurd gərəkdirdi.
Dözüb aclıq cövrünə də,
Qəlbə dərdin qövrünə də,
Göz gəzdirib sağa, sola,
Vətən deyib düşdüm yola.
Vahiməli sıx meşədə
Səs-səmirsiz gedə-gedə
Dağdan-daşdan uzaqlaşdım...
Və beləcə yolu çaşdım.

15

Hiddətlənib əbəs yerə
Nahaq yoldum kolları da,
Nahaq yordum qolları da:
Nə çıxış var, nə bənd-bərə.
Başdan-başa meşəlikdi.
Sanki milyon qarqara göz
Nəzərini mənə dikdi:
Qaranlıqda gəl indi döz!..
Baş hərlənib gicəlləndi,
Elə bildim əcəl gəldi,
Ha dırmandım ağaclara,
Göz gəzdirib baxdım hara
Gördüm elə meşəlikdi,
Zülmət, vəhşi cəngəllikdi.
Üzüqoylu düşüb yerə,
İçin-için inləyərək
Hönkürsəm də neçə kərə,
Göz yaşlarım ilıq şehtək
Diyirlənib axdı yerə...
Gözləmədim, inan ki, mən
Bircə kömək bir kimsədən.
Tay tutulub heyvanlara
Mən yad idim insanlara...
Bir kimsəni çağırıydım,
Səsim çıxıb çığırsaydım,
Öz dilimi, inan, qoca
Çıxarardım o andaca!

16

«Uşaqlığı gətir yada,
Ağlamazdım heç dünyada.
Amma indi bu anımda

Ağlayıram arsız-arsız.
Görənmi var utanım da –
Bir boşluqdu intahasız.
Təkcə aydı göydə süzən,
Yerdə – qumsal tala, düzən.
Meşəlikdi ətraf ancaq
Bir keçilməz barı sayaq.
Araya bir kölgə düşdü,
Sonra bir cüt göz sürüşdü...
Sonra qəfil ən sıx yerdən
Şığıyaraq boz bir nəhəng
Boş talaya çıxıb birdən
Qumu eşdi o heyvərə;
Qarnı üstə yatdı yerə.
Lərzə saldı səsi, ünü
Gəmirdikcə sümüyünü;
Gözlərindən qan yağırdı,
Gah dönüb aya baxırdı,
Gah da quyuq bulayırdı.
Ay nurunda tükləri də
Gümüş kimi parlayırdı.
Mənsə sinib lap bəridə
Əlimdə bir haça budaq
Gözləyirdim: görüm nə vaxt
Başlayacaq çarpışmamız.
Gözüm-könlüm qandı yalnız...
Bəd olmadı bəxtim mənim,
Düşmənimə etdi qənim.
Əminəm ki, doğma yurdda
Ad alardım yaxşı adda.

17

Gözləyirdim aralıqda.
Hənir duyub qaranlıqda
Nərə çəkib bərk uladı.
Sonra kəsib bu fəryadı,
Hirsli-hirsli yeri eşdi.
Şahə qalxıb çökdü yenə.
Sanki nəşə fikirləşdi,
Sıçrayaraq cumdu mənə.
Gördüm ona versəm aman,
Sağ qalmağa yoxdu güman.
Ovxarlı bir baltasayaq
Əlimdəydi quru budaq.
Endirəndə kəlləsinə,
Ara verib həmləsinə
Yerindəcə dingildədi.
Sonra bir də zingildədi,
Olduq yenə əlbəyaxa.
Qızıl qanı axa-axa
Ölənəcən çəkdi azı
Ölüm-qalım çarpışması.

18

O sıçrayıb bircə anda
Köksüm üstə atılanda
Harayıma yetdi yaraq,
İşə düşdü quru budaq –
Boğazına saplayaraq
İki dəfə burub əydim...
Zingildəyib yerə dəydi.
Sonra durub cumdu yenə,
Biz sarıldıq bir-birinə
Doğma əziz adamlartək,

Bir-birini sıxıb bərk-bərk
Qamarlaşıb qoparlandıq,
Yerə düşüb yuvarlandıq.
Demə qorxub mən səngidim,
Daha özüm pələng idim.
Qəzəbliydim vəhşi qədər.
Böyürüdümdən ondan betər.
Can boğaza yığılanda
Onu boğmaq gücündəydim.
Elə bil ki, doğulandan
Bu vəhşilər içindəydim...
İnsanlığım çıxıb yaddan
Səsim vəhşi, özüm vəhşi...
Güc alıbdı gözüm oddan
Od püskürür gözüm – vəhşi...
Düşmənimə düşüb gücdən,
Zorla gəlir nəfəs içdən...
Dönüb bir də mənə baxdı
Gözlərindən qəzəb yağdı,
Sonra sönüb yumuldular,
Son yuxuya yem oldular;
Düşüb qaldı bir yanında
Yox, düzünü deyim gərək:
Amma döyüş meydanında
Mərd dayandı döyüşçüək!

19

Bir yaxşı bax sinəm üstə
Yeri qalıb caynaqların,
Sızır hələ qanı üzdə,
Bitişməyib qaynaqları.
Nəm örtüklü qara torpaq
Təzələyər, yetişdirər.

Zaman gələr sarıyaraq
Əcəl özü bitişdirər.
Yaraları lap əvvəldən
Hiss etmirdim meşədə mən...
Girməyəydim bəhsə gərək,
Oyun qurdu mənə fələk!

20

Məşəlikdən yola çıxdım:
Göydən köçüb göyün ayı,
Nə ulduz var, nə halayı,
Dan sökülüb, yol açıqdı.
Uzaqdakı bir auldan
Göyə qalxır tüstü-duman;
Səs gətirdi əsən külək,
Qulaq verdim dinşəyərək;
Külək susdu, susdu səs də,
Görünmədi bircə kəs də.
Tanış gəldi o yer mənə,
Qorxu canı aldı yenə.
Anlamadım xeyli zaman,
Qarşımdakı nədir belə?
Həmən türmə, həmən zindan,
Sovurmuşam vaxtı yelə.
Hədər gedib hər əzabım,
Yurd həsrətim, iztirabım;
Nədən ötrü? Axı niyə
Azadlığın nəşəsini
Daddım ancaq üç günlüyə?
Sözlü palıd meşəsini
Gördüm ancaq üç günlüyə.
Niyə ömrün bu çağında
Çiçəklənən növrəğimda

Qəbrə getsin mənimlə bir
Arzu, istək, ümid, fikir;
Dözülməsi ağır, çətin
Bu minnətli mərhəmətin.
Dalıb bəzən şübhələrə,
Sanırdım ki, bir rüyadır
Göz önündə gördüklərim,
Görüb fikir verdiklərim.
Amma qəfil, birdən-birə
Dindi zəngin sərt fəryadı.
Çox şeyləri aydınladı
Çox şey mənə indi çatdı!
Doğmaları, qüdsiyyəti,
Çöllərdəki hürriyyəti,
At belində süzdüyümü,
Qayaların arxasında
Tay-tuşların sırasında
Daim qalib gəzdiyimi
Xəyalımdan pozub silən
İndi səsi tanış gələn
Bu zəng olub, bu səs olub.
Nələr nəylə əvəz olub?
Elə bildim qızdırılmış
Ox sancıldı düz köksümə.
Onda gəldim mən özümə;
Anladım ki, bundan belə
Yolum düşməz doğma elə.

21

Yetməsəm də, həsrətimə,
Mən layiqəm qismətimə!
Yol olmamış hələ yarı,
Yaman gündə, betər gündə

Yaxşı atlar yamanları
Çox saxlamaz öz tərkində;
Baxmaz yolda itəninə,
Çarıb gedər vətəninə.
Boş xəyalla, boş diləklə
Səpələnmiş bir ürəklə
Mən kiməm ki, nəhs eyləyəm
Yaxşı atla bəhs eyləyəm.
Canda zindan damğası var.
Arzularım hara sığar?
Bax belədi tər çiçək də
Göyərirsə zindan ləkdə,
Bir gün yeri dəyişərsə,
Onu harda əkirsən ək –
Yarpağına gün düşərsə,
Büzüşərək ləçək-ləçək
Tezcə solub gedəsidi,
Yer üzündən itəsidi.
Gün gördümü gömüləcək
Zindanlarda bitən çiçək.

22

Onun kimi gün məni də
Qarsıyırdı ütə-ütə;
Göy otluqda baş gizləmək
Hədər idi, hədər bişəkk.
Orda quru ot çələngim
Olmuş idi od çələngim.
Ağaclarda yarpaq da – od,
Ayaq altda torpaq da – od;
Gün şaxıyıb yanan zaman
Buğ qalxırdı qayalardan.
Od içində donub həyat,

Nə quş dinir, nə həşərat.
Heç çayın da zümzüməsi
Ovutmayıf tənqnefəsi.
Təkcə ilan qıvrılaraq
Çıl-çırpıdan sıyrılaraq
Dik atılıb, düz dayanır;
Sarı yalı par-par yanır;
Birdən zərli qılınc kimi
Qumsal yeri kəsib gedir,
Sanki gündən bezib gedir.
Birdən üçqat bükülərək
Yerdən göyə tullanır o.
Sonra gözdən əkilərək
Kolluqlara yollanır o...

23

Hava sakit, göylər – açıq.
Diqqət etsən bir azacıq,
Əkinlərdən o tərəfə
Düzülərək sanki səfə,
Qaralırdı cüt qoşa dağ.
Görünürdü monastır da
Divarları parlayaraq.
Araqva, Kür axıb ordan
Kolu-kosu yara-yara
Şütüyürdü uzaqlara...
Var gücümü toplayaraq
İstədim ki, qalxıb yerdən
Birbaş ora qaçım... ancaq
Gicəlləndi başım birdən.
Hey olmadı bir qışqıram,
Sönürdüm mən aram-aram.
Yaxınım yox, yetə haya,

Soraqlaya-soraqlaya.
Sanırdım ki, tamam keyəm,
Dərin bir çay dibindəyəm.
Çox sehrli bir məkandı,
Dörd tərəfim sis-dumandı.
Sinəm üstü axın yeri,
Axır çayın ləpələri.
Göz oxşayan bir mənzərə
Qəlbə ləzzət verə-verə
Ovunduqca qəlbədə yara,
Qorxurdum ki, huş apara;
Günəş yarıb dalğaları
Yeridikcə mənə sarı
Aydan qəşəng görünürdü,
Aləm nura bürünürdü.
Yoxdu özgə səs də, ün də...
Balıqların küyülündə
Xoş qılıqlı biri vardı,
Hey başıma dolanardı.
Belindəki qızıl xallar
Bərq vurardı suda par-par.
Qəmli baxan yaşıl gözlər
Bir naz-qəmzə eləyirdi
Nazla nəsə söyləyirdi;
Pıçıltılı şirin sözlər
Sehrlənib süslənirdi,
Nəğmə kimi səslənirdi:

«Mənim balam, yanımda qal,
Hürriyyətdi suda həyat.
Rahatlıqdı bu hürri mahal,
Sərinə göz, sərinə yat.

Səsləyəyəm bacıları,
Halay vurub rəqs edərik.
Gedər ağrı-acıların,
Nə dərdin var – biz bilərik.

Yumşaq yerdə rahat uyu,
Yorğanındı şəffaf pərdə.
Ötən saysız illər boyu
Nağıl dinlə sehlərdə.

Canım-gözüm, sirr nə gərək,
Daha keçib gizlətməkdən.
Hürr suları sevdiyimtək
Səni candan sevirəm mən».

Xoşhal olub nəğməsindən,
Dinlədikcə dinlədim mən.
Sanırdım ki, onun səsi
Bir də çayın zümzüməsi
Qaynayıblar, qarışıblar,
Bir-birinə yaraşıblar.
Bu məqamda bayılmışam –
Gözlərimdə qaralıb şam.

24

Bax beləcə yatan yerdə
Tapıb məni qaldırıblar.
Danışmayım daha bir də.
Qalanlardan xəbərin var.
İnan, qoca, inan qəlbən
Bircə şeyə yanırım mən.
Doğma yurdda, doğma yerdə
Soyuq, sakit bir qəbirdə
Uyumağım (haqq, ya nahaq)

Mənə qismət olmayacaq.
Öləcəyəm intizarda...
Vətən adlı bir diyarda
Nə halıma yanılacaq,
Nə də adım anılacaq.

25

Əlvida, ata... əlvida,
Bir taledi, bəlkə, bu da.
Əlini ver vidalaşacaq,
Mənim əlim – yanar ocaq.
Bax beləyəm yaranandan,
Od-alovum çıxmır candan.
Yetişdirib son anını
Yandırırbdı zindanını,
İndi qalıb haysız, hovsuz,
Daha geri dönə bilməz.
Bundan belə od-alovsuz
Qəlb sevinib, ürək gülməz.
Nə xeyri? Lap rüyaların
Qucağında qala ruhum,
Cənnətməkan ola ruhum?
Mən boz, sital qayaların
Arasında oynadığım,
Oynadıqca doymadığım
O uşaqlıq çağlarının
Bir anını bircə kərə
Mən cənnətə dəyişməyəm.

26

Vədə yetib ölsəm əgər,
(İnan bu da çox az çəkər)
Tapşır məni aparsınlar

Dəfn etsinlər bağımızda.
Orda bir cüt akasya var,
Çiçəklənir hər il yazda.
Dörd tərəfi yaşıl çəmən,
Havası da təmiz, tərdi.
Gün doğanda gündə çimən
Yarpaqları yaşıl zərdi.
Bəlkə, orda son dəfə mən
Doyum göyün ləzzətindən.
Heyran olum, baxım bir az
Boy verəndə ordan Qafqaz.
Bəlkə, o da zirvəsindən
Göndərirdi yellər ilə
Salamladı məni qəlbən
Şirin-şirin dillər ilə.
Onda mən də bilərəm ki,
Dost-qardaşdan gələnim var.
Rahat-rahat ölərəm ki,
Buz tərimi silənim var.
Nəsə deyən dodaqları
Xatırladar son nəfəsdə
Doğma, əziz bir diyarı.
Nəsə tapıb mən o səsdə
Uyuyaram, olub aram,
Heç kəsi də qarğımaram».

1839

İBLİS

(Şərq hekayəti)

Birinci hissə

I

Cənnətdən qovulan pərişan İblis
Süzdükcə göylərdə nahaq dünyanı,
Gözləri önündən ötürdü səssiz
Gözəl günlərinin həzin karvanı:
O vaxt mələk idi, qənirsiz mələk,
Bu cahan mülkündə xoş günü vardı;
Quyruqlu ulduzlar gülümsəyərək,
Ona salam verib, salam alardı.
O vaxt qalın-qalın dumanlar içrə
Dalıb xəyallara dərinədən dərin,
İdrak yanğısıyla gümanlar içrə
Seyrinə dalardı səyyarələrin.
Böyük yaradanın o hürr ilkini
Qəlbən inanırdı, sevirdi onda.
Nə şübhəsi vardı, nə də bir kini!
Beynini yormurdu sonsuz cahanda
Bəhrəsiz illərin bezgin qatarı...
Daha nələr, nələr... di gəl ki, canda
Hamsını anmağa yoxdu tutarı!

II

Haçandır dolanır sərgərdan, səfil,
Tapmır kainatda sığınacaq yeri;
Şütüyüb ötdükcə il dalınca il,
Andırır yeknəsəq dəqiqələri.

Hökmran kəsilib cılız dünyaya,
Bir ləzzət duymadan, şər yaya-yaya
Yamanlıq göyərtdi neçə qərinə,
Gördü cılız dünya haman-hamandı,
Sədd çəkən tapılmır əməllərinə –
Axırda bezikib şərdən usandı.

III

Qafqaz dağlarından düşüb güzarı
Uçurkən göylərdə cənnət sürgünü,
Ondan aşağıda Kazbekin qarı
Almaztək yanırıdı ilin hər günü.
Dibsiz dərələrdə qara çat kimi
İlan yollarını xatırladaraq,
Qıvrılıb çapırdı Dəryal at kimi!
Terek də, boynunda yalı çal-çataq,
Sıçrayıb şir kimi nərildəyirdi.
Mavi yüksəklikdə nə qədər qurd-quş
Qulaq kəsilərək bir dövrə qurmuş;
Bu sular onlara nələr deyirdi!
Uzaq ənginlikdə qatarbaqatar
Qırmızı buludlar, qızıl buludlar
Müşayiət edirdi axan suları
Cənub ellərindən şimala sarı;
Sehrli, tilsimli laydır qayalar
Əyib başlarını sahil boyunca,
Mürgülü döyə-döyə, bu yüyürək, qaçar,
Oynaq dalğaları süzür doyunca.
Dumanlar içindən sıyrılıb çıxan
Saray qüllələri zəhimli, məğrur;
Qafqaz qalasının önündə hər an
Sərvaxt nəhənglərdi, keşikçi durur!
Hər yan gözəllikdi, hər yan yabanı,

Möcüzə yaradıb tanrı dünyanı!
Fəqət məğrur İblis dönüb süzəndə
Tanrı xilqətinə elə baxırdı,
Sanki gözlərindən nifrət yağırdı;
Heç nə duyulmurdu amma üzündə.

IV

Birdən qarşısında canlanıb qəfil,
Gül açıb gülləndi ayrı mənzərə:
Parlaq Gürcüstanın varı elə bil
Al-əlvan xalıdır, sərilib yerə:
Bəxtəvər məmləkət, xoşbəxt təmtəraq,
Sərnlər, qələmələr sütunlarsayaq!
Rəngbərəng daşlardı dibində varı
Qıjhaqıj şütüyüb axan çayların.
Burda koma-koma açılıb güllər,
Üstündə çağlayıb coşan bülbüllər
Nakam məhəbbətdən dastan deyirlər!
Boynuna dolanan qalın sarmaşığı
Boylu çinarlara verir yaraşığı.
Elə kahalar var, qopanda qızmar
Orda daldalanır ürkək marallar.
Burdadı həyatın eşqi, həvəsi,
Dinən yarpaqların xışıltı səsi,
Neçə min bitkinin ətri, nəfəsi!
Günorta qızmarı – ləzzət qədirli,
Gecələr – həmişə şəhli, ətirli,
Göylərin möcüzə naxışı kimi,
Bərq vuran ulduzlar sehrli, sirli,
Gürcü qızlarının baxışı kimi.
Heç nə oyatmırdı bu şux təbiət
Onda paxıllıqdan, həsəddən özgə.
Nə yeni bir həvəs, nə yeni qüvvət

Çıxmadı o sürgün cəsəddən özgə.
Gözləri önündə gördüyü qüdrət
Ya kin oyadırdı onda, ya nifrət.

V

Bir ev tikdirib ki, ağsaçlı Qudal,
Təpəsi buludda, həyəti meydan.
Adi zəhmət deyil ordakı cəlal,
Yoğrulub qulların göz yaşlarından.
Divarın kölgəsi burda hər səhər
Dağların döşünə yatır boyatək.
Qayada oyulan lay-lay pillələr
Yandakı qüllədən enir çayadək.
Bir də görürsən ki, fasilələrlə
Bəyaz çadra kimi örpəyi üzdə,
Şahzadə Tamara o pillələrlə
Enir sudan ötrü Araqva üstə.

VI

Qayadan boylanıb baxır nə vaxtdı,
Çoxdan eşidilmir burda səs-səmir;
Bu günsə hər tərəf, hər yan qonaqdı,
Şərablar süzülür, zurna səslənir.
Böyük süfrə açıb əqrəbasına,
Bu gün nişan taxır Qudal qızına.
Xalıyla döşənir gəlinin yeri,
Böyründə, başında – rəfiqələri,
Ortada musiqi, oyun, çal-çağır,
Üzlərdən, gözlərdən xoşbəxtlik yağır.
Məclisdən xəbərsiz gün yavaş-yavaş
Dağlar arxasına yollanır birbaş.
Cavanlar oxuyur əl çala-çala,
Gəlin də əlini atıb qavala

Başının üstündə fırladır onu,
Yellənir əynində qırçınlı donu;
Hərdən aralıqda səkir quş kimi,
Hərdən də dayanır yorulmuş kimi;
Alışıb parlayır nəmli gözləri,
Kirpiklər altında – qısqanc nəzəri;
Bir də görürsən ki, çatıb qaşını,
Bir azca irəli əyib başını,
Xalının üstündə səyriyib üzür,
İlahi ayaqlar min naxış düzür;
Zərif çöhrəsində təbəssüm – inci,
Qaynar gözlərində uşaq sevinci;
Sularda bərq vuran ayın ziyası
Belə təbəssümə tay ola bilməz;
Həyatın, gəncliyin canlı mayası
Bir quru təşbehə pay ola bilməz!

VII

And olsun o başdan doğan ölkərə,
Fəerli axşama, nurlu səhərə,
Nə gözəl İrənin bir hökmranı,
Nə də yer üzünün bircə xaqanı
Bu sayaq gözlərdən busə dadmayıb.
Günorta zamanı günəş qızanda,
Hərəm fontanından sular sızanda
Ələnib, çilənib incitək onda
Belə bir əndamı şəh islatmayıb.
Hələ bu dünyada bir kəsin əli
Oxşaya bilməyib o şux gözəli –
İpək hörüklərə nəfəs çatmayıb.
Əlindən çıxalı cənnət dünyanın
And olsun, dolaşib gəzsən hər yanı,
Heç yanda tapmazsan belə bir canı.

VIII

Qudalın varisi, qolu-qanadı,
Hürrün, azadlığın o şux övladı
Oynayıb rəqs edir sonuncu kərə,
Yolunu gözləyir gələn səhərə
Hələ görmədiyi bir yad məmləkət,
Bir özgə ailə, bir özgə külfət,
Bir də ki, kədərli kölə iqbalı!
Səksəkə içində dəyişən halı
Aydın çöhrəsini pozurdu hərdən;
Elə zərifdi ki, o incə gərdən,
Ondakı o sadə, saf təbiəti,
O boyu-buxunu, qəddi-qaməti
Elə o andaca görsəydi İblis,
Hər şeyə təzədən göz gəzdirərdi:
Əzəlki soyunu yad edib, şəksiz,
Yana çevrilərdi, köks ötürərdi...

IX

İblissə görürdü... amma bir anlıq
Sirli, anlaşılmaz bir nigaranlıq
Qəfil giziltitək keçdi canından,
Qəlbinin boş qalan xanımından
Təsirli bir səda ucaldı yaman;
Qayıtdı təzədən imana, dinə,
Xeyir dərgahına, eşq məbədinə!
Gözəl mənzərəyə bir xeyli müddət
Sevinclə, həvəslə eylədi diqqət.
Bu zaman arzudan arzu doğantək
Ötən günlər üçün qaynadı qanı;
Ulduz arxasınca ulduz axantək
Axdı xəyalların sonsuz karvanı.
Sanki pərçimlənib dondu yerində,

Təzə qəm göründü nəzərlərində.
Qəlbində duyğular, hislər alışdı,
Bir vaxt doğma olan dildə danışdı;
Yenidən doğulur, deyəsən, aha!
Fikrində məkr də tapammır daha!
Bəlkə, unudubdu? Unutqanlığı
Tanrısı əzəldən verməyib axı;
Elə versəydi də, götürməzdi heç!..

X

Candan əziz tutub toyun adını,
Adaxlı yol boyu çapır atını;
Tükənib qəlbində səbri, qərarı,
Tələsir yetirsin axşama sarı.
Atı qova-qova, sevincək, xoşbəxt,
Araqva boyuna çatır, nəhayət.
İstilər sovuşub, gün batabatda
Onun arxasınca, ağır yük altda
Sürünür güc-bəla dəvə qatarı,
Səslənir yeknəsəq zıncırovları.
Cər-cehiz yüklənib, yol gedir karvan.
Sinodal hakimi özüdür sarvan.
Kəmər yaraşıqdı çevik qamətə,
Qılıncın, xəncərin alışır rəngi;
Günün şüasında yanır hər vədə,
Asılıb çiyində zaqlı tüfəngi.
Küləkdə yellənir təzə çuxası,
İşləmə baftadı, zərdi yaxası.
Yəhərin örtüyü ipək atlaslı,
Əlində yüyəni saçma qotazlı.
Altında kəhəri köpükdü dümağ,
Qiyməti – əvəzsiz, cinsi – Qarabağ,
Enişdə, yoxuşda, dərədə, dikdə

Hürküdən şəklənir, fınxırır bərkdən,
Köpüklü sulara baxır gözucu.
Yollar – təhlükəli, ağır, yorucu;
Solunda qayalıq – sıldırım, salxım,
Sağında dalğalar – köpüklü, çılğın.
Yollar dolandıqca zaman daralır,
Üfüqdə günəşin rəngi saralır.
Qarlı zirvələri bürüyür duman,
Sürəti artırıb, yeri yir karvan.

XI

Yol üstə bir məbəd... neçə il qabaq
Bu yerdə qəfildən qan salıb qısas.
Ömrünü Allaha bağışlayaraq
Övliya olubdu burda bir knyaz.
Elə o gündən də bu yerdən ötən,
Xeyirə yollanan, döyüşə gedən
Övliya önündə durub bir qədər,
Əlləri sinədə dua ediblər.
Dualar nicatı olub onların
Qəfil qılıncından müsəlmanların.
Adaxlı xor baxıb, saymayıb qəti
Köhnə kişilərdən qalma adəti.
Hiyləgər İblissə onu bu yerdə
Xəyala daldırıb fitnə qatırdı.
O cəmərd adaxlı dərin fikirdə
Yarın ləblərindən busə dadırdı.
Qəfil iki nəfər çıxıb urcaha,
Bir güllə atdılar! Bu nəymiş, aha!
Qaranlıq içində qara atlılar
Birdən çoxaldılar, birdən artdılar.
Əyib papağının qaşını bir az
Üzəngi üstündə dikəldi knyaz.

Bir kəlmə dinmədi süzdü əngini,
Parladı lüləsi türk tufənginin.
Atı qamçılıyıb, cumdu qırğıtək
Bir anda hamını etdi pələsəng.
Qışqırıq, hay-haray, inilti, söyüş
Səslənib düzlərdə odlu dərbədə.
Çox uzun çəkmədi, səngidi döyüş,
Tüpürdü dabana pampağ gürcülər!

XII

Ara sakitləşib, hay-küy keçəndə
Şaşqın dəvələr də dəhşət içində,
Süzüb atlıların meyitlərini,
Hərdən dəyişdikcə əzəl yerini,
Zıncırov səsləri tutub hər yanı,
Başına alırdı düzü-dünyanı.
Dövrəyə almışdı gecə quşları
Karvanı talayan vurulmuşları!
Daha gözləmir di onları məzar
Monastır içində, tavanlar altda –
Dədə-babaların yatdığı qatda.
Yasa gəlməyəcək ana-bacılar, –
Çadraya bürünmüş ağrı-acılar!
Ağrı deyə-deyə heç bircə kəs də
Şivən salmayacaq tabutlar üstə.
Comərd, qayğıkeş bir əl mübarək
Bir xaç ucaldacaq bu dağ başında –
Həmin döyüşlərin xatirəsitək
Yolun kənarında, qaya qaşında.
Hər bahar sarmaşiq çiçək açanda
Boynuna dolanıb həmin o xaçın,
Göylərə şütüyən başı ucunda
Həm çətir olacaq, həm zümrüd tacı.

Yorğun yolçular da dönüb bir qədər
Onun kölgəsində dincələcəklər...

XIII

Şığıyıb at çapır ceyrandan ötə,
Elə bil tələsir döyüşə yetə!
Arabir fıncırıb dartır dizini,
Şəklənib küləyə tutur üzünü.
Burun pərələrin geniş açaraq
Nalını torpağa döyür taqqataq.
Pırtlaşıq yalını silkəyib sağa,
Təzədən şütüyüb, uçur qabağa.
Dinib danışmayı, susqundu atlı,
Çırpınır yəhərdə dərqli-təzadlı.
Boynu silkələnir yalın belində,
Daha yüyəni də durmur əlində.
Tükənib taqəti, tamam hallanıb,
Ayaq üzəngindən çıxıb sallanıb.
Fısqırır axdıqca alınının qanı,
Elə bil indicə çıxacaq canı.
Ox kimi süzən at! Qeyrət vədəsi
Döyüşdən salamat saxladı onu.
Heyif, osetinin zalım gülləsi
Gəlib qaranlıqda haqladı onu!

XIV

Qudalın evində qopdu vay-şivən,
Yığışıb həyəətə doldu camaat.
Kim belə teyləyib, kimindi görən,
Qarıda diz çöküb yerə yatan at?
Nəfəsi kəsilən atlı kimdi bəs,
Əsmər qırıqlara heyrət ələnib.
Kimlərə rast gəlib bu taleyi nəhs?!

Paltar, silahı qana bələnib.
Atın yalmanını bərk-bərk sıxaraq
Əllər quruyubdu, qaxacdı, nədi?
Ey gəlin! Gözlərin yola baxaraq
Adaxlı yolunu çox gözləmədi!
Knyaz sadıq çıxdı verdiyi vədə,
Vaxtında yetirdi bu toy elinə.
Yazıqlar olsun ki, bir də heç vədə
Qalxa bilməyəcək kəhər belinə!..

XV

Qayğısız bir evə göndərib yası,
Çaxdı ildırımtək tanrı cəzası!
Hönkürə-hönkürə keçib otağa,
Zavallı Tamara düşdü yatağa;
Gözünün yaşları su kimi axdı,
Nəfəsi təngidi, sinəsi qalxdı;
Ona elə gəldi, sehrli bir səs
Dinir başı üstə, əsrarla dolu:
«Ağlama, övladım, ağlama əbəs,
Sənin göz yaşların canlı şəh olub
Cansız bir cəsədi dirildə bilməz.
Ancaq öz gözünü dumanlandırır,
Zərif yanaqları yaxıb, yandırır!
O çox uzaqdadır. Hay verməz daha
Çəkdiyən ağrıya, amana, aha.
Onun nəzərini ilahi bir nur
İndi haradasa çoxdan uyudur;
Həzin zümzüməli bir cənnətdədir,
Onunçün dünyanın röyası nədir?
Kədərlı, zavallı, ağlar bir mələk
Cənnət qonağının nəyinə gərək.
Yaxsıca dərk elə həqiqəti, gəl,

Əcəl çoxdan çəkib onu yanına,
O əcəl qisməti dəyməz, ey gözəl,
Əziz kədərinin bircə anına!»
«Sonsuz səma okeanı,
Nə yelkəni, nə sükanı!
Duman içrə birər-birər
Süzüb axır səyyarələr.
İntəhasız düzlərə bax,
Nə iz qalır, nə də soraq
Axıb gedən buludlardan,
Tiftik didən buludlardan.
Vüsəl çağı, hicran dəmi
Nə sevinci, nə də qəmi...
Nə iqbala yanıb sınar,
Nə keçmişə hayıfsınar.
Yaman gündə üzülərək
Sən onları xatırla tək.
Dünyəviyə sayğısız ol,
Onlar kimi qayğısız ol!»

Qara örpəyini çəkib beləcə
Qafqazın üstündən asanda dünya,
Sehrli sözlərdən məst olub gecə,
Əfsunlu-əfsunlu susanda dünya;
Külək tərpedəndə qayalar üstə
Saralan otları, solan otları,
Çırpına-çırpına ürküb o səsdən
Gecəyə cumanda quş qanadları;
Tənək bağlarında şəhdən açılıb
Güllər ləçəyini yerə sərəndə,
Gecənin qoynundan ay da saçılıb
Dağlar arxasından boy göstərəndə,

Səni oğrun süzən ayın nurunda
Hazır olacağam mən hüzurunda.
Arayıb, axtarıb, tapıb yerini,
Sübhəcən yanında fal quracağam.
Oxşayıb o ipək kirpiklərini,
Qızıl röyalara daldıracağam...»

XVI

Susub uzaqlarda kəsildi sözlər,
Qopub bir-birindən süzüldü sözlər.
Yerindən atılıb döyükdü yaman,
Sardı sinəsini təşviş, həyəcan.
Qüssədi, hürküdü, ya qəlb həsrəti?!—
Bəlkə, müqayisə tamam heç nədi.
Hislərin hamısı birdən çağladı,
Könlünü zarıdan buxov laxladı.
Od-alov oynadı damarlarında,
Ona elə gəldi: o səslər hələ
Dolanır otağın divarlarında.
Yorğun gözlərini səhərə yaxın
Çəkib qapasa da, şirin bir yuxu,
Dolaşdı fikrində, amma sonadək
Şahanə bir istək, qərib bir istək.
İlahi hüsnüylə par-par yanaraq,
O bəlirsiz qonaq, lal-dinməz qonaq
Qızın başı üstə əyib başını,
Sonsuz bir kədərlə çatdı qaşını.
Gözləri sevgidən elə yanırıdı,
Elə bil gözələ hayıfsınırdı.
Nə göylər mələyi, nə də yar idi,
O, qıza ilahi havadar idi.
Yox, yox, bəzəmirdi başında saçı
Qövsü-qüzəhlərin al-əlvan tacı.

Cəhənnəm odundan sinəsi dağ-dağ
Pörşənən şeytan da deyildi, əlbət;
Aydın bir axşama misaldı ancaq:
Nə gündü, nə gecə, nə nur, nə zülmət!..

İkinci hissə

I

«Atacan, atacan, at bu hiddəti,
Sən öz Tamaranı qarğıma qəti.
Niyə ağlayıram? Səbəbini bil,
Mənim göz yaşlarım təzə ha deyil.
Qoy uzaq ellərdən, uzaq diyardan
Axışıb gəlməsin adaxlılar da.
Çoxdu Gürcüstanda gözəllər... nəşə,
Ərə getməyəcəm heç vaxt, heç kəsə!
Qarğıma, ay ata, qəhərlənmişəm,
Özün ki, görürsən zəhərlənmişəm,
Günbəgün soluram, qəlbimdə cin var,
Yaxamdan əl çəkmir naçar xülyalar.
Məhv olub gedirəm, yazığın gəlsin,
Apar kilsəyə qoy, qəddim düzəlsin.
Danışım qəlbimi didib sökəni,
Orda xilaskarım hifz etsin məni.
Daha gün görmərəm xoş günlər içrə...
Qoy elə əvvəldən dumanlı hücrə
Məni tabut kimi qoynuna alsın,
Ruhuma qüdsiyyət şöləsi salsın...»

II

Qohumlar yığışb həzin bir axşam
Uzaq monastıra apardı onu.
Qızın görkəmini dəyişdi tamam

Qıllardan çitənmiş təvəkkül donu.
Həmişə al-əlvan geyinən mələk
Rahibə paltarı geydi əyninə.
Di gəl ki, ürəyi həmişəkitək
Yasaq duyğularla döyündü yenə.
Şamın işığında, mehrab önündə
Hərdən təntənəli şərqi dinəndə
Dualar içində tanış bir səda
Tanış bir söhbəti gətirdi yada.
Dumana bürünmüş yuxarı qatda
Mehrabın toranlı tağları altda
Hərdənbir görünüb, sürüşüb bihal
Dinməzcə-dinməzcə tanış bir xəyal
Ulduztək parlayıb girdi araya,
Cəzb edib çağırdı... ancaq haraya?

III

Uzaq dərələrin dərinliyində,
Cüt təpə dibində qüdsi monastır
Çinarlar, qovaqlar sərinliyində,
Daldada uyuyan qədim mirasdır.
Hərdən o yerlərə çökəndə axşam,
Günahkar mələyin qəndilində şam
Titrəyib hücrənin pəncərəsində,
Gah yanıb, gah sönür qəm bərəsində.
Badam kölgəsində yatır türbələr,
Durub keşiyində xaçlar mükəddər,
Səssizcə-səssizcə süzür dünyanı,
Quşların cəh-cəhi tutur hər yanı.
Səpsərin çeşmələr qaynayıb, daşıb
Çarpılır daşlara şaraqqaşaraq;
Yalçın qayaların belindən aşıb
Bir dərin dərədə qucaqlaşaraq,
Bir məcra qoynuna sığıb gedirlər,
Çiçəkli düzlərə axıb gedirlər.

IV

Dağlar qatarlanıb şimala sarı;
Dan yeri ağarıb Ülkər doğanda,
Dərin dərələrin sis-dumanları
Çəkib ətəyini yerdən yığanda
Üzünü qıbləyə tutub müəzzin
Azana çağırır müsəlmanları;
Kilsə zəngləri də səslənib həzin,
Oyadır yuxudan xristianları.
Belə təntənəli, səhrli anda
Bir gürcü gözəli, bir boyu bəstə
Sürahi səhəngi çiyininin üstə
Enib suya doğru addımlayanda
Cığırılar daha da sərt görünürdü.
Üstünü qar almış silsilə dağlar
Olub bənövşəyi qorxunc lay divar,
Mavi geyinirdi, göy bürünürdü.
Qüruba dönəndə həmin bu yerlər
Al-əlvan geyinib şəfəq səpirlər.
Kazbek də əynində qumaş cübbəsi,
(Çalma buludları deşir tərəsi)
Dayanır Qafqazın hökmdarıtək,
Hamıdan ucada, hamıdan yüksək.

V

Amma Tamaranın deyil gərəyi
Nə belə gözəllik, nə bu heyranlıq.
Yasaq duyğularla çırpır ürəyi,
Hər tərəf zülmətdi, hər şey qaranlıq.
Adi bəhanədir əzablar üçün
Gecə zülməti də, gün işığı da.
Mürgü vura-vura elə ki, bütün
Sərinə bələnir yer aşağıda,

İlahi ikona önündə durub,
Çılğınlıq içində boynunu burub
Hönkürə-hönkürə örtür üzünü;
Belə səs-səmirsiz sakit gecələr
Bəzən bu yanlardan gəlib keçənlər
Dayanıb dinləyir hönkürtüsünü;
Sonra da düşünür: «Bəlkə, bu cindir,
Yəqin, mağarada zəncirlənibdir!»
Beləcə cin kimi tutub adını,
Yolçular qorxudan qovur atını.

VI

Tez-tez pəncərənin önündə durub,
Bir qəmli həsrətlə boynunu burub
Boylanır təlaşla hücrə qəfəsdə,
Gözləri yollarda, qulağı səsdə.
Sinəsi ahlardan ələk-vələkdir,
Kimsə pıçıldaıyır: o gələcəkdir!
Heç əbəs deyilmiş, əbəs deyilmiş
Bunun yuxulara bürünməyi də,
Onun qəmli-qəmli görünməyi də
Əcəb möcüzələr açıb deyirmiş.
Haçandı qərq olub qüssə-kədəre,
Amma niyəsinə özü bilməyir.
Dua oxumazdı müqəddəslərə,
Bunasa ürəkdən dua eləyir.
Elə ki, soyunub girir yatağa,
Əzablar içində üzür özünü;
Od olub yaxdıqca yastıq üzünü,
Diksini yerindən qalxır ayağa;
Çiyinlər titrəyir, əsir çənəsi,
Gözlər dumanlanır, yanır sinəsi,
Bir vüsal axtarır qucaqlarında,

Öpüşlər əriyir dodaqlarında.

VII

Geyindi axşamın çən örtüyünü
Gürcüstan elində hər dərə, hər dağ.
İblis də (vərdeşin əlində yönü)
Yenə monstıra gəldi uçaraq.
Bir xeyli duruxdu, poza bilmədi
O sakit ocağın qüdsiyyətini.
Bir də elə sandı, hazırdı qəti
Biryolluq unutsun pis niyyətini.
Qoynunda qərq olub qəm-xəyalların,
Gəzindi böyründə uca divarın.
Yarpaqlar titrədi addım səsindən,
Gördü ki, o qızın pəncərəsində
Titrəyir qəndilin şüa telləri,
Kimisə gözləyir haçandan bəri!
Ətrafı çuğlayan sükutda birdən
Çal-çağır başladı, elə çal-çağır –
Çonqur sədaları süzüldü dən-dən,
Elə bil səslər yox, göz yaşı axır!
Süzülüb axdıqca səs birər-birər
Elə çağlayırdı, elə dinirdi,
Elə bil o dadlı, şirin nəğmələr
Göydə bəstələnib yerə enirdi.
O səslər, bəlkə də, əzəl yarını
Vüsala səsləyən bir mələyindi.
Uçub hayandansa gələrək indi
İstəyir ovutsun qəm-qubarını!
Eşqin kədərini, həyəcanını
Ömründə ilk dəfə hiss etdi İblis,
Gizli bir təhlükə sardı canını,

İstədi aradan əkilsin səssiz,
Qanad tərپənmədi... elə bu vaxtı
Gözündən alovlu bir damcı axdı.
O ağır, siqlətli bir damcı yaşdan
Hücrədə ömürlük iz qaldı daşda.
Qaldı bu günlərin inancı kimi,
Qaldı fəvqəlbəşər bir damcı kimi!

VIII

Girdi monastıra, eşqə müntəzir,
Bir yaxşı niyyətlə, açıq ürəklə.
Beynində bir fikir dolaşib gəzir:
Yeni dövran gəlib yeni diləklə!
İntizar içində titrək səksəkə
Səssiz məchulluqdan doğan təhlükə
Sanki ilk dəfəydi görünüb gözə,
Məğrur bir könüllə durub üz-üzə.
Kim bilir, bəlkə, bu, bir əlamətdi,
Görəcək günləri yamandı, bəddi.
İçəri girəndə gördü önündə
Dayanıb qürurla, alını yuxarı –
Günahsız gözəlin himayədarı,
O cənnət elçisi günahsız mələk;
Nurlu təbəssümlə gülümsəyərək
Qanadı altına alıbdı qızı,
Üzündən ilahi bir işıq sızır.
Birdən qamaşdırdı yaman gözləri,
Dəhşətlə, vəhşətlə yanan gözləri.
Salamsız-kəlamsız, uzun-uzadı
İblisə hiddətli sözlər qovzadı:

IX

«Sən ey çılğın İblis, əxlaqsız İblis,
Səni kim çağırıb bu gecə vaxtı?
Olmayıb bu yerdə yamanlıqdan iz,
Məşuqə gəzməyin burda nahaqdı.
Nahaq gəlişinlə xələl gətirmə,
Sən mənim eşqimə, məhəbbətimə.
Bu məbəd ülvidi, anla bir kərə,
Cinayət cığırını salma bu yerə.
Səni kim çağırıb? Bu yerdə səssiz
Baxıb acı-acı qımışdı İblis.
Gözündə qısqanclıq alışıdı, yandı,
Qəlbində əzəlki nifrət oyandı.
Hiddətlə söylədi: «Mənimdi o qız,
Sən əl çək, mənimdi, mənimdi yalnız!
Hakimlik eləmə, çox gecikmisən,
Nə mənə hakimsən, nə də ona sən.
O məğrur ürəyi sehləmişəm,
Onu öz eşqimlə möhürləmişəm.
Yoxdu burda sənin məbədin daha,
Eşqə ixtiyar da məndədir daha».
Çevrilib son dəfə günahsız mələk,
Zavallı gözələ göz yetirərək
Açıb qanadını səssizcə çaldı,
Göyün boşluğuna uçub yoxaldı...

X

Tamara

Ey sözü xatalı, özü müxənnət,
Cəhənnəm göndərilib səni, ya cənnət?
De kimsən? De nəсэн?

İblis

Lap şahanəsən!

Tamara

Bir dillən, cavab ver, nəçisən, nəсэн?

İblis

Uzun gecələrdə, sükutlu anda
Fikrini ruhuna pıçıldayanda
Səsinə sən qulaq verdiyin kəsəm;
Dərdi-məlalını çətin dünyada
Özünü yuxuda gördüyün kəsəm.
Bir sərt baxışımla ümid qıranam,
Heç vaxt sevilməyə bəxti viranam.
Yerdə qullarımın allahıyam mən,
İdrak hakimiyəm, hürri şahıyam mən.
Göylərin yağışı, yerin zalımı,
Gəldim ayağına... di gör halımı.
Sənə gətirmişəm, haqqa tapınıb,
Eşqin duasını, yalvarışını,
Səmimi könlümün ilk əzabını,
Bir də gözlərimin ilkin yaşını!
Amandı, rəhm elə, bir dinlə məni,
Qaytara bilərsən sözünlə məni
Xeyir dərgahına – uca göylərə.
Sevgidən toxunmuş tülə bürünüm,
Eşqinlə ucalıb qalxım o yerə,
Bir yeni Mələktək yeni görünüm;
Amandı, bir dinlə, bir bax Allaha,
Mən səni sevirəm, qulunam daha!
İlk dəfə görəndən gül üzünü mən,
Yoxdu özgə sözüm, özgə sözlüyüm,
Düşdü gizli-gizli, düşdü gözümdən
Hökmüm, ixtiyarım, ölümsüzlüyüm.

Mən qibtə elədim nifrət yerinə
Dünyanın yarımçıq sevinclərinə.
Səntək yaşamamaq – bir ağır möhnət,
Sənsiz yaşamaq da dəhşətdir, dəhşət!
Qansız ürəyimə sızıb bir işıq,
Qəfildən dirçəlib, isinib artıq.
İlantək qıvrılıb qəm-qubarım da,
Çoxdan qövr eləyən yaralarım da.
Neynirəm mən sənsiz əbədiyyəti,
Sonu görünməyən bir mülkiyyəti?
Bunların hamısı sözdü, söhbətdi,
Tanrısız, mehrabsız boşca məbəddi!

Tamara

Kənar ol, üz vurma, a şeytan mənə!
Sus ki, inanmıram qəvi düşməne...
Yaradan... uzaqdı heyhat könlümdən,
Dua eləmək də gəlmir əlimdən.
O məşum zəhərlər ağlımı uddu!
Qulaq as, sən məni məhv eləyərsən;
Ağzında sözün də zəhərdir, oddu,
De niyə sevirənsən, niyə məni sən!

İblis

Niyəmi, ey gözəl? Bilmirəm, heyhat!
Məni dəyişdirib bu yeni həyat;
Vüqarla atmışam ağrı-acımı,
Cinayət timsalı əzab tacımı.
Hər şeyi məhv etdim, mənimçün bu dəm
Sənin gözündədir cənnət, cəhənnəm.
Mən səni sevirəm, səni, a zalım,
Sən sevə bilməyən bir özgə eşqlə.
Sevirəm ölümsüz fikrin-xəyalın

Hökmü, heyranlığı verdiyi vəcdlə.
Dünya xəlq olalı yanında varam,
Könlümə həkk olub mələk surətin
Gözlərim önündə dolanıb hər an
Sonsuz boşluğunda əbədiyyətin.
Lap çoxdan səslənib, çoxdan yandırır,
Adın xəyalımı qanadlandırır.
Təkcə sən çatmırdın cənnət bağımda
Mənim o bəxtiyar, məsud çağımda.
Ah, məni anlayıb duysaydın əgər,
Necə üzüntüdür, necə əziyyət.
Bütün ömrüm boyu keçən əsrlər
Həm zövqü-səfadı, həm dərdli möhnət.
Təqdir gözləmirsən əsla bir kərə
Verdiyən xeyirə, səpdiyən şərə;
Ömürlük özünlə girib savaşa
Nə kefə meyl elə, nə də barışa,
Özünçün qüssələn, özünçün yaşa!
Hər şeyi biləsən, görüb duyasan,
Nə özün istəyib, nə də qıyasan.
Çalışıb hər şeydə qərəz güdəsən,
Dünyada hər şeyə nifrət edəsən.
Elə ki sinəmə çəkdirib dağı,
Tanrının nifrini, qarğışı bitdi,
Ulu təbiətin isti qucağı
Mənimçün ömürlük soyudu, getdi;
Göyərək qalmışdı önümdə məkan;
Gördüm nikah süslü bir qiyafədə
Çoxdan tanıdığım səyyarələri...
Həmişə qızıl taclı... amma bu vədə
Heç kəs tanımadı mən bəradəri.
Hiddətlə səslədim bərkdən onları,

Özümtək cənnətdən qovulanları.
Tanıya bilmədim, heyhat, özüm də
Onların qərəzli, kinli gözündə
Mən nə üzlərini, nə sözlərini.
Hürküüb, qanadımı çırpıb beləcə
Uçdum... heç bilmədim haraya, necə?
Öz köhnə dostlarım sayıb bir dəni
Beləcə rədd edib təpdilər məni.
Əl əldən üzüldü, məkan dar oldu,
Dünya da cənnəttək lal və kar oldu.
Yelkənsiz, sükansız sınıq bir qayıq
Axının səmtinə düşüb arxayın
Fırtına qoynunda üzər beləcə,
Hara üzdüyünü gəzər beləcə;
Şimşəyin zərbinbən alıb min qada
Bir parça bulud da qoşulub yelə,
Qarala-qarala mavi səmada
Bu yandan o yana düşüb get-gələ,
Məqsədsiz, məramsız dolanar belə.
Azca hökm elədim insanlara mən,
Azca da öyrətdim qəbahətimdən,
Mərdləri döndərib rəzil eylədim,
Bütün yaxşılara yaman söylədim.
Çalışdım onların qəlbində barı
Əbədi söndürüm pak inamları.
Bunca zəhmətimə dəyərdimi heç,
Hamı ucdantutma riyakar və gic?
Gizlənilib dağlarda, dərələrdə mən,
Tənha yolçu kimi durduğum yerdən
Qopub meteortək şütüdüüm hərdən.
Uzun gecələrin lal zülmətində
Uçrumun dikində görüb işığı,

Aldanıb düşəndə başı aşağı
Qıvrılıb gedirdi qan izi dikedə,
Hay verən kim idi ona gədikdə...
Amma küdurətin, zülmün, qərəzin
Çox uzun çəkmədi bu sərt mərəzi!
Güclü qasırgaya sinə gərərək,
Tozanaq qoparıb, bəhsə girərək,
Şimşəyə, tufana bürünüb hərdən
Şütüyüb keçdim ki, buludlu yerdən,
Deyingən ürəyi, bəlkə, bir müddət
Boğub ovundura üsyankar afət;
Çəkilə başımdan fikir havası,
Biryolluq unudam unudulmazı!
Bütün xələfləri, sələfləriylə
Bütün insanların şikayətləri,
Uzun məhrumiyyət hekayətləri
Bircə əzabının qətrə təriylə
Yanaşı qoyulsa, hamsı hədərdi.
İnsanın həyatı, zəhməti, dərdi,
Bunlar gəlib gedib, gəldi-gedərdi...
Bir də ki, qarşıda haqq divanı var:
İttiham etsə də, həm də bağışlar!
Mənimsə kədərim bitib-tükənməz,
O da özüm kimi yandıqca sönməz;
Soyuq qəbirdə də soyumaz ahı!
Qıvrılıb ilantək başımın üstə,
Qarsıdıb alovda, yandırır közdə
Keyidir fikrimi lay qənbər kimi –
Dünyadan köçənin axır pənahı
Qüdrəti yenilməz hər məqam kimi!..

Tamara

Qəmli şikayətlə qatma başımı.
Sənin bu dərdlərin nəyimə gərək?
Günah eləmişən...

İblis

Sənə qarşımı?

Tamara

Bizi eşidərlər!..

İblis

Qorxma, təkik, tək!

Tamara

Bəs Allah!

İblis

O baxmaz, o deyil naşı,
Yer nədi, göylərə qarışıb başı!

Tamara

Bəs cəza? Əzablı, odlu cəhənnəm?

İblis

Mənlə olacaqsan orda, ey sənəm!

Tamara

Hər kimsən, qəfildən çıxdın rastıma, –
Əbədi məhv edib rahatlığımı,
Gizlədə-gizlədə qəlb şadlığımı,
Sənə ixtiyarsız qulaq asdım, a...
Əgər dediklərin şirin yalansa,
Əgər sən özün də filan-filansan...
Onda, aman Allah, izzətin bumu?
Neynirsən könlümü, ya da ruhumu?

Bəyəm göylər üçün gözə gəlməyən
Başqa gözəllərdən artıgammı mən?
Onlar da gözəldi, onlar da qəşəng,
Bir əl toxunmayıb, lap burdakitək
Təmizdir onların yatdığı döşək...
Yox, sən mənə and iç, inandır möhkəm,
Söylə ki, görürsən, üzür məni qəm.
Görürsən, bəllidir qadın xəyalı!
Könlümdə qorxuya həyan olalı
Hər şeyi dərk edib, duyub bilirsən,
Həm də acıyırsan, əlbəttə ki, sən!
Sən mənə and iç ki, söz ver ki, daha
Yadsan hərisliyə, yadsan günaha!
And iç... sənin üçün yoxsa doğrudan
Yoxdumu pozulmaz bir əhdü-peyman?..

İblis

And olsun bu dünya yaranan günə,
And olsun məhşərin son sənəsinə.
And olsun cinayət, cəza eybinə,
And olsun haqqın da təntənəsinə.
And olsun kədərli, əzablı məhvə,
Ani qələbəyə, ötəri səhvə!
And olsun səninlə eşqə, vüsala,
Sonunda hicranı yetirən hala!
And olsun bir sürü küy-guruhlara,
Tələdən təbəmdə olan ruhlara;
Fürsəti kov sayan düşmən karına,
Ölməz mələklərin qılınclarına;
Qəlbən and içirəm sənin özünə,
Yerin paklığına, göyün üzünə.
And olsun o sənin ilk göz yaşına,
O son nəzərinə, o göz-qaşına,

İsti nəfəsinin ilk baharına,
İpək tellərinin dalğalarına.
And olsun əzaba, bəxtiyarlığa,
And olsun sevdiyim səntək varlığa;
Daha əl götürdüm köhnə qıasdan,
Məğrur düşüncədən, axmaq avazdan.
Bu gündən zəhərli, məkrli dillər
Heç kəsin ağılna yetirməz xətər;
Daha barışmaqdır göylərlə fikrim,
Daha məhəbbətdi, duadı zikrim.
Yıxıb, tapındırıb haqqa özümü,
Peşmanlıq qəhrilə dolan gözümün
Acı göz yaşıyla səma közünü
Tamam siləcəyəm alnımdan daha.
Qoca kainat da sakit, bixəbər
Mənsiz çiçəkləyib varsın sabaha!
Bu gündən tək mənəm, özüməm, inan,
Səni dərk eləyən, anlayan, duyan;
Sənsən müqəddəsim indi həyatda,
Atdım hökmümü də ayağın altda.
Qıyıb sevindirsən sevginlə məni,
Ölümsüz eylərəm bir anda səni;
İnan ki, Tamara, qaydadı məndə,
Dönmərəm, uluyam eşqdə, kində.
Kainat oğluyam, səni bu yerdən
Ulduzlar fəvqünə qaldırırım mən;
Olarsan dünyanın tək hökmdarı,
Ey vurgun könlümün ilkin dildarı;
Oradan boylanıb təəssüflənmədən
Görərsən nələr var yer üzündə sən:
Nə əsl səadət, nə bəxtiyarlıq,
Nə uzun ömürlü bir gözəl varlıq.

Xırda duyğulardı coşub çağlayan,
Yalnız cinayətədi, qətldi hər yan.
Nə sevə bilirlər qorxu-hürküsüz,
Nə nifrət edirlər bir an mürgüsüz.
Bəyəm bilmirsənmi fənadı, heçdi
Orda insanların ötəri eşqi? –
Qaynayan bir qandı – qəlbi titrədir,
Günlər ötüşdükcə soyuyub gedir.
Saxlaya bilərmə, gəlsə də, hicran,
Bir yeni gözəllə yeni vüsali?
Üzülən bir qəlbin yorğunluğundan
Ayırmaq olarmı şirin xəyalı?
Yox, yox, ey könlümün əzəl dildarı,
Sənə rəva bilməz tale bunları.
Əğyar timsalında üzü bozları,
Ürəksiz, duyğusuz, dönük dostları,
Belə üzüntülü məşəqqətləri,
Barsız ümidləri, boş niyyətləri.
Sənə rəva bilməz qəzavü-qədər
Ömrünü soldurub əritsin hədə.
O uca divarlar arxasında sən
Kədərli-kədərli dua qılaraq,
Eşqin alovunda sönməyəcəksən
Tanrıdan aralı, bəşərdən uzaq!
Yox, yox, inan mənə, ey gözəl xilqət,
Gözləyir yolunu bir özgə qismət.
Çəkdiyən əzablar şirin olacaq,
Heyranlıq dəryası dərin olacaq!
Burax bu dünyanı, qalsın özünə,
Köhnə diləklərə bağla qarını.
Onun əvəzində açım üzünə
Qürurlu idrakın sirr girdabını.

Xidmətçi cinləri – diribaşları
Ayağın altında yesir eylərəm.
Sehrli, sahmanlı qaravaşları
Sənin qulluğunda hazır eylərəm.
Qoparıb ulduzun al çələngini,
Mən sənə yaraşan töhfə bilərəm.
Gecələr güllərə şəh düşən kimi
Çələngin üstünə şəbnəm çilərəm.
Fəcrin qıpqırmızı şəfəqlərini
Dolayıb belində kəmər eylərəm.
Çəkib ətirlərin təzə-tərini,
Udduğun havanı ənbər eylərəm.
Saraylar tikərəm gur ehtişamlı,
Bəzəyi – füzuzə, özü – kəhrəba.
Çal-çağır quraram naharlı, şamlı,
Könlünü oxşayar hər dinən hava.
Cumub dənizlərdən sərvət yığaram,
Hər şeyi mən sənə qurban eylərəm,
Təki sən məni sev!..

XI

Toxundu bu dəm
Titrək dodaqlara odlu dodaqlar,
İsmətdən, həyadan yandı yanaqlar.
İblis şirin dilə vəməyib ara,
Bir məhəl qoymadı yalvarışlara.
Amansız qılınctək alışıb par-par
Qızın başı üstə yandı baxışlar.
Dikildi gözlərə qüdrətli gözlər,
Alışıb kül oldu bədəndə közlər.
İblis dillər töküb eşqin namına,
Əfsuslar olsun ki, yetdi kamına!
Dadlı busələrin ölüm zəhəri

Dodaqdan adlayıb keçdi içəri;
Dəhşətli qışqırıq, əzablı ənin
Pozdu sükutunu o lal gecənin.
Yalvarıb-yaxaran qınaqlı səsdə
Əzab da var idi, eşqə həvəs də.
O cavan yaşında nəydi o nida? –
Ümidsiz ayrılıq, ömürlük vida!

XII

Gözətçi gecənin bu lal çağında
Sərvaxt dayanaraq yenə keşikdə,
Əlində lövhəsi nazik çuğundan
Dövrə divar boyu gəzir eşikdə.
Qızın hücrəsini ötüb keçəndə
Dayanıb dinşədi tələş içində;
Ona elə gəldi, eşidir bu an,
Didir qulağını qoşa hənirti.
Busəyə qərq olub, qopur dodaqdan
Bir anı qışqırıq, zərif inilti.
Qoca gözətçini fikir apardı,
Naməhrəm şübhələr qəlbini sardı...
Bir göz qırpımında hər şey ötüşdü,
Dünya əvvəlkitək sahmana düşdü.
Küləyin uzaqdan gətirdikləri
Təkcə yarpaqların xışiltısıydı.
Bir də dumanlıqda yaxın dikləri
Döyən dağ çayının pıçiltısıydı.
Dərin xəyallara dalıb mükəddər
Qoca lənətləyib söydü şeytani.
Bir dua oxudu, bəlkə, birtəhər
Rədd etsin canından qarabasmanı!
Bir qorxu içində, tələş içində
Titrək barmaqları gəzdi sinədə.

Xaç çəkdi. Hürküsü ötüb keçəndə
Düşüb öz yoluyla getdi yenə də.

XIII

Uzanıb tabutda yatan pəritək,
Elə uyuyub ki, deyəsən sağdı.
Bayılmış çöhrəsi pak olan mələk
Tabuta çəkilmiş ağdan da ağdı.
Kırpıqlar əbədi qapanıb, ancaq
Baxanda kim deməz, kim deməz, Allah,
Onların altında uyuyan gözlər
Ya sabahı gözlər, ya busə gözlər?!
Bihudə sayrışır indi üzündə
Günəş şəfəqinin qızıl zəri də.
Hədərdi, əbəsdə bu lal hüznə
Qohum-əqrəbanın öpüşləri də.
Daha bu dünyada üzündən heç kəs
Ölüm möhürünü qopara bilməz.

XIV

Düyün günlərində heç vaxt Tamara
Hələ tutulmayıb belə tumara.
Əynində paltarın əlvən bəzəyi –
Doğma düzənlərin gülü, çiçəyi
(Belə qayda qoyub bu yerdə ellər)
Başından yağdırır ətrini güllər.
Əlləri içində güllər daşırdı,
Elə bil torpaqla vidalaşdı!
Hissin, heyranlığın bu gur çağında
Zərrəcə nişan yox gül yanağında
Əcəl dedikləri axır nəfəsdən;
Bütün naxışları, cizgiləriylə,

Qüdrətin düzdüyü düzgüleriyle
Soyuq bir gözəllik yağırdı üzdən.
Yoxdu nişanəsi duyğudan, hisdən.
Elə bil mərmərdir soyuq mehirlir,
Ölümün özütək sirli-sehirlir.
Qəribə təbəssüm donub dodaqda
Duyana qəribə hislər deyirdi.
Diqqətçil gözlərə, olanlar haqda
Çox dərdli-kədərli sözlər deyirdi.
Açılmaq istəyən bir qönçə qəlbin
Bir soyuq nifrəti var idi onda.
Səssiz vidasıydı o incə qəlbin
Sevdiyi torpağa verdiyi can da.
Köçən bir həyatın rəmzi təbəssüm
Ötən ömürdən də betər ölüydü.
Əbədi yuxuya dalan bir gözün
Ümidə uzanan hədərlər əliydi.
Belə bir ehtişam, belə mənzərə
Olur axşamüstü, qürub çağında;
Bərq vurub batanda günəş son kərə
Qızıl şuaları Qafqaz dağında
Qarların üstündə bir xeyli müddət
Parlayıb, sozalıb sönür, nəhayət.
Qızıl şəfəqləri tökülür dən-dən,
Düzdə, düzənlikdə nur qalmır daha.
O qarlı zirvədən, buzlu zirvədən
Heç kəsin yoluna nur salmır daha!..

XV

Yığılıb bir yerə qohum-qonşular,
Kədərli səfərə hazırdı artıq.
Qudal bir tərəfdə dinməzəcə, lal-kar
İnləyib, başını döyürdü yazıq.

Bir azdan özünü alıb əlinə,
Ağ yallı atının qalxdı belinə.
Qafilə tərپənib getdi beləcə,
Mənzil gəzəcəkdı hələ üç gün, üç gecə.
Baba sümükləri uyuyan yerdə
Qazılıb, hazırdı rahat qəbir də.
Hansı babasına qoca Qudalın
Yolkəsən olubdu, quldur olubdu,
Gecələr kəndləri çalıb, yolubdu;
Bir gün xəstələnib tamahkar zalım.
Əcəl yatağında, dərd ayağında,
Tutduğı işlərə pəşman çağında
Bir dilək diləyib qoca yaşında –
Bir kilsə tikdirsin qaya başında –
Ora boranların yaylağı olsun,
Bir də quzğunların oylağı olsun.
Ötüşüb zəmanə, yetişib müddət,
Ucalıb Kazbekdə tənha bir məbəd.
Qoca dəfn olunub həmin o yerdə
Uyuyub sümüklər soyuq qəbirdə;
Baş vurub buluda, ulduza, aya,
Dönüb qəbiristana o yalçın qaya.
Guya ki, insanın axır məkanı
Göyə yaxın olsa, isinər canı?!
Guya ki, ucada uyusa hər kəs,
Kimsə yuxusuna xələl gətirməz!
Əbəsdi! Onsuz da ölü, dünyada
Nə sevinc görəcək, nə qəm rüyada!

XVI

Qızıl qanadları zərif çiyində,
Mavi səmaların ənginliyində
Müqəddəs bir mələk uçduğı zaman

Günahlı bir canı nahaq dünyadan
Alıb qucağına əzizləyirdi,
Şirin dillər töküüb nəsə deyirdi,
Qovurdu başından şübhələrini.
Qızı dilə tutub alqışlarıyla,
Könlündə iz salan əzab yerini
Yuyub qurudurdu göz yaşlarıyla.
Sədası gələndə uzaq cənnətin,
(Qəfil dərinlikdən çıxıb tünbətün)
Kəsdi yollarını cəhənnəm cini.
Elə qüdrətliydi, elə nəhəngdi,
Qəfil tufan kimi bir nərə çəkdi,
Yağdı ildırım-tək dəhşətli kini;
Üzündə dəlisov, çılğın bir qürur,
«O mənimdir!» – deyib dayandı məğrur.

***

Yazıq Tamaranın günahkar canı
Boğub duasıyla dəhşət hədyanı,
Xilaskar sinəyə qısılib qaldı.
Bu necə taledi, necə iqbaldı,
İblis dayanmışdı yenə önündə,
Allah, kim tanımaz onu bu gündə?
Necə küdurətli, kinli baxırdı!
Sonu görünməyən bir ədavətin
Gözündən ölümcül zəhər yağırdı.
Tükü ürpənməyən donuq sifətin
Məzar soyuqluğu seltək axırdı.

***

Göylərin rəsulu müqəddəs mələk
Dedi: «Cəhənnəm ol, şübhə şeytanı!

Kamına yetdiyın bəsındı, əl çək!
Artıq yetişıbdı haqqın divanı,
Allahın hökmüdü r onun qərarı!
Bitdı sınaq vaxtı, sınaq anları;
Soyunub gələndə fani cahandan,
Zülmün buxovu da qorubdu ondan.
Çoxdan gözləyirdik biz də yolunu,
Bu can özgə ruhdu, yaxşı bil bunu!
Ömrünə nöqtədir ani ıztırab,
Əlçatmaz əyləncə, dözülməz əzab.
Ən gözəl efirdən toxuyub tanrı
Belə incə ruhlu zərif canları.
Onlar dünya üçün yaranmayıblar,
Dünya da onlarçün tutmayıb qərar.
Öz cavan ömrünü yetirib cana,
Çox baha oturub şübhələr ona...
Çəksə də, eşqindən əzab, əziyyət,
Eşqinin üzünə açılıb cənnət!»

***

Süzüb sərt nəzərlə İblisi Mələk,
Ona acı-acı boylandı üstdən.
Sonra qanad çalıb, uçdu sevincək,
Aydın mavilikdə yox oldu gözdən.
Məğlub İblisi sə bürüdü heyrət;
Çılğın xəyallara yağdırıb lənət,
Yenə əvvəlkitək üzündə dəhşət
Qaldı məhəbbətsiz, qaldı qılıqsız
Sonsuz kainatda tək-tənha, yalqız!

***

Koyşaur düzünün görklü yerində,
Qayalı dağların ətəklərində
Qədim xərabənin qalıq yerləri
Qalır əfsanətək haçandan bəri.
İstəsən xəbər al oğul-uşaqdan,
Qorxulu nağıllar söylənir çoxdan...
Sirlə xatirədir (kabus biçimdə),
Qarala-qarala durur nə vaxtdan
Seyrək ağaclıqda, sükut içində.
Bir az aşağıda aul dayanıb,
Gül-çiçək geyinib, yaşıl boyanıb.
Səslər bir-birinə qarışır hərdən,
Karvanlar yeriylir uzaq ellərdən.
Görünür köprüyü, gəlir harayı
Dumana bürünüb qıvrılan çayın.
Sərinli, günəşli, sirlə büsatla,
Belə çal-çağırılı, coşqun həyatla
Əylənib ovunur şıltaq təbiət,
Deyirsən qayğısız uşaqdı əlbət.

***

Köksündə illərin qəm-qubarını
Əks edib, dayanıb kövrələn qala.
Bir-bir dəfn eləyib yaxınlarını,
Təklənən bir qoca düşər bu hala.
Gözə görünməyən gizli sakinlər
Orda məqam güdür; doğanda ülkər
Toy-büsat başlanır, azadlıq olur!
Qaynar, vızıltılı bir şadlıq olur.
Axirət məskunu qoca hörümçək

Çıxıb bir tərəfdə tor qurur qəşəng.
Dam altda kərəni örtüb sərəsər
Qaynaşır yamyaşıl kərtənkələlər;
Gözündə ehtiyat, qorxu, həyəcan
Bir qara deşikdən sıyrılır ilan,
Qıvrılır, burulur, gah üç qat olur,
Gah da açılaraq uzun çat olur.
Birdən bənzəyərək polad xəncərə,
Sıyrılıb parlayır bərq verə-verə.
Elə bil hansısa döyüşdən qalıb,
Vurulan bir igid əlindən salıb!
Elə yabanıdır burda təbiət,
Qalmayıb keçmişdən əsər, əlamət.
Neçə yol tufanlar qorub dünyada.
Zaman bu yerlərə divan tutalı,
Heç nə xatırladıb, gətirmir yada
Nə əziz qızını, nə də Qudalı!

***

Ancaq ki, sümüklər gömülən kilsə
Sıldırım qayada yenə ucalır.
Buludlar içində (kim görə bilsə)
Qüdrətin əliylə qorunub qalır.
Durub qarısında o vaxtdan bəri
Qara qranitdən keşikçiləri.
Çiyində plaşı – qalın, pəmbə qar,
Köksünə zirehi – əsirlik buzlar,
Günün şəfəqində alışır par-par.
Mürgülü uçqunlar nəhəngdən nəhəng,
Sallanıb yanlardan gur şələlətək.
Onları ordaca dondurub şaxta,

Çatıb qaşlarını, qalır bu vaxta.
Dövrəsində daim əsən rüzgarı
Silib divarlardan alır tozları.
Gahdan mahnı deyib çal-çağır qurur,
Gah da keşikçini səsləyib durur;
Uzaq diyarlardan eşidən, bilən,
O gözəl məbədin seyrinə gələn
Təkcə buludlardı, axışıb gəlir,
Gəlib gündoğandan burda dincəlik;
Amma haçandandı bu yerə bir kəs
Gəlib qəbir üstə göz yaşı tökməz.
Tutqun Kazbekinsə qayası mətin,
Qoruyub hifz edir bu qəniməti.
Əbədi sükutu pozammaz, əlbət,
Əbədi pıçıltı, əbədi söhbət.

1829–1841

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Lermontovun «ilham mənbəyi», «beşiyi» və «poetik vətəni» (<i>Eyvaz Borçalıya açığ məktub</i>).....	3
--	---

ŞEİRLƏR

Şair.....	19
D...va.....	20
Türkün şikayətləri (<i>əcnəbi dostu məktub</i>).....	21
Ulduz.....	22
Qafqaz.....	23
Təklük.....	24
Qafqaza.....	25
Elegiya.....	26
Ossianın qəbri.....	27
«Düşünmə ki, layiqəm mərhəmətə...».....	28
16 may 1830.....	29
Kəhanət.....	30
Dilənçi.....	31
30 iyul 1830 (Paris).....	32
Gecə.....	34
Qara gözlər.....	36
Döyüşçü məzarı.....	37
Asmodeyin ziyafəti (<i>satira</i>).....	39
«Yetər, bağışlandı əxlaq qələti...».....	42
Mahnı.....	43
Epitafiya.....	44
1831-in yanvarı.....	45
Axşam.....	46
Andre Şenyedən.....	47
İstək.....	48
Dostum V.Ş.-ya.....	49
Ataman.....	50
Ümid.....	53
Ömür piyaləsi.....	54
L-ya (<i>Bayrona nəzirə</i>).....	55
«Yalanı haqq çağır...».....	56
Göylər qızına.....	57
Xoşbəxt an.....	58
«Mən Bayron deyiləm...».....	60

«Yaşamaq istərəm! Kədər istərəm!»	61
İki pəhləvan.....	62
«Bağışla! – qurtardı bir də görüşmək»	63
«Bəli, divanəyəm...»	64
Qayıq.....	65
Yelkən.....	66
Ballada	67
Qarğı	69
Su pərisi.....	71
«Xəyallar içində...»	73
Yunker duası	74
«Sükut çulğalayıb qəm dəstəsini...»	75
Can verən qladiator	76
Şairin ölümü.....	78
Borodino.....	81
Fələstin pöhrəsi	85
Məhbus	87
Qonşu	88
«Dalğalanıb tərپənəndə...»	89
«Ayrıldıq, bir şəklin xatirə qaldı...»	90
«Könlümü göynədən sirli dastanı...»	91
«Tələsib gedirkən...»	92
Epiqram (<i>F.Bulqarinə</i>).....	94
«Kəhanə hüznümə...»	95
Xəncər.....	96
«İqbala baxıram...»	97
«O zil, zərif səsini...»	98
«Gözlərin göy qübbəsi...»	99
Düşüncə.....	100
Şair	102
Kazak laylası.....	104
«Bir sevimli çağanı...»	106
Özünə güvənmə	107
Üç palma (<i>Şərq nağılı</i>).....	109
Dua.....	112
Terekin töhfələri	113
A.N.Odoyevskinin xatirəsinə	116
«Kədərliyəm, məhzunam...»	119
Qonşu qız.....	120
Jurnalist, oxucu və yazıçı	122
Məhbus cəngavər	129
Nəyə görə	130

Minnətdarlıq	130
A.O.Smirnovaya.....	131
«Səyyarələr dövrəsində...»	131
Şəklə	132
Buludlar	133
«Valerik»	134
Vəsiyyət	143
Bəraət.....	145
Vətən.....	146
Ölünün sevgisi.....	147
«Şaxtalı şimalda...».....	149
Son mənzilə sonuncu köç.....	150
(S.N.Karamzinanın albomundan)	153
Ülfət	154
«Ey kirli Rusiya, əlvida...».....	155
Qaya	156
Bəhs	157
Yuxu.....	161
«Bir-birini sevdilər sonsuz...»	162
Tamara.....	162
Görüş.....	165
Yarpaq.....	168
«Xeyir, sən deyilsən...»	169
«Yollara çıxıram...».....	170
Dəniz şahzadəsi	171
Peyğəmbər.....	173
«Ağlama, qız bala, ağlama axı»	174

POEMALAR

Qanı	177
Fərari (<i>dağlı əfsanəsi</i>)	183
Hacı Abrek.....	189
Mtsiri	204
İblis (<i>Şərq hekayəti</i>)	231